

Національний університет «Львівська політехніка»

Навчально-науковий інститут

права, психології та інноваційної освіти

Кафедра теорії права та конституціоналізму

**European Union,
European Security and
Global Governance**

УПРАВЛІННЯ ЄС ТА ПІСЛЯВОЄННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Збірник матеріалів

Міжнародної науково-практичної конференції

23 жовтня 2025 року

Львів – 2025

УДК 327(4)ЄС+351:338.24(477)(06)"20"

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 4/25 від 20 листопада 2025 р.)*

*Рекомендовано до друку
кафедрою теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 4 від 11 листопада 2025 р.)*

Управління ЄС та післявоєнні трансформації України : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23 жовтня 2025 року) / Національний університет «Львівська політехніка» ; упоряд. проф. Ковальчук В. Б., проф. Мельниченко Б. Б. Львів : БОНА, 2025. 175 с.

ISBN

У збірнику опубліковано матеріали Міжнародної науково-практичної конференції на тему «Управління ЄС та післявоєнні трансформації України», яка відбулася 23 жовтня 2025 року в Навчально-науковому інституті права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму. Захід організований у межах проєкту «Європейський Союз, європейська безпека та глобальне урядування» напряму Жан Моне, програми ЄС Еразмус+.

У своїх виступах учасники – іноземні та вітчизняні дослідники – розкрили актуальні питання, що стосуються євроінтеграційних процесів та післявоєнної відбудови України, нагальних проблем, що виникли у зв'язку з російською агресією, а також перспектив співпраці у сфері управління суспільними процесами.

Для науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних й інших гуманітарних закладів вищої освіти, юристів-практиків, громадських діячів та всіх, хто не байдужий до проблематики конференції.

Матеріали подано в авторській редакції

УДК 327(4)ЄС+351:338.24(477)(06)"20"

ISBN 978-617-8605-02-5

© Ковальчук В. Б., Мельниченко Б. Б., упоряд., 2025
© Навчально-науковий інститут
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка», 2025

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ковальчук Віталій

Громадський контроль за судовою владою: вітчизняний та європейський досвід 7

Оніщенко Наталія

Законодавче забезпечення ефективного державного управління 14

Стецюк Наталія, Стецюк Петро

Порядок формування Конституційного Суду України: від «національних практик» до сучасних європейських традицій 17

Марцеляк Олег

Реалізація ідеї народної законодавчої ініціативи в Україні як фактор впровадження стандартів ЄС у сфері народовладдя 21

Kazimierz Bandarzewski

Zakres zastosowania samorządowego prawa wyborczego wynikającego z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej 26

Луцький Роман

Проблеми корупції та шляхи її подолання в сучасних умовах державотворення 40

Зварич Роман

Роль нормативної правової політики у зміцненні соціального захисту в умовах цифрової адміністрації 44

Гачкевич Андрій

Acquis communautaire ЄС у сфері захисту персональних даних як орієнтир для розвитку правової системи України 47

Кельман Михайло

Категорія справедливості як європейське поняття 51

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ

Токарська Антоніна

Дезінформаційні дискурси у світовому просторі: правові впливи і наслідки їхнього застосування 54

Сливка Степан

Методологія права як методологічна перспектива сучасного праворозуміння у контексті державотворення та право творення 57

Мельниченко Богдана, Бондаревська Маріанна

Добросовісність суддів в Україні: інституційні механізми забезпечення та правові виклики на сучасному етапі судової реформи 60

Ярмол Лілія	
Юридичний механізм забезпечення прав людини в Україні в умовах війни: загальнотеоретичні аспекти	64
Личенко Ірина	
Напрями подолання еколого-правових викликів війни	67
Андрусяк Ірина	
Базові принципи прав людини крізь призму формальної логіки	70
Цебенко Соломія	
Проблематика нормативно-правового забезпечення захисту прав дитини в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України	73
Ромців Олена	
Міжнародні механізми захисту конституційних прав громадян України під час війни	77
Ромців Олена, Струтинська Вікторія	
Завершення реформи децентралізації згідно стандартів ЄС в контексті післявоєнної відбудови України	81
Пивовар Майя	
Особливості реформи та стратегії державного управління в контексті євроінтеграції України	85
Беліченко Олександра, Немцев Арсен	
Особливості захисту конституційного права на охорону здоров'я в умовах трансформації України	88
Кравчук Світлана	
Генеративний штучний інтелект та адаптація <i>Acquis communautaire</i> : дихотомія технологічної ефективності та юридичного суверенітету України	92
Баскакова Оксана	
Європейський фонд миру як інструмент безпекової та фінансової підтримки України	96
Мелех Любомира	
Гендерні стереотипи у сфері безпеки і оборони	99
Химиця Наталія, Єндик Діана	
GR-комунікації в контексті методології RBM як каталізатор євроінтеграційних трансформацій України в умовах війни та відбудови	103
Сливка Богдан	
Природна методологія: синергетично-правовий аспект	106
Сушарник Ярослав	
Втрати галузі тваринництва та його інституційного середовища внаслідок повномасштабної війни, перспективи відновлення	109

Кельман Ростислав	
Проблеми методології у кримінально-правовій науці	112
Марич Наталія	
Юридичне забезпечення в Україні права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних з релігійними чи іншими переконаннями людини	116
Гелемей Юрій	
Злочини щодо військовополонених: проблема забезпечення норм міжнародного гуманітарного права	119
Гелетій Микола	
Баланс розумності у сфері обмеження громадських та політичних прав людини в умовах воєнного стану	121
Сидорович Руслан	
Європейська інтеграція та державна служба	123
Оксенюк Артур	
Публічне управління у сфері закордонних справ: адміністративно-правовий аналіз	125
Рудницький Юлій	
Актуальні питання нормотворчості органів місцевого самоврядування як способу реалізації їхніх повноважень	129
Філіпчук Ксенія	
Загрози штучного інтелекту при реалізації виборчих прав в умовах трансформаційних глобальних перетворень	133
Галайко Арета	
Екологічні загрози громадському репродуктивному здоров'ю нації: аспекти правового регулювання	135
Шимін Олег	
Електронне правосуддя: транскрипція правових можливостей	137
Малех Віталій	
Доброчесність суддів як вагомий чинник протидії корупції	139
Баскевич Ольга	
Роль державної мови у зміцненні національної стійкості в умовах війни	141
Бобко Андрій	
Правові та організаційні проблеми переходу на сталий енергетичний розвиток країнами Європейського Союзу	144
Васільсва Анна	
Конституційно-правові механізми захисту прав людини в умовах надзвичайного або воєнного стану	146

Гирька Катерина

Реалізація права на свободу слова в соціальних мережах в Україні в умовах воєнного стану та у контексті стандартів Європейського Союзу 150

Голуб Вікторія

Захист персональних даних у контексті наближення українського законодавства до регламенту GDPR ЄС 154

Гуз Діана

Захист трудових прав в умовах воєнного стану 160

Канюка Юлія

Конституційно-правове гарантування прав людини в Україні та республіці Польща: порівняльно-правовий аналіз 163

Новікова Дарина

Нормативно-правовий акт: історичний розвиток, сучасні проблеми та компаративістський огляд 167

Овдіюк Вікторія

Європейська практика реінтеграції ветеранів війни: напрям для України 171

Павлів Ольга

Гендерна рівність у шкільних підручниках: правові механізми антидискримінаційної експертизи 175

Солошенко Анна

Антикорупційна політика: досвід ЄС та українські реалії 178

Тернова Діана

Виклики для верховенства права в сучасній Україні 184

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СУДОВОЮ ВЛАДОЮ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Розвиток України у напрямку європейської інтеграції передбачає створення дієвого механізму участі інститутів громадянського суспільства та окремих громадян в управлінні публічними справами, в тому числі у сфері функціонування судової влади. Громадянське суспільство є повноцінним творцем правової реальності, яку не може створювати лише одна державна влада. Вона твориться усім народом, усіма структурами громадянського суспільства і кожною особою зокрема.

Участь громадян у здійсненні правосуддя можна визначити як їх правову можливість бути долученими до діяльності органів судової влади з метою кращого врахування в інтересах суспільства та держави. Реалізація цього права може здійснюватися у різноманітних формах: громадського контролю та моніторингу за діяльністю органів судової влади, участі у здійсненні правосуддя присяжними та медіації як засобу досудового врегулювання спорів.

Опосередкованою формою участі громадян у здійсненні правосуддя є громадянський контроль за судовою владою. Громадянський контроль – це «м'якою» формою впливу громадянського суспільства на судову владу, оскільки він не передбачає імперативних відносин та можливості накладання санкцій. Його радше слід розглядати як взаємодію між громадським суспільством та владою через налагодження сталих та дієвих способів ухвалення справедливих рішень та комунікації. Громадянський контроль – це інструмент громадянської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їх соціальних завдань. Здійснення такого контролю в межах функціонування судової влади – це оцінювання громадськістю виконання судами (суддями) своїх повноважень, визначення ступеня їх ефективності.

Предметом громадянського контролю за судовою владою є питання, які безпосередньо пов'язані із здійсненням правосуддя: доброчесність та професійна етика суддів, достовірність інформації поданої суддями у своїх деклараціях; реалізація принципу відкритості та гласності (транспарентності) відправлення правосуддя; реальне перебування суду та суддів, які розглядають конкретні справи у стані незалежності від будь – якого зовнішнього чи внутрішнього впливу; процедура

добору кандидатів на посаду суддів та їх відповідність морально – етичним вимогам; діяльність органів, що забезпечують функціонування судових органів.

Формами здійснення громадянського контролю можуть бути соціологічні та статистичні дослідження, діяльність громадських рад, у виключних випадках, оцінка винесених судових рішень, їх відповідність принципам та нормам права, суспільній традиції та моралі. Очевидно, що переглядати чи скасовувати судові рішення громадськість не може, але здійснювати моніторинг і давати їм оцінку за певними критеріям та індикаторами можуть цілком. Особливо це стосується справ із значним суспільним інтересом. Такі дії з боку громадянського суспільства не слід розглядати як втручання в діяльність органів судової влади, що створюють загрозу принципу незалежності суддів. У низці рішень Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах по сукупності статей 10 та 6 Європейської Конвенції з прав людини висловив свою правову позицію згідно з якою судові рішення є частиною суспільного життя в демократичній країні і їх аналіз та обговорення можуть бути частиною суспільної дискусії і суттєво вплинути на суспільні процеси та їх вдосконалення.

Прийнятий 2 червня 2016 року Закон «Про судоустрій та статус суддів» суттєво упорядкував і вдосконалив механізм громадянського контролю суддів та судової влади. Так відповідно до п. 3 ч. 7 ст. 56 Закону, кожен суддя зобов'язаний окрім декларування свого майнового стану подавати декларацію доброчесності та декларацію родинних зв'язків судді. Ця інформація стає доступною для громадськості через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. У декларації доброчесності судді міститься перелік тверджень, правдивість яких він повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або не підтвердження. Відомості, що подані у декларації, після її опублікування стають предметом громадського контролю і за відсутності доказів іншого твердження судді вважаються достовірними, що засвідчує доброчесність судді та забезпечує йому громадську довіру.

Законом передбачено створення Громадської ради доброчесності, метою якої є сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання.

Громадська рада доброчесності (далі – ГРД) – це нова форма громадянського контролю за судовою владою головним завданням якої є: збирання, перевірка та аналіз інформації щодо суддів та кандидатів на посаду судді; надання Вищій кваліфікаційній комісії суддів України (далі – ВККС) інформації щодо судді (кандидата на посаду судді) та, за наявності відповідних підстав, висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до дос'є кандидата на посаду судді або до

суддівського досьє; делегування уповноваженого представника для участі у засіданні ВККС щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). ГРД має право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді (ст. 87) [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 88 Закону якщо ГРД у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, ВККС може ухвалити вмотивоване рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане двома третинами голосів призначених членів Комісії, але не менше ніж дев'ятьма голосами.

Досвід України в цьому контексті можна оцінити як позитивний. Слід звернути увагу на те, що Україна чи не єдина європейська держава в якій створений окремий, незалежний орган громадянського контролю за суддями та судовою владою. Досвід ГРД як окремого органу є унікальним у своєму роді, оскільки усталеною є практика включення представників громадськості до органів судового врядування, які здійснюють формування судового корпусу (Бельгія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Молдова, Швеція).

Так, у Бельгії Вища рада правосуддя складається з 44 членів. 22 з числа суддів та 22 не з числа суддів, з них 8 юристів, 6 представників академічного середовища, 8 членів громадянського суспільства [2]. В Норвегії до складу Ради з призначення суддів входить 3 суддів, професійний юрист на державній службі, 2 представники громадськості [3]. В Молдові до складу колегії Вищої ради магістратури входить 4 судді та 3 представники громадянського суспільства [4, там само]. В Швеції до складу Комітету з висунення суддів входить 5 суддів, адвокат, 2 юристи загальної практики, 2 представники громадськості [5, там само].

Показовою у плані залучення громадськості до процедури відбору суддів є Литва та Нідерланди. Так у Литві громадськість представлена в п'ятих органах суддівського врядування: Комісії з добору кандидатів на посаду судді (The Selection Commission of Candidates to Judicial Office), Суддівській етично – дисциплінарній комісії (The Judicial Ethics and Discipline Commission), Суді честі (The Judicial Court of Honour), Екзаменаційній комісії на посаду судді (The Examination Commission of Candidates to Judicial Office) та Постійній комісії з оцінювання діяльності суддів (The Permanent Commission for the Assessment of Activities of Judges). В основу системи органів суддівського врядування Литви, в якій представлена громадськість, покладена концепція підзвітності судової влади. Оскільки основний орган – Судова Рада (The Judicial Council) з дорадчими функціями щодо кар'єри суддів при Президенті Литовської Республіки складається виключно з суддів, що гарантує суддівську незалежність, виникає потреба забезпечення підзвітності. Забезпечувати

необхідний баланс між підзвітністю та незалежністю допомагає залучення громадськості до органів суддівського врядування [6].

В Нідерландах громадськість представлена в чотирьох органах суддівського врядування: Раді правосуддя (The Council for the Judiciary), Національній комісії з добору суддів (The National selection commission of judges/ De Landelijke selectiecommissie rechters), дорадчих комітетах щодо скарг на суддів (complaints advice committees) та Відвідувальному комітеті (The Visitation Committee). В 2013 році Рада правосуддя звернулася за порадою до Університету Еразма в Роттердамі щодо процедури добору суддів. Однією з рекомендацій відповідного дорадчого звіту було реструктуризувати комісію з добору суддів та зменшити кількість її членів. В рекомендаціях також йшлося про те, що слід зберегти поєднання участі як суддів, так і представників не з числа суддів, якими можуть бути прокурори, адвокати, представники академічного середовища та бізнес-середовища. Рада правосуддя втілила ці рекомендації в 2014 році, якими передбачила, що під час добору кандидата на посаду судді розглядатимуть з різних точок зору [7, там само].

Досвід Литви та Нідерландів, в яких моделі з широким залученням громадськості до органів суддівського врядування функціонують вже тривалий час, свідчить про те, що така державна політика не є наслідком зовнішнього тиску, не підриває суверенітету цих країн чи незалежність судової влади. Навпаки, він є прикладом хорошого врядування, де держава в особі судової влади існує для людини і заради людини, і відтак дистанція між громадянським суспільством та судовою владою постійно зменшується.

Разом з тим в багатьох країнах Європи домінує стриманий підхід до широкої участі громадян в процесі відбору. В першу чергу це стосується процедури формування Верховних судів. У цьому випадку акцент робиться на прозорості процедури відбору суддів, а не залучення громадськості у ній (Болгарія, Естонія, Словенія, Чехія) [8]. А в таких країнах як ФРН, Хорватія Польща, відбір судів Верховного Суду взагалі має закритий характер. Наприклад, у Польщі, процедура відбору суддів Верховного Суду локалізована в середині самої судової системи. Наслідком цього є певна закритість процедури і обмеженість інформації. У складі Національно судової ради Польщі (орган, що розглядає і оцінює кандидатів на посаду судді) відсутні представники громадськості і домінують судді [9].

Натомість в Україні громадськість була залучена до обрання суддів Верховного Суду. Після затвердження Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання 07.11.2016 р., ВККС України оголосила конкурс на зайняття 120 вакантних посад суддів касаційних судів у складі Верховного Суду. Цей конкурс був першим досвідом участі ГРД, як органу, що складався виключно з представників громадськості в процесі кваліфікаційного оцінювання кандидатів на суддівські посади спільно з ВККС України. Вже згодом (02.08.2018) ВККС

оголосила другий конкурс на зайняття 78 вакантних посад суддів касаційних судів у складі Верховного Суду.

Під час кваліфікаційного оцінювання в межах конкурсів до Верховного Суду, з метою визначення показників відповідності критеріям доброчесності та професійної етики, ГРД послуговувалася не лише Положенням, але й Бангалорськими принципами поведінки суддів, схваленими резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 та Кодексом суддівської етики, затвердженим XI черговим З'їздом суддів України 22.02.2013, який у своїй преамбулі відсилає до змісту Бангалорських принципів.

В межах двох конкурсів до Верховного Суду, які тривали з 07.11.2016 по 09.11.2017 та з 02.08.2018 по 06.03.2019, ГРД проаналізувала досьє 616 кандидатів на посаду та дійшла висновку про невідповідність 205 із них критеріям професійної етики та доброчесності. На підставі процедури, передбаченої положенням ч. 1 ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки ГРД стосовно 44 кандидатів, які у подальшому стали суддями Верховного Суду, були подолані пленарним складом ВККС України.

Якщо ВККС застосовувала більш формальний підхід, використовуючи при оцінюванні кандидатів у судді переважно інформацію, надану органами правопорядку, а також самими кандидатами, то дослідження досьє кандидатів у судді з боку громадськості були більш ретельними і глибокими, ґрунтувалися як на офіційній інформації, так і на даних, отриманих із відкритих джерел. Основною проблемою ГРД при цьому був обмежений доступ до офіційної інформації, зокрема, до даних досьє кандидатів у судді, які надавалися представникам ГРД лише з дозволу ВККС. Окрім того, значна частка негативних висновків ГРД була подолана під час пленарних засідань ВККС, що дозволило кандидатам із сумнівною репутацією отримати суддівські посади в найвищому суді держави.

З іншого боку, ГРД також демонструвала доволі вибіркового підхід, ретельно досліджуючи одних кандидатів у судді (переважно діючих суддів), і майже ігноруючи інших (переважно представників інших правничих професій), що очевидно зумовлювалося наявністю більшої кількості інформації щодо кандидатів суддів у відкритих джерелах. Також ГРД приділяла доволі велику увагу змісту рішень судів, роблячи на підставі такого аналізу негативні висновки щодо кандидата у судді з числа суддів. Такі висновки ГРД подекуди були засновані виключно на оціночних судженнях, втім завжди стосувалися справ із значним суспільним інтересом.

Важливим напрямом громадського контролю за судовою владою є контроль за додержанням законодавства щодо добору кандидатів на посади суддів. З метою реалізації вказаного контролю передбачено, що представники громадських

об'єднань мають право бути присутніми на кожному з етапів добору та під час перевірки робіт кандидатів на посаду судді у ВККС України.

Однією із форм громадянського контролю за судовою владою є моніторинг. Він може здійснюватися шляхом: 1) збору та накопичення інформації щодо думки громадськості про діяльність влади в обраній сфері; 2) аналізу та інтерпретації зібраної інформації відповідно до мети та завдань моніторингу; 3) підготовки та представлення рекомендацій щодо існуючих практик та політик в обраних сферах відповідно до обраних критеріїв; 4) стеження за процесом внесення змін в урядову політику та наслідків впровадження змін для громадськості.

Моніторинг за судовою владою може здійснюватися шляхом збору та аналізу інформації про формування судів, стан розгляду справ, або ж результатів конституційної реформи правосуддя. Він повинен мати визначену мету, для досягнення якої здійснюються системні, послідовні заходи. Моніторинг виконує, насамперед, інформаційну функцію, надаючи громадськості узагальнену інформацію про окремі аспекти функціонування судової влади.

На основі вище наведених положень доходимо висновків, що довіра громадськості до судової влади та повага до суддів є запорукою ефективності та легітимності судової системи. Цілком закономірно, що доброчесність та етична поведінка судді стали предметом громадянського контролю та моніторингу. Вони у жодній мірі не порушують принцип незалежності судової влади, натомість надають їй додаткової легітимності. Судова влада суттєво відрізняється від інших гілок влади щодо меж громадянського контролю за її діяльністю. Вона не є тим представницьким органом який безпосередньо формують громадяни шляхом виборів, в її основі лежить меритократичний процес формування. Так судді обираються на посади в результаті проходження професійного відбору, який має продемонструвати рівень їх фахової підготовки та доброчесності. Участь громадян у процесі обрання суддів у формі експертних груп з питань доброчесності може лише позитивно впливати на легітимність судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громадська рада доброчесності. URL:<https://grd.gov.ua/>.
2. Conseil superieur de la Justice. URL:<https://csj.be/fr/presentation/composition>.
3. Взаємодія громадськості та влади у процесі добору та оцінювання судової влади: пошук ефективної моделі. URL:<https://dejure.foundation/vzaemodia-gromadskosti-ta-vlady-u-dobori-ta-ociniuvanni-sudovoi-vlady/>.
4. Democracy Justice Reforms. Залучення громадськості до органів суддівського врядування. URL:<https://dejure.foundation/zaluchennia-hromadskosti-do-organiv-suddivs>.

5. Відбір суддів Верховного Суду (Вищих спеціалізованих судів) (2016): порівняльний аналіз іноземного законодавства і досвіду та пропозицій для України. Київ. С. 72–76.

6. Act of 11 May 2011 on the National Council of the Judiciary (2011). Journal of Laws. of 2021.269 of 11 February 2021. URL:[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2020\)003](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2020)003).

Наталія ОНІЩЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України,
академік НАПрНУ України,
заступниця директора з наукової роботи
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Один з основних аспектів розгляду ефективного державного управління безумовно пов'язаний з його законодавчим забезпеченням. Одразу хочемо наголосити, що також неодноразово підкреслювали в попередніх публікаціях, що одним з напрямків такого розгляду має бути питання правової визначеності.

Це питання характеризує принцип верховенства права. Зокрема про це йдеться при співвідношенні досить відмінних систем права і держави стосовно безумовних складників правовладдя. Такими складниками є:

- (1) Законність, включаючи прозору, з'ясовану (пояснену) та демократичну процедуру надання юридичної сили актам права;
- (2) Юридична визначеність;
- (3) Заборона свавільності;
- (4) Доступ до правосуддя представлений через незалежних і безсторонніх судів, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;
- (5) Дотримання людських прав;
- (6) Недискримінація та рівність перед приписами права [1, с. 16].

Зрозуміло, що правова визначеність (категорійно-поняттійна точність і зрозумілість) є однією з умов ефективної дії законодавчих приписів [2]. Проте одразу у цьому викладі хочемо наголосити, що ефективність і якість законодавства ніколи не ототожнювалися і не розглядалися як синонімічні поняття. Скоріше можна пропагувати думку, що ефективність – це певний процес для досягнення якості, тобто ефективність законодавства може бути проілюстрована відповідним індексом або, точніше, «відсотковим» показником, як-то 50, 60 тощо «відсотків ефективності» (зрозуміло, що такі дані є доволі спрощеними). Тобто під ефективністю законодавства в даному викладі пропонуємо розуміти «оптимальне співвідношення між досягнутим результатом упорядкування правом суспільних відносин і тими цілями, задля яких та чи інша норма приймалася» [3].

В контексті заявленого хочемо наголосити на тому, що ефективне законодавство, яке є запорукою ефективного управління, спирається також на певні

показники, на яких, зокрема, неодноразово наголошував Голова ВРУ Р.О. Стефанчук, говорячи, що ефективність державного управління залежить від 1) економічної ресурсозабезпеченості, 2) людського потенціалу та 3) часового ресурсу.

Розкриваючи ці положення, зауважуємо також, що кадровий потенціал, як і наголошувалося учасниками конференції, прямо залежить від рівня освіти, освіченості, компетенції державних службовців. Ба більше, в певних випадках ефективність реалізації державницьких функцій держслужбовцями прямо залежить від їх емпіричних та психо-емоційних здібностей.

Щодо законодавчого забезпечення, зокрема процедурних аспектів прийняття нормативно-правових актів хочемо наголосити, що державна служба потребує не тільки ефективного та якісного законодавства, суб'єктів наділених відповідними компетенціями про які вже йшлося, але й врахування параметрів часової доцільності. Адже, коли нормативно-правовий акт, який потребує нагального прийняття задля врегулювання суспільних відносин, відкладається в «довгий ящик», коефіцієнт його дієвості наближається до нульових позначок. Проте існує й інший бік згаданої проблеми – прийняття нормативно-правових актів в так званому «турбулентному режимі». Досить багато недоліків законодавчої техніки, колізійних моментів виникає саме внаслідок цього. Цим також пояснюється множинність масиву нормативно-правового регулювання: за деякими даними, які відрізняють за невеликою кількістю, нормативний блок української правової системи нараховує більш 1 млн правових актів, що значно ускладнює на наш погляд доступність, передбачуваність, дискреційні аспекти, а інколи й зрозумілість того чи іншого положення, що стосується зокрема і функціонування державної служби як такої.

Своєю чергою, положення про ресурсозабезпечення хотілося б не обговорювати суто з економічної точки зору, оскільки це не є нашим завданням, а зазначити, що в даному питанні, на наш погляд, є важливий баланс держави і громадянського суспільства в означених правових відносинах. І хоча ця тема, як і попередні, заслуговує на більш глибоке самостійне визначення і вивчення, хочемо зазначити, що дорожня карта ефективності діяльності демократичних інституцій в контексті інтеграційних процесів сьогодення, безумовно, підкреслює важливість громадського контролю [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доповідь про правовладдя : дослідження № 512/2009, CDL-AD(2011)003rev / Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург : Венеційська комісія, 2011. – 30 с.
2. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади: монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 460 с.

3. Оніщенко Н. М. Ефективність та якість законодавства у фокусі відбудови України. *Альманах права*. 2022. № 13. С. 23. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-3.

4. Дорожня карта з питань функціонування демократичних інституцій : стратегічний документ / Кабінет Міністрів України. Київ : КМУ, 2024. 25 с.

Наталія СТЕЦЮК

кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри загальноправових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

Петро СТЕЦЮК

кандидат юридичних наук, доцент, доктор права,
науковий консультант з правових питань Центру Разумкова,
суддя Конституційного Суду України у відставці

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ВІД «НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАКТИК» ДО СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

1. Після закінчення російської війни та настання миру Україну об'єктивно очікуватимуть значні суспільні трансформації. Дані процеси, очевидно, будуть не тільки широкомасштабними та всеохоплюючими, а й надзвичайно складними як із соціально-економічного, так і з політико-правового боку. Адже, на перших порах в повоєнній Україні прийдеться не тільки відновлювати вкрай зруйновану національну економіку, житловий фонд та доведене до катастрофічного стану навколишнє середовище, а й невідкладно поновити режим конституційного правопорядку, який було закріплено ще задовго до війни чинним Основним Законом держави [1].

В останньому сегменті чи не найпершими повстануть питання організації та проведення повоєнних як національних (президентських та парламентських), так і місцевих виборів. Все це, зокрема, вимагатиме суттєвого «оновлення» як мінімум національного виборчого законодавства, а також злагодженої та бездоганної діяльності всіх без виключення органів державної влади. З об'єктивних причин особливу роль в даних процесах буде відведено національному органу конституційної юрисдикції (Конституційному Суду України). Звідси його «здатність» (в широкому розумінні даного слова) вчасно та належним чином виконувати своє функціональне призначення набуває особливого значення.

2. Як відомо, Конституційний Суд України, будучи єдиним органом конституційної юрисдикції, розпочав свою практичну діяльність майже три десятиліття тому назад. За ці роки він пройшов складний шлях становлення, «переживши» декілька, без перебільшення, важких внутрішньо організаційних «криз» та, здобувши місцями не найкращу оцінку своєї діяльності як в середовищі вітчизняних вчених-конституціоналістів, так і загалом в українському суспільстві як такому.

В той же самий час, історія функціонування національного органу конституційної юрисдикції знає немало випадків виключно позитивного впливу діяльності Конституційного Суду України у критичні моменти новітньої історії національної державності Українського народу [2], рівно ж як і ухвалення ним, без перебільшення, знакових рішень щодо захисту прав та свобод людини, консолідації української нації, її історичної свідомості, традицій і культури», збереження базових демократичних цінностей та конституційних ідеалів [3]. Однак, в останні роки, Конституційний Суд України демонструє явно «низькі» показники ухвалення власних рішень. При цьому, йдеться не про акти прийняті т.з. «сенатами» Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційних скарг, а про рішення ухвалені самим Конституційним Судом України як таким безпосередньо [4].

3. Не безпідставно вважається, що ефективність діяльності національних органів конституційної юрисдикції, багато в чому залежить від встановленої процедури порядку їхнього формування, ролі в ній інших органів публічної влади та попередньо визначених вимог до кандидатів на посади суддів конституційних судів. Відповідно до конституційних приписів, до складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України; Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України, а сам відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку. Натомість, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності[1]. При цьому, положення про те, що «відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах» та те, що кандидат на посаду судді Конституційного Суду України має мати «високі моральні якості», а також бути «правником із визнаним рівнем компетентності» появились в конституційних приписах лише у 2016 році як частина конституційних змін щодо правосуддя [5]. Два десятиліття перед тим національний орган конституційної юрисдикції успішно функціонував без них, демонструючи часами явно непогані результати своєї діяльності, про що власне згадувалось вище.

4. Про «доцільність» вище наведених конституційних новел 2016-го року, рівень їхньої юридичної невизначеності та, фактично, практичну неспроможність належного їхнього виконання на практиці – говорити не приходиться від слова «взагалі». Саме тому, все це разом, як видається, дуже швидко привело до реального паралічу діяльності Конституційного Суду України, а від так і до посилення явних загроз існування України як сучасної національної конституційної держави.

Натомість, пізніші спроби законодавця виправити ситуацію хоча б в частині належного кадрового забезпечення суддівського корпусу Конституційного Суду України через «вмонтування» в процес призначення суддів Конституційного Суду України непередбачуваної Основним Законом держави «структури» під назвою «Дорадча Група Експертів» - тільки загострила ситуацію. Як наслідок, така ситуація фактично привела до посилення явно небажаних тенденцій у справі утвердження в Україні демократії, верховенства права, захисту прав людини, а від так і забезпечення незворотності її європейського та євроатлантичного курсу [6].

5. Невід’ємною складовою післявоєнних трансформацій України об’єктивно мають стати процеси дальшого удосконалення правового регулювання діяльності Конституційного Суду України з використання кращого європейського досвіду функціонування конституційного правосуддя як такого. Особливу увагу, як видається, все таки варто буде звертати на загальне посилення ролі парламентаризму в системі функціонування державної влади сучасної конституційної держави та, з часом, головну роль у призначенні суддів Конституційного Суду України відвести до повноважень українського парламенту. Саме такий підхід, як видається, найбільш повно сприяв би євроінтеграційним процесам України. Натомість, в частині реалізації існуючого (поки що) конституційного припису щодо конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України, варто більшу увагу звертати власне на саму сутність (правову природу) даного положення, однак не применшувати в даному процесі вирішальної ролі самих суб’єктів такого призначення та не переобтяжувати національне законодавство надуманими псевдонормативними конструкціями [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show254к/96-вр/#Text>.
2. Стецюк П. Діяльність Конституційного Суду України в умовах загроз територіальної цілісності та національній безпеці (за матеріалами 2014 року). *Український часопис конституційного права*. 2021. № 1. С. 38–52.
3. Див. напр.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року N 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 14 Закону України „Про кінематографію“ (справа про розповсюдження іноземних фільмів) від 20 грудня

2007 року № 13-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-07#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" від 16 липня 2019 року № 9-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>.

4. Рішення Великої Палати КСУ за 2022, 2023, 2024, 2025 роки / Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2069>.

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

6. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2019, № 9, ст. 50.

7. Див. детальніше: Стецюк Н. В. Конституційна вимога відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах (проблеми реалізації). – у зб.: Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників VIII Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 року) / упорядн.: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 92–95.

Олег МАРЦЕЛЯК

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАНУ

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ НАРОДОВЛАДДЯ

Інститут народної законодавчої ініціативи своїм корінням сягає XIX ст. Його попередником була народна ініціатива, яка ґрунтувалася на праві петицій, що було визнане за підданими в Англії ще у Біллі про права 1689 р. За часів Великої французької революції XVIII ст. це право вважалося правом «активних громадян» (тобто наділених виборчими правами), за якими вони могли звертатися до державних інституцій, насамперед до законодавчого органу, з пропозиціями і клопотаннями щодо поліпшення організації їх роботи. Звернення сприймалося як участь громадян у державному владарюванні, зокрема законотворчості [1, с. 47].

Сам інститут народної законодавчої ініціативи вперше було запроваджено в ряді швейцарських кантонів у першій половині XIX ст. Надалі в XIX ст. він отримав своє визнання в деяких штатах США, а «у кінці XIX ст. – на початку XX ст. народні законодавчі ініціативи, як результат розширення політичних прав громадян і реакція на неефективність законодавчої діяльності тогочасних парламентів, отримали поширення в 15 державах світу (зокрема, а Австрії, Латвії, Литві, Ліхтенштейні)» [2, с. 507].

На сьогодні цей інститут передбачений конституціями і законами цілого ряду країн. Зокрема, на загальнонаціональному рівні він має місце в Австрії, Іспанії, Італії, Бразилії, Швейцарії, Еквадорі, Філіппінах, Киргизстану, Австралії, Перу, США, ФРН, Колумбії, Албанії, Парагваю, Польщі, Словенії, Румунії, Латвії, Литві та деяких інших країнах. Законодавчо не передбачений цей інститут у мусульманських країнах, де домінує концепція аш-шура, і в тих країнах англосаксонського права, де панує ідея верховенства парламенту.

В часи зародження цього інституту малося за мету зобов'язати законодавчий орган розробити і прийняти закон за змістом пропонованого виборцями питання, а в разі відмови зробити це – спонукати його винести це питання на референдум. За таких умов розробка відповідного законопроекту визнавалася функцією законодавчого органу. З часом було прийнято інший порядок реалізації народної законодавчої ініціативи: самі виборці, які виступали з ініціативою, готували законопроект і пропонували його законодавчому органу, який або приймав цей законопроект, або виносив його на референдум [1, с. 48].

На сьогодні існує два різновиди народної законодавчої ініціативи:

- 1) оформлена (сформована), яка являє собою готовий проект нормативного акту, що подається представницькому органу для обговорення і прийняття,
- 2) неформлена (несформована), яка виражається в загальних пропозиціях, побажаннях законодавчого характеру, з яких має висловити свою позицію парламент чи інший представницький орган, що наділений такими повноваженнями.

У різних країнах встановлено різні вимоги до кількості громадян-виборців, що беруть участь у внесенні до законодавчого органу проекту нормативного правового акта, а також ініціативної групи з його висунення. Мінімальна чисельність такої групи, як правило, встановлюється конституцією/профільним законом чи статутом муніципального утворення або іншим нормативно-правовим актом представницького органу муніципального утворення. В окремих країнах на загальнодержавному рівні конституції також встановлюють, що для внесення проекту закону за народною ініціативою потрібно зібрати визначене число підписів виборців, що представляють в певній пропорції різні райони країни. Так, у Бразилії виборці-ініціатори повинні представляти не менше п'яти штатів (з 26), в Румунії – не менше чверті загальної чисельності повітів країни.

В деяких державах передбачено, що народна законодавча (правотворча) ініціатива повинна бути протягом чітко встановленого строку (загалом не довше шести місяців) підтримана певною кількістю підписів громадян, достовірність яких часто підтверджується спеціальною перевіркою і засвідчується нотаріусом чи іншою посадовою особою місцевого самоврядування на рівні громади. Наприклад, в Іспанії має бути зібрано не менше 50 000 завірених підписів громадян.

Предметом народної законодавчої (правотворчої) ініціативи можуть бути різноманітні питання, окрім тих, які забороняється виносити, як, наприклад, і на референдум – питання бюджету, податків, амністії, міжнародних відносин і т. ін. Так, в Іспанії народна законодавча ініціатива не може мати місця з питань, що регулюються так званими «органічними» законами. Виключається можливість народної законодавчої ініціативи щодо перегляду Основного закону, державних планів економічного розвитку та бюджету. В Албанії, Польщі, Португалії за народною ініціативою можуть бути прийняті лише звичайні закони [3, с. 95].

Загалом науковці виділяють такі ознаки народної законодавчої ініціативи:

- 1) вона є факультативним інструментом законодавчої ініціативи поряд із традиційними суб'єктами, як-то Уряд, депутати, Президент тощо;
- 2) конституції вказують на мінімальну кількість громадян (в основному, це виборці), які мають право на відповідну народну законодавчу ініціативу;
- 3) конституції, як правило, обумовлюють здійснення народної законодавчої ініціативи правилами, що встановлені в спеціальному законі [4, с. 142].

Також слід відзначити місцевий, регіональний та наднаціональний досвід впровадження інституту народної законодавчої ініціативи у цілому ряді країн. Так громадяни Євросоюзу згідно Лісабонського Договору від 13 грудня 2007 р. про внесення змін до установчих договорів ЄС, який закріпив громадянську ініціативу як форму прямої участі громадян Союзу в політиці ЄС, можуть бути ініціаторами законодавчого процесу, безпосередньо висувати законопроекти і формувати законодавчу повістку ЄС.

Ст. 11 Договору передбачає, що не менше одного мільйона громадян ЄС, які є національними представниками певної кількості держав - членів ЄС, можуть взяти на себе ініціативу і запропонувати Європейській Комісії, згідно з її повноваженнями, направити будь-яку відповідну пропозицію з тих питань, з яких громадяни вважають за необхідне прийняти законодавчий акт ЄС, з метою виконання положень установчих договорів.

Європейська Комісія зобов'язана розглянути заяву з проханням ввести той чи інший нормативно-правовий акт. При цьому ініціювати процес реалізації права громадянської ініціативи можуть як громадяни, так і організації. Заява повинна бути зареєстрована в Європейській Комісії, а також існує умова про опублікування звіту, в якому буде міститися інформація про фінансування і про тих, хто підтримує таку ініціативу.

Після реєстрації організатори отримують один рік для збору підписів, який може проходити як безпосередньо, так і через Інтернет. Окрім збору не менше одного мільйона підписів громадян ЄС умовою є й те, що 1/3 всіх держав повинна взяти участь у реалізації відповідної громадянської ініціативи. Це означає, що громадяни щонайменше дев'яти (на сьогоднішній день) держав, що входять в ЄС, повинні підписати заяву. Кількість підписів від кожної держави залежить від кількості населення: у маленьких державах-членах необхідна менша кількість підписів, у великих – не менше 0,2 % від кількості населення [5].

Слід сказати, що в Україні також мали місце спроби запровадити інститут народної законодавчої ініціативи. Вперше ця ідея була відображена в Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вільності УНР) 1918 р. Надалі ідея народної законодавчої ініціативи була відображено у схваленій Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року Концепції нової Конституції України, яка у розділ II «Права людини і громадянина» передбачала право народу на ініціативу референдуму і законодавчу ініціативу.

В подальшому напрацьовані проекти нової Конституції України так чи інакше врегульовували це питання, наприклад, проект Конституції України від 10 червня 1992 р. Також проект Конституції, що був винесений на обговорення Верховною Радою України у червні 1996 р., містив положення про народну законодавчу ініціативу. Однак на останньому етапі від ідеї закріплювати за громадянами право на

народну ініціативу вирішили відмовитись, «забувши» відкоригувати норму ст. 69 Конституції України.

Таким чином, прогресивна ідея народної законодавчої ініціативи на етапі прийняття Основного Закону України не знайшла свого конституційного визнання. Проте це не зупинило вітчизняних законодавців у напрямку її реалізації. Так, в грудні 2013 р. до Верховної Ради України було подано проект закону «Про правотворчу ініціативу» № 3847. Надалі до ідеї впровадження у вітчизняну практику державотворення народної законодавчої ініціативи вітчизняні парламентарії повернулися у 2019 році, коли вони розглядали поданий Президентом України В. Зеленським законопроект «Про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу)» реєстр. № 1015 від 29 серпня 2019 р. Проте вітчизняний орган конституційного контролю визнав його таким, що не відповідає ст. 157 і 158 Конституції України. У своєму висновку у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019 Конституційний Суд України як застереження констатує, що запропоноване законопроектом положення «право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить народу» потребує конкретизації виходячи з того, що у Конституції України поняття «народ» застосовано у значенні «Український народ – громадяни України всіх національностей».

Надалі орган конституційного контролю зазначив: «Відповідно до частини другої статті 5 Конституції України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, тому його не може бути визначено суб'єктом законодавчої ініціативи без встановлення в Конституції України відповідної кількості громадян України, які мають право голосу, для здійснення законодавчої ініціативи запропоноване Законопроектом положення унеможливорює реалізацію такої ініціативи» (абз. 4. п. 3.1.1 мотивувальної частини висновку) [6].

Таким чином можна зробити висновок, що з урахуванням конституційно визначеного плану України вступити до ЄС і попередніх намірів вітчизняних політиків запровадити в Україні інститут народної законодавчої (правотворчої) ініціативи, це питання стоїть на порядку денному вітчизняного державотворення і воно потребує свого якнайшвидшого вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шаповал В. М. Народна ініціатива // Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. С. 47–49.

2. Федоренко В. Л. Народна ініціатива // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 4: Конституційне право / редкол.: Ю.Г. Барабаш (голова) та ін. Харків: Право, 2024. С. 506–509.

3. Кириченко В. М., Куракін О. М. Порівняльне конституційне право : модульний курс. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 256 с.

4. Кузьменко О. В., Перевалова Л. В., Гаряєва Г. М. Народна законодавча ініціатива: зарубіжний досвід і перспективи запровадження в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 138–143. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/22.pdf>.

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про правотворчу народну ініціативу». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GG2YV00A?an=3>.

6. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України 13 листопада 2019 року № 5-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v71019#Text>.

**THE SCOPE OF ADAPTATION OF LOCAL GOVERNMENT
ELECTORAL LAW RESULTING FROM POLAND'S ACCESSION
TO THE EUROPEAN UNION**

1. Introduction.

Poland's accession to the European Union (EU) on 1 May 2004 was preceded by a lengthy preparatory process, which primarily involved aligning Polish legislation with the legal framework of the European Union. This process also extended to the regulation of participation by EU citizens in elections to representative bodies of Polish local self-government units. The debate on how to bring Polish electoral law into conformity with EU standards in this respect had been ongoing for some time (Działocha, 2003, p. 13).

The right to vote and to stand as a candidate in local elections constitutes one of the fundamental entitlements associated with European Union citizenship. EU citizenship is complementary in nature-it does not replace the national citizenships of Member States but grants every citizen of a Member State additional rights (Treaty on European Union, 1992, Art. 8(1), second sentence; Dąbrowski, 2005, p. 66; Harasimiuk, 2017, p. 125). According to Article 8b(1) of the Treaty on European Union (Maastricht, 1992), every Union citizen residing in a Member State of which they are not a national shall have the right to vote and to stand as a candidate in local elections in that State under the same conditions as its own nationals.

Undoubtedly, the right to elect representatives to local self-government bodies must be regarded as one of the core political rights in a democratic state (Naleziński, 2016, p. 1432; Ławniczak, 2014, p. 103). Without the free exercise of this right, genuine citizen participation in governance-particularly in local governance-would not be possible. Pursuant to Article 3(1) of the European Charter of Local Self-Government (1985, Art. 3(1)-(2)), local self-government denotes the right and the ability of local communities to regulate and manage a substantial share of public affairs under their own responsibility and in the interests of their inhabitants, within the limits prescribed by law. This right is exercised through councils or assemblies whose members are elected in free, secret, equal, direct, and universal elections.

The aim of this article is to examine the extent of changes introduced into Polish electoral law governing elections to local government bodies, and to assess whether the Polish legislator has fully aligned these changes with the requirements of European Union law.

The study adopts a dogmatic legal method, involving an analysis of legislation, judicial decisions, and scholarly commentary.

2. Scope of the amendments.

According to the provisions of the Electoral Ordinance (Electoral Ordinance, 1998, Art. 5) in force until 1 May 2004, the right to vote (active suffrage) in elections to the representative bodies of Polish local self-government units (municipal councils, county councils, and regional assemblies) was granted exclusively to Polish citizens who, by election day, had reached the age of 18 and were permanently residing within the jurisdiction of the relevant authority. Likewise, the right to stand as a candidate (passive suffrage) was reserved solely for persons entitled to vote in elections to that specific body (Art. 7 of the Electoral Ordinance).

The content of these provisions was not consistent with European Union law, particularly with the provisions of Council Directive 94/80/EC (Działocha, 2003, p. 14). According to Article 3 of Directive 94/80/EC, any person who is a citizen of the European Union, within the meaning of Article 8(1), second paragraph, of the Treaty on European Union, has the right to vote and to stand as a candidate in local elections in the Member State of residence, irrespective of nationality, in accordance with the conditions set out in the Directive (Kisielewicz, 2010, p. 35).

In adopting the Act of 20 April 2004 amending the Electoral Ordinance, the Polish legislator added to the title of the Ordinance a reference to the implementation of Directive 94/80/EC (Act Amending the Electoral Ordinance, 2004, Art. 1(1)), even though the amendment in substance constituted an adaptation of Polish law to the requirements of Article 8b(1) of the Treaty on European Union (as the explanatory memorandum to the Act referred to Article 19(1) of the Treaty Establishing the European Community (TEC)).

This amendment introduced the right to vote in municipal council elections (and only municipal council elections-Skotnicki, 2024, p. 296; Banaszak, 2012, p. 375) for citizens of the European Union who were not Polish nationals, provided that they met the following conditions:

- a) had reached the age of 18 no later than on election day,
- b) were permanently residing within the territory of the relevant municipality,
- c) possessed the right to vote in their home Member State, and
- d) were entered in the permanent electoral register maintained in that municipality no later than twelve months prior to election day, or were entered within the twelve months preceding election day if they had reached the age of 18 during that period or on election day itself (Act Amending the Electoral Ordinance, 2004, Art. 1(3)).

The last of these conditions, however, was not formulated correctly. The amendment introduced an obligation to compile the electoral register in two parts: Part A, listing Polish citizens, and Part B, listing citizens of other EU Member States. Under the amended Article 34 of the Electoral Ordinance, Part B included EU citizens entitled to vote

in municipal council elections. Since the right to vote was conditional on reaching the age of 18 on election day at the latest, it was sufficient to register an EU citizen before election day without division, when such a person reached the age of 18.

3. The requirement of a period of residence.

The introduction of the obligation to be entered in the electoral register at least twelve months prior to election day effectively meant that the Polish legislator had established a residence-duration requirement before the elections. In the explanatory memorandum to the draft Act amending the Electoral Ordinance, it was stated that this period was identical for both Polish citizens and citizens of other EU Member States, and that its purpose was to prevent irregularities observed during the 2002 local elections, where some candidates had taken up residence in a given municipality only during the election campaign (Fourth Term of the Sejm- Lower House of the Polish Parliament, Parliamentary Paper No. 1749). It was argued that this requirement – being entered in the relevant electoral register at least twelve months before the election – did not constitute an additional condition in the form of a domicile requirement (Fourth Term of the Sejm, Parliamentary Paper No. 1749).

Despite this reasoning, the Constitutional Tribunal (hereinafter: CT) found this provision to be unlawful (Judgment of the CT, 2006, Case No. K 9/05). The CT held that the relevant provision, insofar as it deprived EU citizens who were not Polish nationals of the right to vote in municipal council elections because they had been entered in the permanent electoral register less than twelve months prior to election day, was inconsistent with Article 169(2), first sentence, in conjunction with Article 16(1) of the Constitution of the Republic of Poland (Constitution of the Republic of Poland, 1997).

The CT reasoned that since Article 62(1) of the Polish Constitution did not impose any minimum period of residence within a local government unit as a condition for the exercise of electoral rights by Polish citizens, such a requirement could not be introduced by statute. The principle of equal treatment in the exercise of electoral rights in local elections required that the same approach be applied to citizens of other EU Member States. Consequently, the CT held that the residence-period requirement was incompatible both with Article 169(2) of the Polish Constitution and with Article 19(1) of the Treaty Establishing the European Community (TEC).

The judgment was published on 1 March 2006, and the Polish Parliament implemented it only by the Act of 19 February 2010 (Act Amending the Electoral Ordinance for Municipal, County and Regional Council Elections, 2010).

4. Polish citizenship as a condition for holding executive office in local government units.

The legislative amendments aimed at aligning Polish local government electoral law with EU law were not limited to the regulation of active and passive suffrage in municipal council elections. As indicated in the explanatory memorandum to the Act amending the

Electoral Ordinance, the reform was also intended to specify that only Polish citizens could serve as members of the executive bodies of local government units.

Pursuant to Article 3(3) of the Act amending the Electoral Ordinance, a new paragraph (2a) was added to Article 26 of the Act on Municipal Self-Government (Act on Municipal Self-Government, 1990), providing that a person who is not a Polish citizen may not hold the office of mayor (head of commune or president of a city). Identical provisions were introduced to exclude non-Polish citizens from serving as members of county or regional executive boards (Act amending the Electoral Ordinance, 2004, Art. 4(3) and Art. 5(3)).

This amendment implemented Article 5(3) of Council Directive 94/80/EC, which authorizes Member States to stipulate that only their nationals may hold the office of chairperson, deputy, or member of an executive body of a local government unit, where such positions are held by election for the duration of the mandate (Fourth Term of the Sejm, Parliamentary Paper No. 1749). Poland made full use of this prerogative.

5. The procedure for nominating candidates and the related restrictions applicable to EU citizens.

An essential element of any election is the procedure for nominating candidates. According to Article 95 of the Electoral Ordinance, both before and after the 2004 amendment, candidates for local councils could be nominated only by electoral committees (Dauter et al., 2010, p. 321). The right to establish electoral committees was granted to:

1. political parties and coalitions of political parties,
2. associations and social organizations, and
3. groups of voters (Czaplicki et al., 2010, pp. 193–194).

Equality of regulation in this area should, in principle, have allowed citizens of other EU Member States to form electoral committees on the same terms as Polish citizens. For instance, in the 2006 local elections, the National Electoral Commission registered 21 nationwide electoral committees of political parties and party coalitions, 7 nationwide electoral committees of social organizations, and only 4 nationwide electoral committees of voters (List of Electoral Committees, 2006).

According to the Act on Political Parties (Act on Political Parties, 1997, Art. 2(1)), which was in force when Poland joined the EU, membership in political parties was restricted to citizens of the Republic of Poland who were at least 18 years of age (Dębska, 2013, p. 16). This provision has not been amended, despite longstanding concerns expressed in legal scholarship regarding its compatibility with EU law (Dąbrowski, 2006, p. 74; Dąbrowski, 2011, p. 114).

This incompatibility led to a judgment by the Court of Justice of the European Union (CJEU, 2024, Case C-814/21), which held that Poland had failed to fulfil its obligations under Article 22 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) by denying EU citizens residing in Poland, but not holding Polish nationality, the

right to join political parties. In paragraphs 109–111 of its reasoning, the Court emphasized that Article 22 TFEU, read in conjunction with Article 20(2) TFEU, links the right to vote and to stand as a candidate in local elections to the status of Union citizenship (CJEU, 2022, Case C-673/20, paras. 49–51).

Thus, a connection exists between, on the one hand, the right of free movement and residence, and, on the other hand, the right to vote and to stand as a candidate in local elections enjoyed by EU citizens residing in a Member State of which they are not nationals. Moreover, in paragraph 117 of the 2024 judgment, the Court underlined that the right to freedom of association constitutes one of the essential foundations of a pluralist and democratic society, as it enables citizens to act collectively in matters of common interest and thereby contributes to the proper functioning of public life (ECtHR, 2004, paras. 88, 90, 92).

There were, however, no legal obstacles preventing EU citizens from forming voters' committees (Dąbrowski, 2006, pp. 68–73), or from joining associations and other social organizations (Suski, 2014, p. 99). Even before 1 May 2004, this was permitted under the Polish Law on Associations (Law on Associations, 1989, Art. 4(1)-(2)). Consequently, associations and other social organizations involving EU citizens could form electoral committees without additional restrictions. Foreign nationals were also permitted to establish foundations (Act on Foundations, 1984, Art. 2(1)), although foundations were not classified as social organizations entitled to establish electoral committees (National Electoral Commission, 2018).

6. Compliance of the introduced regulation with the Constitution of the Republic of Poland in the assessment of the Constitutional Tribunal.

The amendment concerning the active electoral right to the municipal representative body was not directly challenged before the CT, but a complaint was lodged alleging the incompatibility of Article 19(1) of the Treaty Establishing the European Community (TEC) with Article 62 of the Constitution of the Republic of Poland. According to the wording of Article 62(1) of the Polish Constitution, which remains unchanged to this day, a Polish citizen has the right to participate in a referendum and to elect representatives to organs of local self-government, provided that they are at least 18 years old on the day of voting. In contrast, Article 19(1) TEC granted every citizen of the European Union residing in a Member State of which they were not a national the right to vote and to stand as a candidate in local elections in that Member State, under the same conditions as nationals of that State. This right was to be exercised subject to detailed arrangements to be adopted unanimously by the Council on a proposal from the Commission and after consulting the European Parliament; such arrangements could include derogations justified by specific problems of a Member State.

The complainants argued that Article 62(1) of the Constitution of the Republic of Poland guarantees electoral rights exclusively to Polish citizens and that granting such

rights to citizens of other EU Member States limited the civic rights enshrined in the Constitution. They claimed that the common good of all citizens, as defined in Article 1 of the Constitution, would become the common good of all citizens of EU Member States, thus undermining Poland's independence.

It should be noted that the compatibility of this regulation with the Constitution had already raised doubts in Polish legal scholarship prior to 2004. It was argued that Article 62(1) of the Constitution refers to political rights belonging specifically to citizens, which significantly restricted the possibility of extending such rights to non-citizens. Rights and freedoms that the Constitution grants to *persons* (as opposed to *citizens*) may be extended, but extending political rights of citizens to non-citizens would relativize the constitutional principles as a whole (Kruk, 2000, p. 183; Winczorek, 2000, p. 191-192). After 2004, scholars continued to emphasize that local elections are inherently linked to the principle of representative democracy and that through these elections the Nation exercises its sovereign power (Dąbrowski, 2005, p. 71). Granting citizens of other EU Member States the right to participate in local elections would thus give them influence over matters delegated to local governments by the State, and consequently would be inconsistent with Article 62(1) of the Constitution (Dąbrowski, 2005, p. 72). The criterion of possessing Polish citizenship as a condition for electoral rights was also viewed as a manifestation of the principle of sovereignty (Banaszak, 2012, p. 375). The amendment to Article 62 of the Constitution of the Republic of Poland was necessary in order not to violate Article 19 paragraph 1 of the EC Treaty (Wójtowicz, 200, pp. 172-173).

In its judgment (Judgment of CT of 2005, K 18/04), the CT held that there was no contradiction between Article 19(1) TEC and Articles 62(1) and 1 of the Constitution of the Republic of Poland. The CT found that granting citizens of other EU Member States the right to vote and to stand as candidates in local elections to Polish self-government bodies did not threaten the Republic of Poland as the common good of all citizens. This was because the Constitution defines self-government communities as corporate entities composed not necessarily of citizens, but of residents. Pursuant to Article 16(1) of the Constitution, all residents of each basic territorial unit constitute, by operation of law, a local self-government community, meaning that membership in such a community is not dependent on Polish citizenship (see also Działocha, 2003, p. 19).

The CT also stated that the election of representatives to self-government bodies does not involve the exercise of the sovereign powers of the Nation but the rights of the local community. A self-government community, through its organs, exercises only local authority and cannot make or even initiate decisions concerning the entire State; therefore, it cannot endanger national independence. On the national level, the general good prevails over the good of a self-government community, regardless of the composition of its residents. Granting active and passive electoral rights to local government bodies is a consequence of EU citizenship and a practical application of the principles of equality and

non-discrimination, as well as the right to free movement and residence within the territory of any EU Member State.

Furthermore, CT noted that in special cases it would be permissible to introduce limitations on granting electoral rights to citizens of other EU Member States, as allowed by Article 19(1) TEC. The wording of Article 62(1) of the Constitution does not support the conclusion that electoral rights to local government bodies are *exclusive* to residents holding Polish citizenship (Garlicki, 2002, pp. 66–67). In the Tribunal’s view, such an “exclusivity” of constitutional citizens’ rights is not explicitly justified by the provisions of the Constitution itself, and not every extension of a given civic right to other persons would amount to a violation of its constitutional guarantee. This view was subsequently endorsed in legal scholarship (Naleziński, 2016, p. 1438).

In light of this ruling, it was also argued that EU citizens should enjoy electoral rights in elections to county and regional representative bodies, and that even citizens of non-EU countries should be granted electoral rights in local elections (Skotnicki, 2022, p. 153).

7. Inadmissibility of restricting public rights at the local government level beyond electoral rights.

The adopted solutions concerned electoral rights to the municipal council and the right to participate in local referenda only with regard to the municipal council and the executive body of the municipality (Act on Referenda, 2000, Art. 3 and Art. 1(2)). Citizens of the European Union do not have the right to participate in local referenda concerning counties and voivodeships (Uziębło, 2008, p. 27; Olejniczak-Szałowska, 2022, p. 92).

At the local government level, other public rights enjoyed by residents-most often exercised through instruments of social participation-are also of importance. At the time of Poland’s accession to the EU, one such right was the right to social consultations. Accordingly, it is necessary to assess the impact of EU accession on the exercise of such rights, particularly regarding the regulation of who is entitled to participate in local consultations.

A clear position was adopted in this respect: no decision-making body of a local government unit may determine the group of persons entitled to participate in social consultations or other forms of social participation based on citizenship (Marchaj, 2016, pp. 102–106, 146–147). Consequently, participation in consultations covers all residents of a given local government unit, regardless of their citizenship (including citizens of non-EU states) and even regardless of whether they possess any citizenship at all (stateless persons).

This view was confirmed by an administrative court, which annulled the provisions of a municipal council resolution defining the rules and procedure for conducting consultations with residents that limited participation to those possessing the right to vote (Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Gorzów Wielkopolski, 2014, II

SA/Go 345/14). The court held that restricting the right to participate in consultations only to residents with voting rights deprived other residents—who, by law, form part of the local community—of this right. Every resident of a local government unit should have the right to express their views during consultations since the legislature did not grant local government bodies the competence to determine who may participate.

This position continues to be upheld in judicial rulings (Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Wrocław, 2013, III SA/Wr 140/13; Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Opole, 2006, II SA/Op 213/06; Judgment of the Supreme Administrative Court, 2019, I GSK 1324/18; Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Olsztyn, 2021, II SA/Ol 86/21; Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Poznań, 2020, IV SA/Po 934/19).

Municipalities may also establish auxiliary units, such as city districts, city estates, or commune seats. These units have their own representative (district councils, city estate councils, or village meetings) and executive bodies (district boards, estate boards, or village heads). The municipal council or any other local authority may not impose the requirement of Polish citizenship for either active or passive electoral rights to the bodies of auxiliary units of the communes (Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Poznań, 2020, IV SA/Po 765/20).

8. Conclusions

Upon its accession to the European Union, Poland adjusted its local electoral law to EU regulations only to a basic extent. Although the Polish local government system includes two levels—municipal and county—active and passive voting rights were granted to EU citizens solely for elections to municipal councils. Poland also exercised its right to restrict access to the office of single-person municipal executive authorities (mayors, heads of communes and city presidents) exclusively to Polish citizens.

One of the key issues that emerged both during the implementation of Directive 94/80/EC and after the amendment of the Electoral Ordinance was the compatibility of extending electoral rights in municipal elections to EU citizens with Article 62(1) of the Polish Constitution, which reserves electoral rights to Polish citizens. The Constitution was not amended; instead, it was interpreted in such a way that Article 62(1) was understood to define only the necessary personal scope of electoral rights. Through an EU-consistent (pro-European) interpretation, it was recognized that, by statute, these rights could be extended to EU citizens in local elections.

At the local government level, restricting the participation of EU citizens in other forms of direct engagement—such as social consultations, participatory budgets, or the holding of village head positions—is impermissible. Openness in this respect stems not from explicit statutory authorization but from the constitutional principle that the local community (Article 16(1) of the Constitution of the Republic of Poland, 1997) encompasses all residents of a given local government unit, regardless of their citizenship.

Despite positions expressed in Polish legal scholarship and the 2024 judgment of the Court of Justice of the European Union, foreign nationals still lack the right to participate in political parties. Political parties play a crucial role in local elections, as they, more than other social organizations, are responsible for enabling citizens' participation in political life and serving as a means of expressing their will (Dąbrowski, 2011, p. 122). The inability to form or join political parties places EU citizens in a significantly weaker position than Polish citizens, especially since EU citizens have been granted active and passive voting rights in municipal elections.

Regulation (EU, EURATOM) No 1141/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the statute and funding of European political parties and European political foundations, together with the Polish Act of 22 November 2018 on European political parties and European political foundations (Act, 2018, Art. 3(2)–(3)), excludes the application of Polish electoral law provisions regarding the participation of political parties in elections and of the Local Referendum Act with respect to initiating referenda or participating in referendum campaigns.

Any potential future change allowing EU citizens to participate in Polish political parties would necessarily require addressing the question of whether it would be permissible for such parties-including members without Polish citizenship-to influence the composition of national legislative bodies (both chambers of the Polish Parliament). This is by no means a straightforward issue. It would also be very difficult to distinguish between the activities of political parties in local elections (e.g., municipal) and their involvement in national elections. This may explain why the question of allowing EU citizens to participate in Polish political parties has not yet been resolved. Moreover, participation in national political parties is not part of the concept of EU citizenship, and therefore this issue cannot easily be treated as a violation of the institution of EU citizenship.

REFERENCES

1. Banaszak B. (2012), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, 2 ed., Warsaw, C.H. Beck
2. Czaplicki K. (2010), *Komentarz do art. 64a i 64b*, in: B. Dauter, K. W. Czaplicki, A. Kisielewicz, F. Rymarz, *Komentarz do ustawy - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw*, w: *Samorządowe prawo wyborcze. Komentarz*, II ed., Warsaw, ABC, pp. 193-194
3. Dauter B. (2010), *Komentarz do art. 95*, in: B. Dauter, K. W. Czaplicki, A. Kisielewicz, F. Rymarz, *Komentarz do ustawy - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw*, w: *Samorządowe prawo wyborcze. Komentarz*, II ed., Warsaw, ABC, pp. 320-323
4. Dąbrowski M. (2005), *Obywatelstwo polskie a obywatelstwo Unii Europejskiej*, *Państwo i Prawo*, z. 2, pp. 64-77

5. Dąbrowski M. (2006), *Zrzeszanie się obywateli EU w partiach politycznych w Polsce*, Państwo i Prawo, z. 4, pp. 62-75
6. Dąbrowski M. (2011), *Konstytucyjny aspekt zrzeszania się cudzoziemców w partiach politycznych w Polsce*, Przegląd Sejmowy, nr 2, pp. 107-124
7. Dębska M. (2013), *Ustawa o partiach politycznych. Komentarz*, wyd. 1, Warsaw, LexisNexis, pp. 16-21
8. Działocha K. (2003), *Zgodność zmian w prawie wyborczym z Konstytucją RP (w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej)*, Państwo i Prawo, z. 11, pp. 13-21
9. Garlicki L. i in. (2002), *Wolności i prawa jednostek w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Pięć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, H. Jerzmański (ed.), Warsaw, Parliamentary Publishing House, pp. 60-80
10. Harasimiuk D.E. (2017), *Obywatelstwo UE- element tożsamości narodowej, europejskiej, czy jedynie dodatkowy status obywateli państw członkowskich?* Ius Novum, nr 3, pp. 122-142
11. Kisielewicz A. (2010), *Komentarz do art. 6a*, in: B. Dauter, K. W. Czaplicki, A. Kisielewicz, F. Rymarz, *Komentarz do ustawy - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw*, w: *Samorządowe prawo wyborcze. Komentarz*, II ed., Warsaw, ABC, pp. 34-37
12. Kruk M. i in. (2000), *Konstytucja narodowa o prawo europejskie: czy Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej wymaga zmiany?* in: *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, E. Popławska (red.), Warsaw, Instytut Spraw Publicznych, pp. 175-186
13. Ławniczak A. i in. (2014), *Komentarz do art. 62*, in: *Komentarz. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, M. Haczkowska (ed.), Warsaw, LexisNexis, pp. 103-105
14. Marchaj R. (2016), *Samorządowe konsultacje społeczne*, Warsaw, Wolters Kluwer
15. Naleziński B. i in. (2016), *Komentarz do art. 62*, in: *Konstytucja RP. Tom I, Art. 1-87*, M. Safjan & L. Bosek (ed.), Warsaw, C.H.Beck, pp. 1431-1443
16. Olejniczak-Szałowska E. (2022), *Prawo do udziału w referendum lokalnym a członkostwo wspólnoty samorządowej*, in: *System Prawa Samorządu Terytorialnego*, II Vol., I. Lipowicz. (ed.), Warsaw, Wolters Kluwer, pp. 89-93
17. Skotniki K. i in. (2024), *Konsekwencje przystąpienia Polski do UE dla polskiego prawa wyborczego*, in: *Ustrojowe konsekwencje przystąpienia Ukrainy do Unii Europejskiej i NATO*, K. Eckhardt i P. Stetsyuk (ed.), Rzeszów, Bonus Liber, pp. 284-302
18. Skotnicki K. i in. (2022), *Czynne prawo wyborcze i bierne prawo wyborcze*, in: *System Prawa Samorządu Terytorialnego*, II Vol., I. Lipowicz. (ed.), Warsaw, Wolters Kluwer, pp. 152-168
19. Suski P. (2014), *Zgromadzenia i imprezy masowe*, Warsaw, LexisNexis

20. Uziębło P.J. (2008), *Ustawa o referendum lokalnym. Komentarz*, Warsaw, Wolters Kluwer

21. Winczorek P. (2000), *Kilka uwag w kwestii dostosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej do wymogów prawa europejskiego*, in: *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, E. Popławska (red.), Warsaw, Instytut Spraw Publicznych, pp. 187-192

22. Wójtowicz K. (2000), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej a członkostwo w Unii Europejskiej*, E. Popławska (red.), Warsaw, Instytut Spraw Publicznych, pp. 155-173

Legal Acts:

1. Treaty Establishing the European Community. Rome, 25 March 1957, Journal of Laws of 2004, No. 90, item 864/2 [Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Rzym 1957.03.25, Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2].

2. Treaty on the Functioning of the European Union. Rome, 25 March 1957, Journal of Laws of 2004, No. 90, item 864/2 [Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Rzym 1957.03.25, Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2].

3. Treaty on European Union (TEU). Maastricht, 7 February 1992, Journal of Laws of 2004, No. 90, item 864/30 [Traktat o Unii Europejskiej (TUE). Maastricht 07.02.1992 r., Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/30].

4. Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, Journal of Laws No. 78, item 483, as amended [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997, Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.].

5. Regulation (EU, EURATOM) No. 1141/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on the statute and funding of European political parties and European political foundations, Official Journal of the EU L 317 of 4 November 2014, p. 1, as amended [Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE, EURATOM) nr 1141/2014 z 22.10.2014 r. w sprawie statusu i finansowania europejskich partii politycznych i europejskich fundacji politycznych, Dz. Urz. UE L 317 z 04.11.2014, str. 1 z późn. zm.].

6. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 15 October 1985, Journal of Laws of 1994, No. 124, item 607, as amended [Europejska Karta Samorządu Lokalnego. Strasburg 15.10.1985 r., Dz.U. z 1994 r. Nr 124, poz. 607 z późn. zm.].

7. Act of 6 April 1984 on Foundations, Journal of Laws of 1991, No. 46, item 203, as amended [Ustawa z 6.04.1984 r. o fundacjach, Dz. U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203 z późn. zm.].

8. Act of 7 April 1989 – Law on Associations, Journal of Laws of 2001, No. 79, item 855 [Ustawa z 7.04.1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz. U. z 2001 r. Nr 79 poz. 855].

9. Act of 8 March 1990 on Municipal Self-Government, Journal of Laws of 2001, No. 142, item 1591, as amended [Ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591, z późn. zm.].

10. Act of 27 April 1997 on Political Parties, Journal of Laws of 2001, No. 79, item 857, as amended [Ustawa z 27.04.1997 r. o partiach politycznych, Dz.U. z 2001 r. Nr 79, poz. 857 z późn. zm.].

11. Act of 16 July 1998 – Electoral Ordinance for Municipal, County and Regional Councils, Journal of Laws of 2003, No. 159, item 1547, as amended [Ustawa z 16.07.1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz. U. z 2003 r. Nr 159, poz. 1547 ze zm.].

12. Act of 15 September 2000 on Local Referendums, Journal of Laws No. 88, item 985, as amended [Ustawa z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym, Dz. U. Nr 88 poz. 985 z późn. zm.].

13. Act Amending the Electoral Ordinance for Municipal, County and Regional Councils and Certain Other Acts of 20 April 2004, Journal of Laws No. 102, item 1055 [Ustawa o zmianie ustawy - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz niektórych innych z 20.04.2004 r., Dz. U. Nr 102, poz. 1055].

14. Act Amending the Electoral Ordinance for Municipal, County and Regional Councils, 19 February 2010, Journal of Laws of 2010, No. 57, item 356 [Ustawa o zmianie ustawy - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, 19.02.2010, Dz. U. z 2010 r. Nr 57 poz. 356].

15. Act of 22 November 2018 on European Political Parties and European Political Foundations, Journal of Laws, item 37 [Ustawa z 22.11.2018 r. o europejskich partiach politycznych i europejskich fundacjach politycznych, Dz. U. poz. 37].

16. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals, OJ L 368, 31.12.1994, p. 38 [Dyrektywa Rady 94/80/WE z 19.12.1994 r. ustanawiającej szczegółowe zasady korzystania z prawa głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych przez obywateli Unii zamieszkających w Państwie Członkowskim, którego nie są obywatelami, Dz.U.UE.L.1994.368.38].

Case Law:

1. Judgment of the Court of Justice, 9 June 2022, C-673/20, LEX No. 3372208 [Wyrok Trybunału Sprawiedliwości, 9.06.2022 r., C-673/20, LEX nr 3372208].

2. Judgment of the Court of Justice, 19 November 2024, C-814/21, LEX No. 3780023 [Wyroku Trybunału Sprawiedliwości, 19.11.2024 r., C-814/21, LEX 3780023].

3. Judgment of the European Court of Human Rights, 17 February 2004, *Gorzelik and Others v. Poland* CE:ECHR:2004:0217JUD004415898,

<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98675> (accessed: 20.10.2025) [Wyrok ETPC, 17.02.2004, Gorzelik i in. przeciwko Polsce, CE:ECHR:2004:0217JUD004415898, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98675> (20.10.2025)]

4. Judgment of the Constitutional Tribunal of 11 May 2005, K 18/04, OTK-A 2005/5/49 [Wyrok TK z 11.05.2005 r. K 18/04, OTK-A 2005/5/49]

5. Judgment of the Constitutional Tribunal of 20 February 2006, K 9/05, OTK-A 2006/2/17 [Wyrok TK z 20.02.2006 r. K 9/05, OTK-A 2006/2/17].

6. Judgment of the Supreme Administrative Court, 13 September 2019, I GSK 1324/18, LEX No. 2725262 [Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego, 13.09.2019 r. I GSK 1324/18, LEX nr 2725262].

7. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Opole, 13 June 2006, II SA/Op 213/06, LEX No. 475242 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Opolu, 13.06.2006 r. II SA/Op 213/06, LEX nr 475242].

8. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Wrocław, 10 May 2013, III SA/Wr 140/13, LEX No. 1330077 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu, 10.05.2013 r. III SA/Wr 140/13, LEX nr 1330077].

9. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Gorzów Wielkopolski, 29 May 2014, II SA/Go 345/14, LEX No. 1485749 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim, 29.05.2014 r. II SA/Go 345/14, LEX nr 1485749].

10. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Poznań, 14 February 2020, IV SA/Po 934/19, LEX No. 3015121 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu, 14.02.2020 r. IV SA/Po 934/19, LEX nr 3015121].

11. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Poznań, 27 October 2020, IV SA/Po 765/20, LEX No. 3090488 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu, 27.10.2020 r. IV SA/Po 765/20, LEX nr 3090488].

12. Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Olsztyn, 13 April 2021, II SA/Ol 86/21, LEX No. 3169115 [Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Olsztynie, 13.04.2021 r. II SA/Ol 86/21, LEX nr 3169115].

Other Sources:

1. National Electoral Commission, 13 August 2018, ZPOW-600-21/18, *Information on the establishment of an electoral committee of an association or social organization intending to nominate candidates in more than one voivodeship in elections to municipal, county and regional councils and to mayors, town and city presidents scheduled for 21 October 2018*, https://pkw.gov.pl/uploaded_files/1534235796_0-21-18.pdf (accessed: 20.10.2025) [Państwowa Komisja Wyborcza, 13.08.2018, ZPOW-600-21/18, Informacja o tworzeniu komitetu wyborczego stowarzyszenia lub organizacji społecznej zamierzającego zgłosić kandydatów w więcej niż jednym województwie w wyborach do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz wójtów, burmistrzów i

prezydentów miast zarządzonych na dzień 21 października 2018 r., https://pkw.gov.pl/uploaded_files/1534235796_0-21-18.pdf (20.10.2025)].

2. List of electoral committees whose notifications of establishment have been accepted by the National Electoral Commission, 26 September 2006, <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-samorzadowe-i-referenda-lokalne/wybory-samorzadowe-w-2006&pnbspr/terytorialne-komisje-wyborcze/wykaz-komitetow-wyborczych-ktorych-zawiadomienia-o-utworzeniu-zostaly-przyjete-przez-panstwowa-komisje-wyborcza> (accessed: 20.10.2025) [Wykaz komitetów wyborczych, których zawiadomienia o utworzeniu zostały przyjęte przez Państwową Komisję Wyborczą, 26.09.2006, <https://pkw.gov.pl/wybory-i-referenda/wybory-samorzadowe-i-referenda-lokalne/wybory-samorzadowe-w-2006&pnbspr/terytorialne-komisje-wyborcze/wykaz-komitetow-wyborczych-ktorych-zawiadomienia-o-utworzeniu-zostaly-przyjete-przez-panstwowa-komisje-wyborcza> (20.10.2025)].

3. Fourth Term of the Sejm, parliamentary document No. 1749, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/1749/\\$file/1749.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/1749/$file/1749.pdf) (accessed: 13.10. 2025) [IV kadencja Sejmu, druk nr 1749, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/1749/\\$file/1749.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruku/1749/$file/1749.pdf) (dostęp: 13.10.2025 r.)].

Роман ЛУЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила

ПРОБЛЕМИ КОРУПЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Криміногенні якості особистості з'являються не на порожньому місці. Їх поява та подальших прояв це квінтесенція низки негативних факторів, зокрема таких, як умови та обставини дорослішання, процес виховання тощо. З огляду на це, він робить висновок, що вивчення категорії «особистість злочинця» має істотне практичне значення в контексті кращого розуміння загальних чинників злочинності та способів позитивного впливу на неї [1, с. 523].

Отже, встановлення характерних ознак злочинця-корупціонера може полегшити формування кримінологічного портрету правопорушника. Що в свою чергу буде сприяти забезпеченню кримінологічної політики держави у сфері боротьби зі злочинністю.

Проблеми особистості злочинця має важливе практичне значення у попереджувальній діяльності. Урахування особистісного фактора відіграє майже головну роль та знаходить свій прояв у наступних напрямках:

- при статистичному аналізі злочинності за особами (при статистичному аналізі злочинності за особами уможливорюється загальний кримінологічний портрет різних категорій злочинів, які вчиняють той чи інший вид кримінальних правопорушень, зокрема, корисливі, агресивні, агресивно-корисливі, «білокомірцеві» тощо);

- при виявленні причин та умов учинення конкретних кримінальних правопорушень (причини та умови вчинення конкретних кримінальних правопорушень багато в чому пов'язані з особистістю злочинця, якості особи, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, дають можливість звернути увагу на особливості соціального мікросередовища, яке сприяло формуванню цих якостей, зокрема, родини, учбового та трудового колективу, неформальних соціальних груп тощо);

- при проведенні заходів попередження службами та підрозділами правоохоронних органів з особами, що схильні до вчинення кримінальних правопорушень;

- в діяльності судів при призначенні покарання (при призначенні судами справедливого та обґрунтованого покарання завжди повинна ураховуватись

особистість злочинця і саме вона відіграє в цьому важливу й самостійну роль, вивчення особистості злочинця, урахування її особливостей у процесі призначення покарання підводить наукову базу під суб'єктивну думку суду (суддів) та встановлює єдині вимоги при призначенні покарання винним особам);

– при проведенні оперативно-розшукової діяльності (урахування особистості злочинця в оперативно-розшуковій діяльності пов'язано з тим, що останнім часом в діяльності правоохоронних органів став застосовуватись метод формування психологічного розшукового портрета, цей метою базується на наукових положеннях про те, що в кримінальних правопорушеннях, у першу чергу, особливо тяжких, наприклад, наводить науковець, серійні та сексуальні вбивства, знаходить свій прояв психологія або психопатологія злочинця) [2, с. 68-69].

Як зазначає С. Балабан, за соціально-натуралістичною кримінологією, особливості злочинця слід шукати у характерних рисах, властивих його волі та свідомості, що повинні бути у винної особи перед скоєнням кримінального правопорушення, аби у певний час вони змогли проявитися в такому кримінальному правопорушенні. Властивості волі та свідомості, на думку автора, можна умовно поділити на загальні (котрі притаманні всьому масиву злочинців) й індивідуалізуючі (ті, що характерні відповідному злочинцю). Стан волі злочинців знаходиться у стані самоправства й свавілля, а стан свідомості – у стані ілюзій. Безпосередньо загальними властивостями волі й свідомості відрізняються злочинці від законослухняних людей. Індивідуалізуючі властивості, завдяки яким можна відрізнити злочинців один від одного, можуть бути як індивідуальними, котрі притаманні нам від народження, так і тими властивостями, що було набуто за життя. Наприклад, говорить автор, ними можуть бути властивості соціально-демографічної, особистісно-рольової, психологічної та іншої природи [1, с. 524].

О. Пчеліна в роботі «Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності» запропонувала власне бачення груп ознак, які характеризують особу злочинця. Так, дослідивши наукові підходи до визначення поняття та складових елементів особи злочинця, матеріали кримінальних проваджень, результати опитування працівників органів Національної поліції України та прокуратури, а також статистичні відомості про стан злочинності в Україні та результати розслідування кримінальних правопорушень, авторка виділяє такі групи ознак, за якими на її думку варто охарактеризувати осіб, котрі вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності: загальні (вік, стать, освіта, громадянство, сімейний стан, зайнятість, наявність судимостей); спеціальні (наявність статусу та категорія службової особи, обсяг повноважень, сфера її діяльності, наявність корумпованих зв'язків, учинення кримінальних правопорушень у складі злочинних угруповань, мотивація та цілі протиправного діяння) [3, с. 149].

С. Денисов в ході дослідження особи злочинця у кримінологічній теорії України, систематизував напрацювання вітчизняних кримінологів, за результатом чого визначив структуру особи злочинця та поділив на окремі її елементи.

Так, зазначений вище автор наголошує, що структура особи злочинця може поділятися на такі основні елементи:

1) соціально-демографічні ознаки, які охоплюють відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи, її тривалість, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, місце проживання тощо;

2) особистісно-рольові властивості, оскільки кожна людина у різні періоди свого життя виконує певні соціальні «ролі»; наявна соціальна структура пропонує особистості, яка формується, велику кількість соціальних ролей, що породжуються сучасним потенціалом розвитку економіки, управління та соціального середовища, а усвідомлення своєї соціальної ролі дає особі змогу краще пристосовуватися до суспільного життя;

3) морально-психологічні якості, а саме її внутрішній світ, переживання та почуття – ця група ознак структури особистості охоплює широке коло найрізноманітніших проявів внутрішнього «Я», потрібнісно-мотиваційні й інтелектуальні властивості, широту світогляду, ціннісні орієнтації і суспільно значущі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо;

4) риси правової та моральної свідомості відіграють важливу роль у становленні особистості, оскільки життя в соціумі зумовлює необхідність дотримання певних правил поведінки та законів; правова свідомість визнається одним із різновидів суспільної свідомості, що відображається на колективному або індивідуальному рівні та проявляється в усвідомленій повазі до права, розумінні його цінності, знанні та дотриманні прав та обов'язків, а також у правовій діяльності, що забезпечує мирне та гармонійне співіснування; моральна свідомість особистості проявляється в її ставленні до загальноприйнятих і усталених норм моралі, правил поведінки та взаємоповаги і добровільному їх дотриманні;

5) психічні відхилення, спричиненні черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями (олігофренія, психопатія тощо) або іншим хворобливим станом, установленим під час проведення судово-психіатричних експертиз;

6) кримінально-правові ознаки – згідно з кримінальним законодавством України суд під час призначення покарання має враховувати характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особу винного, його ставлення до вчиненого й обставин справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність, зокрема до таких ознак, на думку автора, можна віднести характеристику вчиненого кримінального правопорушення, те, чи було воно

вчинено одноособово чи групою осіб, вчинення кримінального правопорушення сталося вперше чи неодноразово, інформацію про попередній антисуспільний спосіб життя особи; вид і строк призначеного покарання, визнання вини у вчиненому кримінальному правопорушенні тощо; обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання, визнаються встановлені судом за конкретною справою (провадженням) об'єктивні та суб'єктивні чинники, що не є ознаками конкретного складу кримінального правопорушення і не впливають на його кваліфікацію, проте свідчать про зниження чи підвищення суспільної небезпечності вчиненого діяння та/або особи винного, а отже, вважаються підставами для пом'якшення чи посилення покарання;

7) загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення кримінального правопорушення або суттєво підвищити шанси на повернення її до соціуму і в майбутньому приносити користь суспільству [4, с. 155–157].

Отже, за результатом дослідження було встановлено, що особі злочинця завжди приділялась увага як теорії так і практики кримінологічної науки. Саме особа злочинця виступає тією рушійною складовою вчинення кримінального правопорушення без якої неможливе, взагалі, існування кримінального правопорушення, як такого. Більше того, встановлення характерних ознак особи-злочинця надає змогу сформувати напрямки попередження нових кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені. До таких характерних ознак злочинця-корупціонера можна віднести соціально-демографічні, кримінальноправові, морально-психологічні тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан С. М. Доктринальні підходи до характеристики особи злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 522–525. URL: http://lsei.org.ua/10_2022/130.pdf.
2. Храмцов О. М. Особливість злочинця та практичне значення її кримінологічного аналізу. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 26. С. 64–70.
3. Пчеліна О. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 145–156.
4. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

РОЛЬ НОРМАТИВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗМІЦНЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

У сучасних умовах цифрової трансформації функцій держави нормативна правова політика постає як стратегічний інструмент впорядкування публічного управління та забезпечення реалізації соціальних прав. Її сутність полягає у формуванні, систематизації та реалізації норм, що визначають пріоритети, цілі та механізми правового впливу в окремих галузях суспільних відносин. Через призму цільового регулювання нормативна правова політика розглядається як управлінський механізм, орієнтований не лише на підтримання правопорядку, а й на формування передумов для соціальної справедливості, зокрема в доступі до державних цифрових послуг.

Цифрове середовище вимагає нової якості правової політики, яка здатна поєднувати нормативність (чіткість і передбачуваність правових норм), стабільність (довгострокову орієнтацію правового регулювання) та адаптивність (гнучкість у відповідь на технологічні зміни). Така триєдність стає критично важливою в умовах стрімкої диджиталізації державного управління, коли відсутність нормативного балансу породжує регуляторну фрагментацію, підриває довіру до цифрових сервісів і послаблює інституційну ефективність. Нормативна правова політика має бути не лише реактивною, а й проактивною, передбачати правові виклики, формувати запобіжні механізми та забезпечувати соціально орієнтовану трансформацію публічної влади [4, с. 220-224].

Цифрова адміністрація є не просто модернізованою формою публічного управління, а якісно новим простором взаємодії між державою та громадянином, у якому реалізація соціальних функцій набуває технологічного виміру. Переходячи від традиційної адміністративної моделі до цифрової, держава трансформує способи надання соціальних послуг, використовуючи електронні реєстри, портали, мобільні додатки та автоматизовані рішення для ідентифікації потреб, прийняття рішень і моніторингу ефективності допомоги [5, с. 123-127].

Утім, трансформація публічної адміністрації у цифрову форму породжує низку інституційно-процедурних викликів. Насамперед це проблема узгодженості між технічною автоматизацією процесів і юридичними гарантіями доступу до соціальних прав. Алгоритмізовані рішення, хоч і ефективні з погляду швидкості та стандартизації, можуть нехтувати індивідуальним підходом або порушувати

принципи справедливості без належного нормативного забезпечення [2, с. 92]. Крім того, питання цифрової рівності та доступності залишаються критичними у забезпеченні реальної універсальності соціальних гарантій. Саме тому цифрова адміністрація має розглядатися як частина системного механізму публічного врядування, де пріоритетом залишається соціальна функція держави, посилена, але не замінена технологіями.

На сьогодні нормативне забезпечення цифрового соціального захисту характеризується фрагментарністю та колізійністю: численні акти різної юридичної сили часто дублюють або суперечать одне одному, не забезпечуючи стабільного правового середовища для цифрової трансформації. Відсутність уніфікованої законодавчої рамки призводить до правової невизначеності як для суб'єктів управління, так і для отримувачів соціальних послуг [3, с. 14-32].

Крім того, бракує системного підходу до регулювання електронних соціальних сервісів. Уніфікація понять, процедур, прав доступу та механізмів оскарження залишається поза межами поточних нормативних ініціатив, що унеможливорює повноцінне правове врегулювання цифрової взаємодії між державою та громадянином у соціальній сфері [2, с. 87-91].

З огляду на виявлені проблеми, ключовим напрямом розвитку правової політики є розробка цільових регуляторних актів, спрямованих на комплексне регулювання цифрових соціальних послуг. Йдеться про потребу у спеціальному законодавстві, яке визначає принципи, стандарти і межі цифрової взаємодії в системі соціального захисту. Такі акти мають бути орієнтовані не лише на технічну сторону цифровізації, але й на захист прав людини в умовах цифрового управління.

Особливої ваги набуває закріплення мінімальних стандартів цифрової доступності, які гарантують рівний доступ до електронних послуг для всіх категорій громадян, включаючи маломобільні групи, осіб з інвалідністю та цифрово уразливі верстви [4, с. 219]. Водночас доцільно передбачити юридичне оформлення стандартів етичного використання даних, цифрової підзвітності та недопущення дискримінації через алгоритмічні рішення, що дозволить підвищити ефективність і легітимність цифрової моделі соціального захисту [3, с. 152-163].

В умовах цифрової трансформації державного управління зростає значення інклюзивності нормативного процесу, зокрема шляхом залучення громадянського суспільства до формування політик у сфері соціального захисту.

Відкритість, прозорість і участь зацікавлених сторін у виробленні нормативних рішень підвищують їхню легітимність, сприяють кращому врахуванню потреб вразливих груп і знижують ризики соціального відчуження. Спільна розробка стандартів цифрового соціального забезпечення, зокрема щодо доступності, етичного використання даних і забезпечення цифрових прав слугує основою довіри до публічної адміністрації [1, с. 45-50].

Для досягнення ефективного цифрового соціального захисту необхідним є ухвалення національної стратегії нормативного забезпечення цифрової соціальної держави. Така стратегія має передбачати не лише гармонізацію та кодифікацію чинного законодавства, а й розвиток нових правових принципів, зорієнтованих на сталий розвиток, цифрову етику й правову справедливість. Зокрема, актуальними є принципи адаптивності правового регулювання, забезпечення інтегрованості систем та формування механізмів оцінки впливу цифрових практик на соціальні права.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що нормативна правова політика відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування цифрової адміністрації в соціальній сфері. Забезпечення правової визначеності, прозорості процедур, участі громадянського суспільства та орієнтація на цифрові права є базовими умовами для формування довіри до державної соціальної політики. Рекомендовано оновити нормативну базу з урахуванням принципів цифрової доброчесності, інклюзивності та технологічної нейтральності для повноцінної реалізації соціальних гарантій у цифровому форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодрук О. С. Цифрова держава та правові засади її формування в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 3. С. 45–52.
2. Мінцер О. С. Адміністративне право у цифрову епоху: трансформація принципів правового регулювання. *Адміністративне право і процес*. 2023. № 2(45). С. 87–93.
3. Craig P., de Búrca G. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 240 p.
4. Kettunen P. A., Kallio J. Digitalization and public services: Reframing social governance in the digital age. *Government Information Quarterly*. 2021. Vol. 38, № 2. P. 218-224.
5. Mergel I., Edelmann N., Haug N. Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*. 2019. Vol. 36, № 4. Article ID: 101385. P. 123–139

Андрій ГАЧКЕВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Національного університету «Львівська політехніка»

ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЄС У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Термін «*acquis communautaire*» (походить з французької мови, означає – «надбання спільноти») часто вживається для позначення права Європейського Союзу як відповідник поняття системи права ЄС. *Acquis communautaire* формують європейські стандарти у різних сферах. У даній публікації показані основоположні складові *acquis communautaire* у сфері захисту персональних даних (далі – *acquis communautaire*).

Проблема захисту персональних даних належить до винятково важливих для правотворчої та правозастосувальної діяльності, виходячи з того, яку роль у суспільних відносинах займає інформація, що дозволяє ідентифікувати фізичну особу. Від належної правової охорони персональних даних серед іншого залежить стан дотримання гарантованого ст. 32 Конституції України права людини на повагу до приватного і сімейного життя.

Для України проблема захисту персональних даних набула особливої актуальності з низки причин: недостатнього рівня інформаційно-правової культури щодо обізнаності з явищем персональних даних, швидким темпом цифровізації та впровадження сучасних технологій, які залежать від персональних даних, відносною новизною інституту захисту персональних даних, а також підтверджених повідомленнями ЗМІ масштабних витоків персональних даних, – один з останніх [1] відбувся у вересні 2025 р. та мав відношення до відомостей про понад 20 млн. українців.

Головною складовою *acquis communautaire* є відомий як «Загальний регламент про захист даних» Регламент 2016/679 (далі – Регламент) [2], покликаний встановити правила щодо захисту фізичних осіб під час обробки персональних даних. Ст. 4 Регламенту містить визначення найважливіших понять, включаючи самі персональні дані та окремі їхні види (біометричні та генетичні дані, а також – дані про здоров'я); суб'єктів відносин у сфері захисту, зокрема суб'єкта даних, контролера та оператора; обробки персональних даних, як й окремих видів такої обробки – профілювання і псевдонімізації; наглядового органу, створеного у незалежному статусі кожною державою-учасницею. Визначені принципи обробки та критерії законності (ст. 5-6), основні права суб'єктів даних (ст. 12-22), зобов'язання контролерів та операторів (ст.

24-31). Окремо встановлено підстави, за яких обсяг захисту персональних даних підлягає обмеженням (ст. 23), при цьому – будь-які обмеження повинні бути вкрай необхідними та цілковито пропорційними заходами, які враховують сутність прав і свобод людини. Важливою частиною Регламенту є положення щодо створення незалежних наглядових органів для контролю, повноваження яких поєднують різні ролі – слідчого, судді та експерта [3].

Регламент став не тільки найважливішим документом щодо захисту даних у праві ЄС, а й своєрідним «золотим стандартом» для усіх демократичних правових систем світу. Він з 2018 р. замінив Директиву про захист даних (95/46/ЄС) [4], яка тривалий час залишалась основним нормативно-правовим актом для захисту даних в ЄС та разом з Рекомендаціями ОЕСР щодо захисту приватності та транскордонних потоків персональних даних 1980 р. [5] та Конвенцією Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних 1981 р. [6] утворила наприкінці ХХ століття міжнародно-правове підґрунтя для охорони персональних даних.

Зауважимо, що саме в Європі у 1970-х прийняті найперші закони про захист даних, насамперед у Гессені (Німеччина), Швеції, Франції і т.ін. у відповідь на розповсюдження практики автоматизованої обробки персональної органами державною влади. У деяких державах – Португалії та Іспанії – до конституцій були включені окремі положення щодо обробки даних та конфіденційності, натомість Австрія першою визнала право на захист даних як конституційне [7].

Хоча Регламент 2016/679 є найважливішою складовою *acquis communautaire*, але не єдиною. Директива про правоохоронну діяльність (LED): ця Директива (2016/680) застосовується до обробки персональних даних компетентними органами для цілей кримінальної юстиції, забезпечуючи дотримання принципів захисту даних у правоохоронній діяльності [8]. Дія Регламенту 2018/1725 пов'язана з правовим забезпеченням обробки персональних даних інституційно-організаційною системою ЄС [9]. Ще один нормативно-правовий акт – Директива про приватність та електронні комунікації (2002/58/ЄС) зі змінами відповідно до Директиви 2009/136/ЄС – порушує низку важливих питань щодо охорони персональних даних в контексті використання файлів *cookie*, електронного маркетингу та забезпечення конфіденційності повідомлень [10].

Показані основоположні складові *acquis communautaire* відіграють важливу роль для української правової системи як в контексті євроінтеграційного процесу та необхідності забезпечення відповідності інституту захисту персональних даних нормативно-правовим актам ЄС, так і втілення у собі найбільш прогресивних механізмів охорони персональних даних. В умовах, коли Закон України «Про захист персональних даних» потребує комплексного вдосконалення, зокрема в частині

створення окремої незалежної інституції для контролю та нагляду за процесами обробки персональних даних, *acquis communautaire* стають відповідним орієнтиром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свиридчук Ю. У мережі опинилися персональні дані понад 20 млн українців. У Мінцифрі спростували. Суспільне | Новини. URL: <https://suspilne.media/1120080-u-merezi-opinilisa-personalni-dani-ponad-20-miljoniv-ukrainciv-nardep/>
2. Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>
3. Гачкевич А.О. Нагляд національних органів ЄС із захисту даних за обробкою персональних даних системами штучного інтелекту (на прикладі ChatGPT). Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Випуск 4, частина 2. С. 154-160.
4. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1995/46/oj/eng>
5. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-on-the-protection-of-privacy-and-transborder-flows-of-personal-data_9789264196391-en.html
6. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680078b37>
7. Fuster G.G. The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU. Brussels: Springer Science & Business, 2014. 274 p.
8. Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/680/oj/eng>
9. Regulation (EU) 2018/1725 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by the Union institutions, bodies, offices and agencies and on the free movement of such data. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1725/oj/eng>

10. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications). An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02002L0058-20091219>

11. Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws. An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/136/oj/eng>

КАТЕГОРІЯ СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПОНЯТТЯ

Справедливість є однією з найдавніших і найпопулярніших категорій, з якою пов'язують першооснову (субстанцію) права. За традицією, започаткованою ще в Античності – Платоном і Аристотелем, підтриманою в Середньовіччі Томою Аквінським та ін. і продовженою багатьма наступними поколіннями філософів і правознавців – прибічниками, переважно, доктрини природного права, справедливість вважається головною метою права, що відрізняє його від науки, основна мета якої – пошук істини. Вони наголошували на тому, що справедливість не виводиться з будь-якої іншої цінності, вона є вихідною, визначальною для розуміння сутності права [1].

Латинською мовою, з якою, зазвичай, походження слова «справедливість», латинською мовою буквально звучить як «*justitia*». Це слово, яке, своєю чергою, походить від «*jus*» – право, набуло інтернаціонального характеру і практично на всіх європейських, як і багатьох неєвропейських, мовах означає «справедливість» або «правосуддя». Причому, це стосується навіть тих мов, в яких поряд із словом «*justitia*» (*justicia*) вживаються його аналоги – в німецькій мові, наприклад, «*Gerechtigkeit*» (від «*Recht*» – право), у польській «*prawdziwosc*» або «*sprawiedliwosc*» (також від «*prawo*») та ін. Наглядною ілюстрацією нерозривних зв'язків права із справедливістю з давніх часів і до сьогодення є статуя богині правосуддя – Феміди з її терезами, які уособлюють безсторонність, добросовісність і неупередженість суддів при розгляді спорів між людьми, призначенні міри покарання за вчинене кримінальне правопорушення тощо. Та й нині чимало судів різних країн, включаючи Суд Європейського Союзу носять офіційну назву «судів справедливості» – «*European Court of Justice*», «*Tribunal Sprawiedliwosci*» Польщі та ін. Очевидно, лінгвістичний зв'язок між справедливістю і правом та вказаний символ і відповідна йому офіційна назва деяких сучасних судів стали однією з підстав низці авторів вважати справедливість правовою категорією, а право – «нормативно закріпленою справедливістю».

Є й інша, протилежна точка зору, згідно з якою справедливість – «цілком належить моральній свідомості», дія якої поширюється на всі сфери суспільних відносин, у тому числі на право (інколи навіть розглядаючи її в одному ряду з такими категоріями логіки як ясність, точність, несуперечливість тощо), яка

становить одну з провідних моральних вимог до права, мірило (критерій) його моральної оцінки.

Символізуючи нерозривний зв'язок між мораллю і правом, справедливість уособлює його духовну основу, атрибут, без якого право втрачає якість права, перетворюючись у свою протилежність – неправу чи антиправу, навіть якщо йому надається звична для юридичного позитивізму форма закону. «За великим рахунком, – пише, наприклад, відомий французький теоретик права Ж.-Л. Бержель, – право набуває властивого і специфічного для нього змісту тільки в понятті справедливості».

Власне кажучи, як цілісна система (цілісність) право не може бути несправедливим. За висловом відомого англійського філософа права Д. Ллойда, «без справедливості воно є насмішкою, якщо не повним запереченням самого себе».

Лінгвістичний зв'язок між справедливістю і правом набув свого словесного виразу в період Античності, зокрема в Стародавньому Римі, тобто вже на етапі досить розвиненого права. Онтологічна ж єдність між ними виникла набагато раніше – ще в епоху зародження права як явища. Адже важко собі уявити, що древні арбітри, яким доводилося вирішувати правові конфлікти у ті далекі часи, при їх вирішенні спиралися виключно на зовнішні спостереження за поведінкою (хай навіть типовою) інших людей, не маючи власних внутрішніх уявлень про певні цінності – добро, порядність, справедливість чи інші чесноти, незалежно від того як вони словесно позначалися в мовах тих чи інших народів. «*Est autem jus a Justitia, sicut a matre sua, ergo prius fuit Justitia quam jus*» (Глосса 1.1. Pr.D. 1.1) – «Право породжене справедливістю, як матір'ю, оскільки справедливість передувала праву», – говорили у Стародавньому Римі [2, с. 6].

Аналіз джерел дає підстави вважати, що на зорі становлення права справедливість пов'язувалася виключно з еквівалентністю, тобто у сфері обміну товарів її розуміли як надання рівноцінного (рівнозначного) товару взамін обмінюваного, у сфері покарань за вчинений злочин – з принципом таліону тощо.

Цілком логічно, що саме по собі поняття справедливості є відносним, неусталеним. За влучним висловом Р. Циппеліуса, вона нагадує річку, яка, хоч би коли ми увіходили в неї, завжди є іншою. Тому, попри невіддільність справедливості від визначення сутності права, на неї не можна покладатися як на безпосередній регулятор поведінки людей. Право потребує більш визначених і стабільних орієнтирів, про що йтиметься далі. В той же час справедливість не є виключно сферою належного у праві [4, с. 19]. Справедливість – це й сфера, хоч і ідеального, змінюваного, але наявного, суцього у ньому, що дозволяє констатувати некоректність їх різкого розмежування (розрізнення). Вона характеризує право як динамічне явище, яке, як слушно зазначає А.В. Стовба, повсякденно відтворюється у життєвій практиці людей і поза її межами не існує. Водночас справедливість має

застосовуватися лише в поєднанні з іншими, хоч і не визначальними, але істотними для розуміння права його ознаками.

З викладеного можна зробити висновок, що справедливість становить вихідну, визначальну, фундаментальну ознаку (властивість) права, яка характеризує його сутність. Вона надає праву гнучкості і динамізму, спонукає до критичного сприйняття інструментів його пошуку – законів та інших нормативних актів в конкретних правових ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильчук В. О. Справедливість як категорія права : автореф. дис....канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 23 с.
2. Циппеліус Р. Філософія права / пер. з нім. Є. М. Причепія. Київ : ТанDEM, 2000. 300 с.

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ

Антоніна ТОКАРСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

ДЕЗІНФОРМАЦІЙНІ ДИСКУРСИ У СВІТОВОМУ ПРОСТОРИ: ПРАВОВІ ВПЛИВИ І НАСЛІДКИ ЇХНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Для оновленої характеристики тотального поширення дезінформаційних наративів про Україну ворожою пропагандою РФ у світі візьмемо до уваги окремі інноваційні міждисциплінарні напрями аналізу ворожих матеріалів. Привертають увагу напрацьовані аналітичні наукові сфери дискурсів такі, як філософія тексту, лінгвонаратологія, інформаціологія, кримінологія, яка відкриває можливості кримінологічної віктимності.

Нові способи осмислення псевдокомунікації у світовому вимірі через призму міжнародної політики увиразнюють значення мас-медіа як у національному, так і в зарубіжному досвіді, відкривають підходи до тлумачення способів запобігання зміни стану свідомості реципієнтів інформаційного впливу.

На тлі свободи слова, утвердженій демократичним світом, зазнає маніпуляції саме поняття, яке є ключовим у всіх правових постулатах та інформаційній безпеці. Свобода слова, плюралізм думок, справедливість і рівність спотворено трактуються і реалізуються в ході інформаційної війни РФ способом підміни понять. Сучасні наукові дослідження, які вивчають засоби психоментальних впливів на свідомість громадян, диференціюємо у таких двох напрямках: по-перше, це когнітивно-дискурсивний поворот у гуманітаристиці, який названий новим жанром філософської науки такими дослідниками, як І. Брокмейєр, Е.Харре [1, с.7]. По-друге, це цивілізаційний спосіб, підхід до встановлення «фундаментальних причин агресії Росії проти України, розбіжностей між українськими та російськими народами крізь призму кримінологічної віктимності» [3].

Сучасне злочинне практикування наративу дезінформування здійснюється під егідою ФСБ РФ. Один із вітчизняних дослідників В. Кузан стверджує, як щоденно в інфопросторі з'являється майже 10 тисяч повідомлень у ЗМІ, соціальних мережах, інформаційних каналах на телебаченні, через ботоферми, проплачених агентів, колаборантів та інших [2, с. 9]. Якщо раніше дезінформаційні повідомлення з'являлися на теренах України і Росії, то тепер спектр їхнього негативу шириться на увесь світ. До тематики віднесені всі події : наша історія, «повернення» українських

територій, убивства / винищення українського населення, яке потрактоване як нацисти ; методи асиміляції українців, поневолення, нав'язування російської мови, примусова паспортизація, катування, перенесення провини за СВО на українців і т.д. Семантичне поле дискурсів , які дезінформують читачів / глядачів, невичерпне. У розумінні відомого вітчизняного дослідника Ф. Бацевича, когнітивно-дискурсивний наратив – це концептуальна схема сприйняття світу і його представлення свідомості інших людей за допомогою засобів мови [1, с.7]. Такий сучасний підхід у розробленні і тлумаченні «наративного повороту» розробив сучасний німецький дослідник М.Крайсворт. Він запропонував дефініцію як «сучасну тенденцію в гуманітарній сфері знань, яка полягає у фіксуванні та осмисленні в термінах оповідних структур найважливіших виявів людського життя, втілених засобами мовного і позамовного кодів» [Там само, с.7].

Оскільки наративи виконують функцію впливу, переконання, то і теоретичні постулати, і практичні твердження дії є об'єктом «нової наукової метапарадигми вивчення людини і суспільства» [1, с.12].

У сучасній інформаційній війні це те, що на цей час недостатньо вивчено і становить для України особливу небезпеку.

Відомо, що право і комунікація виступають регуляторами поведінки людини в суспільстві, які впливають одне на одного, водночас вони під впливом соціокультурних подій і явищ служать інструментом соціального контролю та засвоєння норм поведінки споживання інформації у ворожому середовищі та різноспрямованому політичному суспільстві, яке на міжнародному рівні часто через свою геополітичну віддаленість, несистемність і невивченість історії нашої держави, не розрізняє правдивої інформації від відвертої брехні. Американський політик Джей ді Венс оголосив у Мюнхені на початку другої каденції Президента США нову програму дій уряду, зауваживши, що ніякої дезінформації немає! Часто такі семантичні «перетворення» поширюються на увесь демократичний світ. Таким чином відвертою неправдою шириться системна і систематична інформаційна війна проти України. У цьому контексті все виразніше виявляється зневага до міжнародного права. Різні підходи до розуміння національного права нав'язуються активістами російсько-української війни, вони будуються і на півправді , і на відвертій брехні(нібито Росія захищає свої, українські інтереси від західної деградованості та морального занепаду). Так принаймні стверджує Пітерсон слідом за російськими політиками. Російські наративи в американському соціумі хибно розвивав ще і пропагандист Б'юкенен, який повторює і утверджує, що Росія захищає свою етнічну ідентичність як благочестива християнська нація. У той же час США пояснювали дії воєнних кампаній захистом міжнародного порядку [4].

У будь-якому випадку принципи міжнародного права порушені і не лише однією державою світу. РФ чи інші країни, які не визнають норм права у сфері

інформаційної безпеки, продовжують небезпечні медіавійни для впливу на свідомісну складову своїх та інших світових суспільств, яким мало відомі цінності демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи лінгвонаратології: підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. 292 с.
2. Кузан В. Пропаганда в дії. *Країна*. 2024. 9 травня, С. 9.
3. Фріс П. Л., Адамович С. В. Агресія Росії проти України з позицій кримінології. Івано-Франківськ : Голіней О. В., 2025. 195 с.
4. Медіадискурс війни: український та закордонний досвід : монографія / М. Житарюк, Т. Балда, Т. Лильо та ін. ; наук.ред., упорядк., вступ, висновки проф. Житарюка М. Веб-версія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. 298 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ

Сучасний стан правової науки та освіти засвідчує необхідність пошуку нових методологічних підходів до осмислення феномену права. Традиційні позитивістські концепції не вичерпують усього багатства його змісту та не дають відповіді на виклики глобалізації, духовної кризи та цивілізованих трансформацій.

У цьому контексті актуальною постає метаантропологія права – концепція, що пропонує нове бачення права як багатовимірного феномена, у якому поєднуються онтологічні, екзистенціальні та трансцендентальні аспекти.

Метаантропологія права виходить з того, що право не зводиться до системи норм чи соціальних інститутів, а є явищем, яке долає межі традиційного антропологічного аналізу, її предметом є не лише людина у правовій дійсності, але й зв'язок права з універсальними законами буття та духовними вимірами. У структурі цієї концепції можна виокремити три ключові виміри:

1. Ордологічний вимір – право постає як порядок, що закорінений у самій структурі світу. Це не лише юридичні чи політичні домовленості, а відображення універсальної гармонії, яка забезпечує стабільність суспільного і космічного буття. Ордологічна перспектива демонструє, що право має онтологічний фундамент, який передує будь-якому позитивному законодавству.

2. Екзистенціальний вимір – право розвивається як форма людського існування, простір свободи і відповідальності особи. Воно гарантує можливість для людини реалізувати свій духовний і моральний потенціал. Екзистенціальний підхід підкреслює, що право не може бути редуковане до примусу чи зовнішнього регулювання: воно є умовою автентичності людського життя та співжиття.

3. Трансцендентальний вимір – право виявляє свою причетність до вищих духовних реальностей. Будь-яка правова система набуває легітимності у тій мірі, у якій вона співвідноситься із принципами справедливості, істини і добра. Таким чином, трансцендентальний аспект підкреслює необхідність духовного виміру у праві та показує його зв'язок із надбуттєвими основами.

На основі вищесказаного, можна подати відповідну дефініцію метаантропології права.

Вважаю, що метаантропологія права - це філософсько-правова концепція, що досліджує право, як феномен, який виходить за межі суто людських, позитивних і культурно-історичних форм, охоплюючи онтологічний вимір (право як порядок і лад буття), екзистенціальний вимір (право як спосіб існування та свободи людини) і трансцендентальний вимір (право як вияв вищої духовної даності та участі у надбуттєвій істині).

Поєднання цих трьох вимірів утворює цілісну метаантропологічну рамку, яка дозволяє подолати вузькі підходи у праворозумінні. Метаантропологія права обґрунтовує право як феномен, що пов'язує космічний порядок, людське існування і духовний сенс, такий підхід формує новий тип методології, у якій право розглядається не лише як нормативно-інституційний конструкт, але і як метафізичний принцип упорядкування.

Запровадження метаантропологічної перспективи у сферу правничої освіти відкриває нові можливості для формування цілісного світогляду майбутніх юристів. Вона дозволяє інтегрувати правові знання з філософськими та духовними засадами, формувати у студентів відчуття відповідальності не лише перед, але й перед вищим моральним порядком. Такий підхід сприяє розвитку правосвідомості, яка поєднує правову культуру з духовними і гуманістичними цінностями. У результаті правова освіта перестає бути виключно технічною підготовкою і набуває рис культурно-ціннісної та цивілізаційної місії.

Але слід пам'ятати, що хоча метаантропологія права розкриває трансцендентальні та екзистенціальні горизонти, вона не відривається від позитивного права. Навпаки, її значення полягає в тому, що вона надає позитивному праву глибинні підстави легітимності та внутрішньої гармонії. Позитивне право, будучи конкретним виразом волі держави та суспільства, у метаантропологічній перспективі постає не як замкнута система норм, а як відкрита структура, яка перебуває у постійній взаємодії з природним і надприродним правом.

Метаантропологія позитивного права виявляє дію принципу «сполучених посудин»: суспільство і правова система держави перебувають у такій же взаємодії, як і суспільство та Всесвіт. Порушення балансу у сфері позитивного права (наприклад, надмірний формалізм, відрив від моральних основ) призводить до кризи суспільства, тоді як гармонійне право сприяє духовному і політичному розвитку. Це означає, що будь-яке правове нововведення в державі повинно співвідноситися не лише з політичними чи економічними потребами, але з універсальними законами справедливості.

Право у позитивному вимірі має реалізувати принцип метагармонії – збереження балансу між природним, надприродним і юридично-державним початками. У сучасному державотворенні це означає, що нормативні акти та закони повинні відповідати не лише формальним критеріям, а й моральним та

гуманістичним цінностям. Метагармонія забезпечує внутрішню стійкість правопорядку, адже лише гармонійне право може підтримати цілісність держави у складні соціальні й історичні періоди.

В умовах повномасштабної війни в Україні принцип метагармонії права набуває особливої актуальності. З одного боку, позитивне право змушене реагувати на надзвичайні обставини, забезпечувати мобілізацію ресурсів, оборону держави, обмеження прав в умовах воєнного стану. З іншого боку, саме у кризових ситуаціях право не повинно втрачати зв'язок із своїми природними і надприродними основами.

Метаантропологія права підказує, що навіть у стані війни право має залишатися простором свободи, справедливості і людської гідності. Це забезпечує не лише виживання суспільства, а й його моральне збереження та стійкість держави України.

Таким чином, метаантропологія права у позитивному вимірі відкриває можливості для гармонізації законодавчої системи, формування державної політики на підґрунті універсальних цінностей та осмислення ролі права у збереженні національної єдності в умовах війни. Вона підкреслює, що справжнє державотворення неможливе без правового порядку, у якому поєднані юридичні норми, моральні засади та духовний сенс.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Маріанна БОНДАРЕВСЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Суддівська доброчесність є ключовим принципом, що гарантує ефективність правосуддя та довіру громадян до судової влади. У контексті сучасних викликів, які постали перед Україною після повномасштабної війни, тема доброчесності набуває особливої актуальності, оскільки саме від неї залежить утвердження верховенства права, стабільність державних інститутів і збереження демократичних цінностей.

Війна спричинила не лише фізичні руйнування, а й значні соціально-політичні виклики для судової системи. Погіршилася довіра суспільства до судів, зріс ризик корупційних проявів і зовнішніх впливів на судові рішення, що ускладнює реалізацію принципів незалежності і доброчесності. За офіційними соціологічними дослідженнями 2025 р. лише близько 10% українців довіряють судам, що свідчить про глибоку кризу легітимності судової влади [1, с. 14-17].

Поняття доброчесності судді є складним і багатограним, не має єдиного усталеного визначення в науковій та законодавчій практиці. В українському праві доброчесність трактують як сукупність морально-етичних якостей, що визначають межі поведінки судді у професійній діяльності та в позаслужбовому житті. Це включає такі характеристики, як незалежність, неупередженість, чесність, сумлінність, непідкупність і дотримання етичних норм [2].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 02 червня 2016 р. № 1402-VIII визначає доброчесність як один із критеріїв оцінки суддів і кандидатів на посаду суддів. Вона передбачає демонстрацію незалежності, чесності, неупередженості, а також бездоганної поведінки в особистому та професійному житті. Крім того, оцінці підлягають можливі конфлікти інтересів, сумніви у джерелах доходів та рівні життя судді [3].

У наукових працях доброчесність розглядають як поєднання права і моралі. Наприклад, С. Бурлаков трактує доброчесність як готовність судді діяти чесно і справедливо, демонструючи внутрішній моральний імператив [4]. О. Гришук

акцентує увагу на соціально-правовому аспекті, за яким доброчесність відображає ставлення суспільства до суду в умовах соціальних змін [5]. Х. Буртнік аналізує роль практики Верховного Суду у впровадженні європейських стандартів доброчесності [6].

Європейські стандарти доброчесності підкреслюють баланс між незалежністю суддів та прозорістю і відповідальністю, щоб уникнути корупції та зловживань. Вони рекомендують чіткі показники доброчесності, гласність процедур та активну участь громадськості у контролі над суддівством.

Загалом доброчесність сьогодні сприймається як комплексне поняття, що охоплює юридичні, моральні й соціальні аспекти. Підтримуємо думку про те, що доброчесність – це не статична риса, а процес, який має забезпечувати системний і громадський контроль, що відповідає європейським стандартам і викликам національної судової системи [7].

Законодавче забезпечення доброчесності суддів в Україні регламентується на рівні Конституції України, Закону «Про судоустрій і статус суддів», а також спеціальних нормативних актів, ухвалених на виконання міжнародних зобов'язань держави [1, с. 18]. Ст. 126 Конституції України визначає бездоганну репутацію та чесність основними критеріями для кандидатів на посаду суддів, а Закон «Про судоустрій і статус суддів» встановлює поняття доброчесності суддів та перелік вимог як підставу для оцінки претендентів і дій суддів [8].

Практичне застосування стандартів доброчесності відображається у процедурах кваліфікаційного оцінювання, конкурсного відбору та системі дисциплінарної відповідальності суддів. Значною подією стало ухвалення Вищою радою правосуддя у 2024 р. Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді, розроблених у співпраці з Вищою кваліфікаційною комісією суддів і Громадською радою доброчесності. Ці стандарти уніфікують підходи до оцінювання моральних якостей, незалежності та прозорості дій суддів, що дозволяє ефективніше виявляти випадки порушень етики або зловживання службовими повноваженнями [9, с. 15-18].

Розвиток інститутів громадського контролю, зокрема діяльності Громадської ради доброчесності, утверджує принцип прозорості та підзвітності судової системи перед суспільством. Громадська рада здійснює публічну оцінку суддів, бере участь у кваліфікаційних процедурах слухань та ініціює виключення недоброчесних кандидатів із конкурсів.

Європейський досвід реалізації доброчесності в судовій системі демонструє, що ефективна модель забезпечує регулярну переатестацію суддів, систематичне професійне навчання з етики, посилення вимог до прозорості фінансів та недопущення політичного впливу. Застосування Бангалорських принципів поведінки суддів, рекомендацій Ради Європи, GRECO та Венеційської комісії створює високі

стандарти незалежності, прозорості та антикорупційні механізми, серед яких – використання електронних реєстрів статків і декларування майна.

Незважаючи на вдосконалення нормативної бази, основними проблемами залишаються складність змін інституційної культури, загроза політичного чи адміністративного тиску, недофінансування правосуддя та брак кадрів [1, с. 20-25]. Особливо гостро постають питання корупційних ризиків та конфлікту інтересів, коли не всі судді можуть аргументовано пояснити законність джерел своїх доходів [7, с. 160-162].

Одним із факторів впливу є процес інтеграції, що потребує посилення гарантій незалежності судів, підвищення прозорості призначених процедур, системного європейського громадського моніторингу та публічної відкритості результатів роботи судових органів. Заохочується практика обміну досвідом із країнами ЄС, впровадження міжнародного аудиту та спільної роботи над усуненням структурних недоліків у системі правосуддя

Перспективними напрямками є впровадження цифрових сервісів для відкритого доступу до судових рішень, засідань ради доброчесності, електронного декларування майна та опрацювання правових скарг через онлайн-платформу. Такі заходи підвищують рівень прозорості, знижують ризик безкарності та сприяють розвитку справедливого правосуддя

Підсумовуючи, можемо говорити про те, що ефективність забезпечення доброчесності суддів досягається завдяки взаємодії законодавчих інститутів, громадянського суспільства, міжнародного співробітництва та професійних компетенцій суддівських корпусів, що разом впливає на рівень довіри до судової системи й сприяє поступовому утвердженню європейських демократичних цінностей. Доброчесність суддів є фундаментальним принципом правової системи, який забезпечує довіру суспільства до судової влади, гарантує незалежність суддів і сприяє утвердженню верховенства права. В умовах війни та післявоєнного відновлення України забезпечення доброчесності суддів набуває особливої ваги як фактор стабільності державних інститутів і захисту прав громадян [1, с. 28-30].

Адаптація національного законодавства у сфері судоустрою до європейських стандартів відображається у запровадженні інститутів кваліфікаційного оцінювання, дисциплінарної відповідальності та громадського контролю, що є підґрунтям для утвердження суддівської доброчесності. Проте, ефективність імплементації цих механізмів обмежується системними проблемами інституційної реалізації, які виявляються у формі недостатньої прозорості процедур, потенційних ризиків адміністративного впливу та упередженості в оцінних компонентах системи.

Для подальшого зміцнення доброчесності судової влади в Україні необхідно продовжувати вдосконалення законодавства, забезпечувати чіткі критерії оцінювання, розвивати механізми захисту суддів від зовнішнього тиску, а також

підтримувати активний діалог із суспільством. Це комплексний процес, який вимагає зусиль як державних органів, так і громадськості. Добročесність суддів є не лише правовим, а перш за все суспільним феноменом, що є гарантією справедливого, відкритого та надійного судочинства, відповідає найкращим міжнародним стандартам і сприяє розвитку демократії в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна школа суддів України. Матеріали дослідження щодо доброчесності судів. Київ, 2024. 45 с. URL: https://nsj.gov.ua/files/1746685144IDLO_dobrochesnist.pdf.
2. Герасимчук О. П. Формування доброчесності у судді: досвід України та міжнародні стандарти. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2024. № 2(26). С. 9–12.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Бурлаков, С. В. Доброчесність судді: між правом і мораллю. URL: <https://hcj.gov.ua/news/dobrochesnist-suddi-mizh-pravom-i-morallyu>.
5. Грищук, О. В. Доброчесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1(30). С. 6–25.
6. Буртник Х. В. Доброчесність суддів: аналіз практики Верховного Суду. URL: <https://dejure.foundation/dobrochesnist-suddiv/>.
7. Рядінська В. О., Карпушова, О. В. Індикатори доброчесності судді. *Правова освіта*. 2023. № 11. С. 151–165.
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Жуков С. В. Адміністративно-правове забезпечення доброчесності судів: проблеми теорії та практики : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2019. 42 с.

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Права – це найважливіша цінність людини подарована їй Богом. Закріплення прав людини у джерелах правах – важливий, але не достатній крок у їх забезпеченні. Права людини потребують ще й організаційного, процедурного, виховного тощо гарантування. Юридичне забезпечення прав є основним обов'язком кожної держави. Саме вона має ефективні, специфічні засоби для гарантування можливостей людини. Однак, необхідно наголосити, що лише спільні зусилля людини, держави та інших суб'єктів суспільства дозволять досягнути найефективніших результатів щодо реалізації, охорони та захисту прав людини.

У сучасний період повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) на територію України, ця терористична держава масово порушує основні права людини, здійснює геноцид по відношенню до українського народу. Тому ефективне юридичне забезпечення прав людини є особливо важливим в Україні в умовах війни.

У науковій літературі досліджується не тільки юридичний (правовий) механізм забезпечення прав людини, а й суміжні механізми – соціальний, соціально-юридичний. На мою думку, доцільно вести мову про соціальний механізм забезпечення прав людини, у структурі якого є: релігійні, моральні (етичні), юридичні норми; міжнародно-правові принципи та норми; діяльність різноманітних суб'єктів щодо забезпечення прав людини тощо. З огляду на це, соціальний механізм забезпечення прав людини охоплює такі механізми:

- 1) міжнародний механізм забезпечення прав людини;
- 2) юридичний механізм забезпечення прав людини (внутрішньодержавний);
- 3) механізм забезпечення прав людини за допомогою інших соціальних засобів (моральних, релігійних тощо).

Отже, юридичний механізм забезпечення прав людини є структурним елементом такого соціального механізму. В юридичній літературі йому приділено особливо багато уваги. *Юридичний механізм забезпечення прав людини* – це система ефективних юридичних засобів (гарантій) реалізації, охорони та захисту прав людини, закріплених у нормативно-правових актах та в інших джерелах права держави, а також засобів, за допомогою яких формується правосвідомість людини.

Вітчизняні науковці у своїх наукових працях досліджували різні види, елементи юридичного механізму забезпечення прав людини (правовий механізм забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян державними органами, механізм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина та ін.). Так, Ю. Голодник поняття правового механізму забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян державними органами сформулював так: «Це визначена та гарантована державою система гарантій за допомогою яких забезпечуються і реалізується у визначених формах і процедурах охорона та захист прав, свобод і законних інтересів громадян» [1, с. 36].

О. Довгаль аналізував механізм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина і сформулював таке його поняття: «Це визначена та гарантована державою система нормативно-правових актів та судів за допомогою яких забезпечуються і реалізується у визначених формах і процедурах охорона та захист прав, свобод і законних інтересів громадян [2, с. 17].

Основні проблеми у сфері юридичного забезпечення прав людини в Україні

Основна проблема в сучасних умовах – це масові порушення прав людини РФ в результаті її повномасштабного воєнного вторгнення на територію України. РФ спричинила значні порушення прав людини та інших суб'єктів.

РФ здійснює геноцид проти Українського народу. 14.04. 2022 р. Верховна Рада України прийняла постанову «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [3]. У цьому документі парламент України визнає геноцидом Українського народу дії, вчинені збройними силами РФ та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Також законодавчий орган України звернувся до міжнародних організацій та парламентів іноземних держав з проханням визнати вчинки РФ геноцидом Українського народу, а також злочинами проти людяності та воєнних злочинів на території України.

У результаті воєнних дій РФ в Україні станом на 08.10.2025 р. загинуло 658, поранено 2175 дитини. Зареєстровано 191 763 злочинів агресії та воєнних злочинів; 23 201 злочинів проти національної безпеки України. [4].

Основні напрями вдосконалення механізму юридичного забезпечення прав людини в Україні

Вважаю, що усунення проблем у сфері юридичного забезпечення прав людини в Україні можливе насамперед тоді, коли діяльність суб'єктів у цій сфері чітко ґрунтується на принципах законності; справедливості; гуманності; демократичності.

Запропоновано такі основні напрями вдосконалення механізму юридичного забезпечення прав людини в Україні:

- припинення повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України, притягнення до міжнародної відповідальності РФ як терористичної

держави, притягнення до відповідальності представників цієї держави та інших держав за вчинення воєнних злочинів, геноциду Українського народу та інших правопорушень, які вчиняються в період війни в Україні;

- закріплення в Конституції України спеціальних розділів, присвячених 1) гарантіям основних прав і свобод людини та громадянина; 2) правам дитини та юридичним гарантіям їх забезпечення;

- приведення положень законів України з питань прав людини у відповідність з міжнародними стандартами прав людини;

- прийняття законів України, які заповняють прогалини у сфері нормативного регулювання реалізації певного права людини;

- вдосконалення законів України з питань прав людини, та й, зрештою, усіх законів України таким чином, щоб вони виражали волю більшості або всього населення;

- вдосконалення процедурно-юридичних механізмів забезпечення прав людини;

- подолання корупції в Україні;

- підвищення рівня правосвідомості, зокрема правової культури, посадових осіб та інших учасників суспільного та державного життя;

- ефективніше правове забезпечення прав таких категорій людей, які особливо його потребують у сучасних умовах: дітей; військовослужбовців; соціально незахищених осіб (пенсіонерів, інвалідів, малозабезпечених осіб тощо); осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України; заручників, які захоплені і (або) утримуються на окупованій території, або на території РФ; внутрішньо переміщених осіб та ін.;

- ефективніше правове забезпечення насамперед життєво необхідних прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 32–37.

2. Довгаль О. П., Механізм забезпечення судового захисту прав людини в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 14–19.

3. Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні: Постанова Верховної Ради України від 14.04. 2022 № 2188-IX. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 01.10.2025).

4. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. Офіс Генерального прокурора 08.10.2025. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2025).

Ірина ЛИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

Незважаючи на низку заходів нашої держави щодо ідентифікації наявних ризиків та загроз, систематизації інформації про них та про наслідки, які вони спричиняють, сьогодні відсутня стратегія відновлення екологічної безпеки України після закінчення війни, стратегія держави щодо визначення оптимальних засобів, способів, технічних інструментів як для збору та експертної обробки поточної інформації про стан довкілля в районах, де відбуваються військові дії, для оперативного інформування населення, так і для довгострокового, комплексного опрацювання усієї інформації про екологічні злочини, вчинені на території нашої держави загалом.

Одним з найважливіших завдань нашої держави є ідентифікація сучасних еколого-правових викликів періоду війни в Україні та шляхів їх подолання. Україна повинна зосередити свою роботу на розробці стратегії подолання екологічних ризиків та загроз в період війни, визначити етапи, матеріальні, експертні, технічні засоби, потрібні для цього подолання, сформувані відповідні інституції та центри координації зусиль різних органів та служб задля забезпечення екологічної безпеки в нових умовах.

Проведення системи заходів, спрямованих на відновлення екологічної безпеки нашої держави потребує розробки відповідної стратегії, плану координації роботи органів та служб, діяльність яких повинна стосуватися подолання негативного впливу війни на стан екологічної безпеки, права та свободи громадян у сфері довкілля.

Стратегія відновлення екологічної безпеки України повинна стати складовою частиною програми відновлення України після війни, що розробляється Кабінетом Міністрів України.

До цього процесу можна залучити низку міжнародних організацій, наприклад ЮНЕП. Залучення міжнародних організацій повинно стати запорукою ефективного збору доказів про екологічні злочини та комплексного розслідування військових злочинів і порушень Женевської конвенції.

Надзвичайно важливо у сучасних умовах війни мати технічні засоби та уніфіковану методику обробки значного обсягу інформації щодо заподіяної військовими діями екологічних злочинів та правопорушень, організувати збір та обробку лабораторних даних.

Саме допомогу у цьому якнайкраще може надати ЮНЕП, оскільки отримання уніфікованої, усесторонньої та вичерпної інформації про екологічні делікти слугуватиме засобом організації Україною ефективних зусиль щодо нейтралізації негативних екологічних наслідків, відновлення екології держави.

Сьогодні держава, державні та громадські організації повинні зосередитися на фіксації екологічних злочинів та правопорушень, розробці чітких механізмів збору такої інформації з метою її обробки та формування процедур усунення наявних порушень, відновлення об'єктів довкілля, покарання винних за вчинення протиправної діяльності в екологічній сфері.

Уже у застосунку «Дія» сформована спеціальна послуга, що дозволяє фіксувати і передавати інформацію про пошкоджене чи знищене майно громадян. За аналогією видається доцільним доповнення цього застосунку можливістю фіксації екологічних злочинів, завданих екологічним правам та свободам громадян.

Певна робота органами публічного управління у цій сфері вже проводиться. Так, Міндовкілля запустило застосунок ЕкоЗагроза. Цей вебресурс та мобільний застосунок Міндовкілля дає змогу отримувати оперативну інформацію про стан повітря, води, ґрунту та іншу інформацію про стан довкілля.

Слід також позитивно відзначити діяльність Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо розробки програмного забезпечення для сучасного call-центру зі збору, обробки інформації про екологічні злочини задля звернення до Міжнародного кримінального суду.

Слід відзначити й зусилля громадських організацій у цій сфері, серед яких Українська екологічна мережа, організація Екологія-право-людина, Екодія та інші.

Важливим кроком в аспекті приєднання України до ЄС є приєднання України до програми ЄС із захисту довкілля LIFE, що забезпечує фінансування довкілевих проєктів понад 30 років. Долучення до цієї програми дозволить залучити технічні, матеріальні, експертні ресурси для відновлення довкілля на заповідних територіях. Про можливість цього було оголошено на зустрічі представників Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та Єврокомісара з питань навколишнього середовища, океанів і рибальства [1].

Таким чином, назріла гостра потреба розробки широкомасштабної стратегії подолання екологічних проблем в Україні, що пов'язані з військовими діями на її території. На часі як визначення оптимальних засобів, способів, технічних інструментів збору та експертної обробки поточної інформації про стан довкілля в районах, де відбуваються військові дії, для оперативного інформування населення, так і довгострокового, комплексного опрацювання усієї інформації про екологічні злочини, вчинені на території нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олег Бондаренко: Україна може отримати значні ресурси для відновлення довкілля після війни. URL: <https://sluga-narodu.com/oleh-bondarenko-ukraina-mozhe-otrymaty-znachni-resursy-dlia-vidnovlennia-dovkillia-pislia-viyny> (дата звернення: 16.10.2025).

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ПРАВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФОРМАЛЬНОЇ ЛОГІКИ

Основою формальної логіки є вчення про найбільш загальні структури правильного мислення, про привила творення понять, суджень та умовиводів, про найбільш загальні закони істинності, які обов'язкові для усіх наук. Закони формальної логіки мають силу в всіх мислинневих процесах незалежно від роду і виду діяльності людини.

Означення базових понять і категорій вчення про права людини, як узагальненої і самостійної галузі знань, немислиме без застосування теорії формальної логіки, зокрема, знання про основні форми мислення та правила їх виведення.

Концепція прав людини крізь призму формальної логіки може бути цікавою та важливою для розуміння та захисту прав людини в сучасному світі. Формальна логіка - це система правил та методів, що дозволяє висловлювати та аналізувати твердження, роблячи акцент на їх логічній правильності.

Основна ідея полягає в тому, що права людини можуть бути сформульовані та розглянуті за допомогою формальних логічних конструкцій. Наприклад, можна використовувати формальні логічні аргументи для визначення прав та обов'язків людини, встановлення принципів рівності, справедливості та недискримінації.

Одним із підходів може бути застосування модальної логіки для аналізу прав людини. Модальна логіка дозволяє виражати такі поняття, як можливість, необхідність та імовірність. Це дозволяє формалізувати твердження про права людини, наприклад, твердження про те, що кожна людина має право на свободу вираження своєї думки, як необхідне право.

Формальна логіка може застосовуватись для аналізу правових документів, таких як міжнародні конвенції, національні закони та рішення суду. Для прикладу, візьмемо статтю 2 ЄКПП, яка гарантує право на життя [1]. Текст статті 2 ЄКПП зазвичай містить основні положення щодо захисту права на життя. Формальний аналіз цього тексту може включати розкриття логічних зв'язків та конструкцій, які використовуються для визначення обсягу та обов'язків, що впливають з цієї правової норми. Зокрема, розкриваємо наступні логічні елементи:

- *Формулювання права на життя:* визначення самого права на життя і його обумовлення у тексті конвенції.

- *Обов'язки держави*: визначення обов'язків, що покладаються на держави-учасниці конвенції щодо забезпечення та захисту права на життя.
- *Обмеження права на життя*: визначення ситуацій, коли право на життя може бути обмежене, і умови, які потрібно виконати для цього.

Застосування формальної логіки допомагає розкрити логічні відношення між цими елементами, а також визначити потенційні протиріччя або неоднозначності у формулюваннях, які потребують додаткової інтерпретації або уточнень.

Логічні аргументи та методи формальної логіки часто використовуються у судовій практиці для обґрунтування рішень, особливо в справах, пов'язаних із правами людини.

Припустимо, що у справі перед судом стоїть питання про обмеження свободи вираження думки за певними обставинами. Суд повинен враховувати, що право на свободу вираження думки є одним із основних прав людини, зазначених у багатьох міжнародних документах та національних конституціях. У цьому контексті суд може використовувати логічні аргументи через формулювання права, обґрунтування обмежень, аналіз судової практики, логічне викладення рішення.

Вивченням впливу логічних аргументів та методів формальної логіки у судовій практиці займаються вчені з різних галузей, таких як правознавство, філософія права, соціологія права та інші.

Серед них:

Рональд Дворкін – філософ права, який розвинув теорію правової інтерпретації. Вчений досліджував роль логічних аргументів у судовій практиці та їх вплив на рішення суду з позицій прав людини. Філософсько-правові ідеї Рональда Дворкіна представлені у статті Ганни Коваленко, в якій авторка акцентує на опозицію Дворкіна до правового позитивізму, його інтерпретації прав людини в сучасному світі, співвідношення моралі і права [2].

Джон Роулз – філософ, автор теорії «справедливого суспільства». Його роботи містять дослідження логічних аргументів у вирішенні правових питань, пов'язаних з правами людини. Однією з найбільш відомих та впливових робіт Джона Роулза є книга «Теорія правосуддя», яка вийшла в світ у 1971 році. В книзі Роулз розвиває концепцію справедливості, як справедливого розподілу ресурсів у суспільстві, яка має важливе значення для прав людини. Хоча в цій роботі Роулз не прямо фокусується на логічних аргументах у вирішенні правових питань, пов'язаних з правами людини, проте він використовує логічні конструкції для розвитку своєї теорії справедливості. Він впроваджує поняття «великої рівності», «вільної та раціональної особи» та інших концепцій, які базуються на логічних принципах. У книзі «Теорія правосуддя» Роулз аналізує принципи справедливості, які мають бути в основі організації суспільства, і використовує логічні аргументи для обґрунтування своїх положень. Він розглядає питання справедливості в розподілі матеріальних

ресурсів, правил гри в суспільстві та обов'язків держави перед своїми громадянами. «Теорія правосуддя» стала класичним текстом у філософії права та вплинула на багато дебатів у сфері прав людини, спонукаючи дослідників та правознавців до розміркувань про сутність та застосування прав людини з логічного та філософського погляду [3].

Марта Нуссбаум – американська філософиня, яка активно досліджує питання прав людини, в тому числі з точки зору формальної логіки та аргументації. У своїй книзі «Створення можливостей. Підхід до людського розвитку» авторка стверджує, що домінуючі теорії розвитку витворили політику, яка ігнорує основні людські потреби в гідності та самоповазі. Впродовж багатьох років Нуссбаум працювала над альтернативною моделлю оцінки людських можливостей. У книзі науковиця формулює і дає відповіді на такі запитання: на що здатна людина і ким може бути?; які ресурси реально доступні для людей? [4].

Загалом, використання формальної логіки для аналізу та захисту прав людини може допомогти уточнити та зміцнити основи правових документів, забезпечити їхню консистентність та відповідність міжнародним стандартам прав людини. Такий підхід дозволяє зробити дискусії про права людини більш об'єктивними та науково обґрунтованими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Коваленко, Г. В. Основні філософсько-правові ідеї праці Рональда Дворкіна «серйозний погляд на права». Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2011. 2011. №8. С. 85–94.
3. John Rawls. A Theory of Justice. Harvard University Press. United States. 1971. 560 p.
4. Martha C. Nussbaum. Creating Capabilities. The Human Development Approach. First published January 1, 2011. 256 p.

ПРОБЛЕМАТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації, що розпочалася в лютому 2022 року, актуалізувала необхідність посилення державних механізмів захисту прав найбільш вразливих груп населення, зокрема дітей. Об'єктивна нездатність дитини до самостійної реалізації прав, самозахисту та протистояння утискам під час воєнного стану вимагає першочергового та всебічного втручання держави у забезпечення їхнього життя, здоров'я та законних інтересів.

Принцип «найкращих інтересів дитини», закріплений у національному та міжнародному праві, повинен бути основоположним при формуванні державної політики та створенні умов для реалізації прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Військові дії суттєво обмежують можливості повноцінної реалізації прав дитини. Навіть на територіях відносної безпеки це проявляється у негативному впливі повітряних тривог на освітній процес, психічний стан та свободу пересування. У зонах активних бойових дій – створюється пряма загроза для виживання та виникає критична потреба в забезпеченні медико-санітарної допомоги.

Наслідками збройної агресії стали масові внутрішні та зовнішні переміщення дітей, їх депортація на тимчасово окуповані території (ТОТ) та до Російської Федерації, а також випадки загибелі та травмування [1]. Міжнародна спільнота відреагувала на це прийняттям Імплементативного рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року, яке визнало наявність масового напливу переміщених осіб з України та запровадило тимчасовий захист, забезпечуючи мінімальні стандарти для українських громадян у державах-членах ЄС [2].

Воєнний стан зумовлює виникнення низки правових колізій та прогалин, що потребують невідкладного нормативного врегулювання на національному та міжнародному рівнях. Зокрема, одним з ключових питань є Запобігання незаконному влаштуванню та усиновленню: У зв'язку із загрозою незаконного переміщення, роз'єднання братів і сестер, торгівлі дітьми та усиновлення без дотримання українських правових процедур, Кабінет Міністрів України звернувся до урядів іноземних держав із Відкритим зверненням (від 19.03.2022), закликаючи до

контролю за переміщенням дітей та недопущення неправомірного усиновлення в період дії воєнного стану, що відповідає міжнародним стандартам ООН [3].

Дії російської сторони, пов'язані з примусовим вивезенням українських дітей та їхнім подальшим незаконним усиновленням, можуть кваліфікуватися як кіднепінг та є воєнним злочином. Необхідність фіксації цих фактів та розробки ефективних механізмів ідентифікації та повернення таких дітей є пріоритетною, оскільки процедура усиновлення, включаючи зміну персональних даних та таємницю усиновлення, ускладнює їхню подальшу репатріацію.

У серпні 2025 року була прийнята Заява Міжнародної коаліції про повернення українських дітей, яка відображає консолідовану позицію щодо відданості захисту прав українських дітей, постраждалих внаслідок військової агресії російської федерації. Правовою основою для діяльності Коаліції слугують норми Міжнародного гуманітарного права (МГП) та Конвенції ООН про права дитини. Коаліція стверджує, що масова та примусова депортація українських дітей на територію РФ або їхнє переміщення з тимчасово окупованих територій України є незаконними діями, що становлять порушення міжнародного права. Ця кваліфікація підтверджена документальними свідченнями міжнародних інституцій, включно з Міжнародним кримінальним судом. У заяві зафіксовано факт офіційної передачі Урядом України Російській Федерації початкового верифікованого списку, що містить імена 339 депортованих дітей (за результатами двосторонньої зустрічі 2 червня 2025 року). Цей крок розглядається як гуманітарний прецедент, що надає РФ конкретну можливість продемонструвати відповідність принципам міжнародного права. Коаліція висуває чотири ключові вимоги, спрямовані на відновлення прав дитини:

1. Своєчасне та предметне реагування на переданий список та забезпечення безумовної репатріації зазначених осіб.
2. Дотримання міжнародного права шляхом забезпечення повернення *всіх* незаконно депортованих дітей відповідно до резолюцій ООН.
3. Забезпечення прозорості та доступу: Надання вичерпної інформації про місцеперебування, стан здоров'я, правовий статус та добробут переміщених дітей. Критично важливою є вимога надання безперешкодного доступу міжнародним гуманітарним організаціям для незалежної оцінки їхнього становища.
4. Припинення злочинів проти ідентичності: негайне припинення всіх заходів, спрямованих на зміну ідентичності дітей, включаючи примусову зміну громадянства, незаконне влаштування у російські родини чи інституції, а також ідеологічну обробку та мілітаризацію.

Коаліція висловлює занепокоєння загальним погіршенням ситуації щодо захисту дітей у збройних конфліктах, посиляючись на звіт Генерального секретаря ООН (СААС) за 2025 рік, що фіксує найбільшу кількість підтверджених порушень.

Захист українських дітей позиціонується як пріоритет міжнародних гуманітарних та дипломатичних зусиль. Всі дії Коаліції підпорядковані принципу найкращих інтересів дитини [4].

За період, що охоплює повномасштабну збройну агресію (з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року), Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) підтвердило значні втрати серед дитячого населення України. Згідно з офіційно верифікованими даними, загинуло 669 дітей та було поранено 1 833 дитини.

Встановлено, що ключовою причиною цих втрат стало широкомасштабне застосування зброї вибухової дії у районах із високою щільністю населення. Географічний розподіл підтверджених жертв виглядає наступним чином: території під контролем Уряду України: Зафіксовано 521 загиблу та 1 529 поранених дітей; окуповані території: Зафіксовано 148 загиблих та 304 поранених дитини.

УВКПЛ наголошує, що реальна кількість жертв, імовірно, суттєво перевищує офіційно підтверджені дані, що вказує на недостатнє охоплення моніторингом або затримку у верифікації інформації.

Наведені статистичні дані УВКПЛ є важливим індикатором критичного впливу збройного конфлікту на цивільне населення, особливо на дітей. Домінуюча частка жертв на території, підконтрольній Уряду України (майже 78% загиблих і 83% поранених), свідчить про інтенсивність застосування зброї вибухової дії, що є характерним для російських обстрілів населених пунктів. Значно менші цифри жертв на окупованих територіях, ймовірно, пов'язані не зі справжньою безпекою, а з обмеженим доступом та складнощами верифікації для міжнародних місій на цих територіях, що підтверджується застереженням УВКПЛ про заниження реальної кількості жертв.

Як зазначив у своєму звіті Верховний комісар ООН з прав людини: ««Очевидно, що українські діти мають різний спектр жахливого досвіду війни, і всі вони мають серйозні наслідки: одні стали біженцями в Європі, інші – безпосередніми жертвами під постійною загрозою обстрілів, а ще багато зазнали примусових змін у законодавстві та політиці, запроваджених російською владою на окупованій території» [5].

Висновки: Основною причиною загибелі та поранень дітей є тактика ведення бойових дій, яка передбачає застосування високоруйнівної зброї в урбанізованих та густонаселених зонах, що є порушенням принципів МГП щодо розрізнення. Навіть мінімальні, підтверджені ООН цифри (понад 2500 постраждалих дітей) свідчать про гуманітарну катастрофу та масове порушення прав дитини на життя та безпеку. Значна різниця між офіційно підтвердженими та ймовірно реальними цифрами жертв підкреслює необхідність посилення міжнародного моніторингу та механізмів документування воєнних злочинів. Ці дані можуть бути використані як доказова база

в міжнародних судових інстанціях для встановлення відповідальності за масові жертви серед цивільного населення. Підтвердженням цього є рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини від 09 липня 2025 «Україна та Нідерланди проти Росії» (Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia) (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вторгнення Росії. Евакуація з Азовсталі, ракетні удари по містах – хроніка. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/chronicle/novaya-ugroza-iz-rossii-vse-glavnoe-ob-eskalatsii-voennoy-agressii-rf-protiv-ukrainy-live/page440>.
2. Імплементативне рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС. Судова влада України: офіц. веб сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Implement_rish_Ukraine.pdf.
3. Відкрите звернення Кабінету Міністрів України до Урядів держав, до яких евакуюють дітей – громадян України у зв'язку з воєнним вторгненням Російської Федерації в Україну: лист Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 5732/0/2-22. URL: https://www.lvr.de/media/wwwlvrde/jugend/jugendmter/landesstelle_nrw_2/ukraine_1/Verbalnote_der_Botschaft_der_Ukraine_in_der_Bundesrepublik_Deutschland.pdf.
4. Заява Міжнародної коаліції про повернення українських дітей щодо незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей РФ. Опубл: 05.08.2025. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mizhnarodnoyi-koaliciyi-zapovernennya-ukrayinskih-ditej-shchodo-nezakonnoyi-deportaciyi-ta-primusovogo-peremishchennya-ukrayinskih-ditej-rf>.
5. Доповідь ООН детально висвітлює руйнівний вплив бойових дій на дітей в Україні. Опубл: 31.03.2025. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/UN-report-details-devastating-impact-of-hostilities-on-children-in-Ukraine>.

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Українська Конституція гарантує громадянам такі фундаментальні права, як право на життя, безпеку, свободу пересування, особисту недоторканність та захист приватної власності. Однак в умовах війни забезпечення цих прав значно ускладнилося. Бойові дії призвели до порушення цілого ряду прав людини, що поставило перед державою і міжнародною спільнотою нові виклики. Тисячі загиблих серед мирного населення, масові руйнування житлових будинків, переміщення мільйонів людей всередині країни та за її межами – усе це вплинуло на життя громадян і створило серйозні юридичні та гуманітарні проблеми. У таких умовах постало питання: чи може Конституція, ухвалена в мирний час, повноцінно захищати права громадян під час війни?

Конституція гарантує широкий спектр прав і свобод, однак війна створює нові виклики, зокрема через необхідність захисту національної безпеки, що може вимагати обмеження деяких прав. Водночас, фундаментальні права, такі як право на життя, заборона катувань та право на справедливий суд, не можуть бути скасовані навіть в умовах воєнного стану.

Ця ситуація ставить перед державою завдання знаходити баланс між забезпеченням безпеки та дотриманням прав людини. Війна показала, що національні правові механізми, створені в мирний час, не завжди достатньо гнучкі для ефективного реагування на нові загрози.

Війна висвітлила необхідність адаптації конституційних норм до реалій збройного конфлікту. Деякі права можуть бути тимчасово обмежені, як передбачено статтею 64 Конституції України, для забезпечення національної безпеки, але такі обмеження повинні бути пропорційними й обґрунтованими [1]. Це породжує виклики для правової системи: як забезпечити захист прав людини в умовах, коли ресурси держави обмежені, а нагальні потреби стосуються саме захисту від зовнішньої загрози.

Конституція, розроблена в мирний час, за своїм характером не була створена для вирішення складних викликів воєнного конфлікту. Вона повинна була гарантувати захист прав у стабільних умовах. Однак під час війни виникає потреба в розширенні та перегляді правових механізмів, що дозволило б ефективно реагувати

на порушення прав громадян і водночас не порушувати основних принципів демократії та верховенства права.

Ключову роль у цій ситуації відіграють міжнародні організації та правові інституції, такі як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Вони забезпечують додаткові механізми для захисту прав людини, коли національні правові системи перевантажені чи не можуть адекватно реагувати на масові порушення, зокрема воєнні злочини та виклики воєнного часу.

Україна подала кілька міждержавних позовів проти Росії до ЄСПЛ, зокрема стосовно порушень прав людини в Криму та на Донбасі після російської агресії у 2014 році, а також під час повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Українські громадяни активно звертаються до ЄСПЛ зі скаргами проти Росії, що стосуються порушення їхніх прав у зв'язку з російською агресією. Тисячі індивідуальних позовів були подані до ЄСПЛ щодо порушень прав людини внаслідок війни. Основні види скарг громадян включають:

- Руйнування та пошкодження власності. Серед найпоширеніших скарг є руйнування будинків і майна внаслідок військових дій. Громадяни України звертаються до ЄСПЛ з вимогою компенсації за втрати, спричинені обстрілами та ракетними ударами по цивільних об'єктах. Це порушує статтю 1 Протоколу №1 до Європейської конвенції з прав людини (право на захист власності) [2].

- Незаконні арешти та катування. Багато українців зазнали незаконних затримань та катувань під час окупації територій або після захоплення російськими військовими. Ці дії порушують статті 3 (заборона тортур) і 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Європейської конвенції [3]. ЄСПЛ регулярно розглядає випадки жорстокого поводження з боку російських військових і проросійських сил, включаючи етнічні чистки і переслідування на окупованих територіях.

- Обмеження свободи пересування. Російська окупація Криму та частини Донбасу супроводжується обмеженням свободи пересування. Це стосується як громадян, які не можуть повернутися до своїх домівок, так і переслідування українців, що намагалися виїхати на підконтрольні уряду України території. Такі дії порушують статтю 2 Протоколу №4 (право на свободу пересування) [4].

- Примусове переміщення дітей. Однією з найгостріших проблем є примусове переміщення українських дітей з окупованих територій до Росії, що є порушенням статті 8 (право на приватне та сімейне життя). ЄСПЛ підтвердив ці порушення у своїх рішеннях, вказуючи на серйозність цієї практики, яка стосується тисяч дітей.

Зважаючи на масовий характер порушень прав людини, пов'язаних із війною, кількість позовів продовжує зростати. Росія, хоч і була виключена з Ради Європи у

2022 році, залишається відповідальною за всі порушення, які сталися до цього моменту, коли вона ще була членом Європейської конвенції з прав людини.

ЄСПЛ розглядає ці справи в контексті не лише індивідуальних порушень, а й загальної практики порушення прав людини на окупованих територіях, що може мати широкі юридичні наслідки для Росії на міжнародній арені.

25 червня 2024 року Європейський суд з прав людини виніс рішення у першій міждержавній справі Україна проти Росії, що стосувалася порушень прав людини на окупованій території Криму. Це рішення стало важливим прецедентом, оскільки Суд визнав Росію відповідальною за систематичні порушення прав людини, зокрема незаконні арешти, катування, політичні переслідування та утиски українців і кримських татар. Серед порушень, визнаних Судом, були обмеження свободи слова, закриття українських та кримськотатарських медіа, а також заборона української мови в школах. ЄСПЛ також встановив, що Росія систематично переслідувала осіб за їхні проукраїнські погляди, створюючи «адміністративну практику» порушення прав, що є особливо важливим юридичним визначенням для майбутніх справ. Хоча Росія відмовилася визнавати рішення ЄСПЛ після свого виходу з Ради Європи в 2022 році, Суд наголосив, що вона залишається відповідальною за порушення, що відбулися до цього часу. Однак питання про компенсації (задоволення за статтею 41 ЄКПЛ) буде розглядатися окремо у наступному рішенні [5].

Не лише ЄСПЛ. Україна проти Росії в Міжнародному кримінальному суді є однією з ключових юридичних справ, пов'язаних із війною, що розпочалася у 2014 році та загострилася внаслідок вторгнення Росії в лютому 2022 року. Справу було відкрито в березні 2022 року після офіційного звернення 43 країн, які підтримали розслідування МКС. Основна увага зосереджена на воєнних злочинах, злочинах проти людяності та геноциді, скоєних на території України з 2014 року [6].

Одним із головних моментів у цій справі стало видання МКС ордерів на арешт президента Росії Володимира Путіна та уповноваженої з прав дітей Марії Львової-Белової у березні 2023 року. Їх звинувачують у воєнних злочинах, зокрема незаконній депортації українських дітей з окупованих територій до Росії. Це є порушенням міжнародного гуманітарного права, зокрема Римського статуту МКС, що забороняє насильницьке переміщення цивільного населення під час конфлікту [7].

МКС також продовжує розслідувати інші ймовірні злочини, включаючи атаки на цивільну інфраструктуру, масові вбивства та інші порушення прав людини. Зокрема, було видано ордери на арешт кількох російських командирів, включаючи Сергія Шойгу та Валерія Герасимова, за воєнні злочини, пов'язані з атаками на цивільні об'єкти [8].

Важливо зазначити, що Росія не є учасником Римського статуту, що ускладнює виконання ордерів на арешт. Проте судова юрисдикція МКС

поширюється на територію України, оскільки Україна визнала його юрисдикцію, що дозволяє проводити розслідування злочинів, скоєних на її території, незалежно від громадянства злочинців. Ця справа підкреслює важливу роль міжнародних судових механізмів у забезпеченні правосуддя під час війни, особливо коли національні правові системи стикаються з труднощами через масштаби конфлікту та військові дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 chervnia 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 20 bereznia 1952 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
3. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsii z prav liudyny) vid 17 lypnia 1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Protokol N 4 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, yakyi harantuie deiaki prava i svobody, ne peredbacheni v Konventsii ta u Pershomu protokoli do nei vid 16 veresnia 1963 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text
5. Ukraine v. Russia (re Crimea) vid 25 chervnia 2024 r. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-14347%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-14347%22]})
6. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: “I have decided to proceed with opening an investigation.” URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening>
7. International Criminal Court issues arrest warrant for putin. URL: <https://minre.gov.ua/en/2023/03/17/international-criminal-court-issues-arrest-warrant-for-putin/>
8. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu and Valery Vasilyevich Gerasimov. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoigu-and>

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія СТРУТИНСЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАВЕРШЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЗГІДНО СТАНДАРТІВ ЄС В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Конституційна реформа децентралізації є однією з найбільш фундаментальних і незворотних трансформацій в управлінні сучасної України, спрямованою на зміцнення місцевого самоврядування та підвищення ефективності публічної влади. Започаткована до повномасштабного вторгнення, ця реформа набуває критичної значущості в контексті післявоєнної відбудови країни. Саме децентралізація має стати опорою для відновлення територіальних громад, пошкоджених або зруйнованих війною, та гарантом стійкого, демократичного розвитку на місцях. Однак, завершення конституційного процесу децентралізації залишається невирішеним питанням, критичним для досягнення цілей реформи. Цей процес тісно пов'язаний з прагненням України до вступу у Європейський Союз та необхідністю імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування, зокрема тих, що впливають з Європейської хартії місцевого самоврядування та *acquis Communautaire*. Вплив цих стандартів є ключовим чинником, що має забезпечити конституційну стійкість нової моделі місцевої влади, забезпечуючи її відповідність найкращим європейським практикам.

Незважаючи на позитивні зміни в процесі реформування децентралізації досі є певні проблематичні моменти, які потрібно вирішити для повноцінного завершення реформи. Наприклад, ми констатуємо, що є необхідними зміни до Конституції України, які б:

- по-перше, визначили статус територіальної громади як базової одиниці системи місцевого самоврядування;
- по-друге, чітко розмежувати ролі місцевої влади та державної влади;
- по-третє, внести зміни для забезпечення створення виконавчих органів обласних і районних рад, розподілу повноважень між ними та іншими місцевими органами [5, с. 6];

- по-четверте, ліквідувати місцеві державні адміністрації та утворити префекти – новий інститут, основною функцією якого буде нагляд за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування.

Передбачається, що префект – державний службовець, який виконує функції органу місцевої влади, не змінюється зі зміною Президента чи Уряду. У відносинах із органами місцевого самоврядування він наділений такими повноваженнями: наглядати за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування; надає поради та консультації органам місцевого самоврядування щодо приведення у відповідність до Конституції та законів їх актів; зупиняти дію незаконних актів органів місцевого самоврядування з одночасним зверненням до суду; не може приймати остаточного рішення про законність актів органів місцевого самоврядування [6].

У зв'язку із прагненням України увійти до складу Європейського Союзу в процесі децентралізації потрібно враховувати європейські стандарти побудови системи місцевого самоврядування. Так, Україна повинна повністю врахувати європейський стандарт класифікації територіальних одиниць NUTS. Згідно з цим стандартом передбачається створення трьох рівнів NUTS, в межах яких буде виділено певний клас адміністративних одиниць. Середній розмір цього класу адміністративних одиниць повинен бути в межах такого порогового значення населення:

- 1) NUTS 1 – від 3 до 7 мільйонів населення;
- 2) NUTS 2 – 800 000 тис. до 3 мільйонів населення;
- 3) NUTS 3 – від 150 000 тис. до 800 000 тис. населення [7].

18 липня 2024 року Наказом Державної служби статистики України була затверджена Статистична класифікація територіальних одиниць України (NUTS-UA). Система NUTS-UA є трирівневою ієрархічною класифікацією територіальних одиниць України, сформованою на основі існуючих адміністративно-територіальних одиниць. NUTS-UA1 (3-7 млн осіб) – вісім одиниць, створені шляхом об'єднання адміністративних одиниць «регіони» (АР Крим, області, міста Київ та Севастополь), щоб відповідати вимогам до населення рівня NUTS1. NUTS-UA2 (800 тис. - 3 млн осіб) – це 27 адміністративних одиниць «регіони». NUTS-UA3 (150-800 тис. осіб) – це 138 адміністративних одиниць «райони». Важливо зазначити, що Київ та Севастополь класифікуються одночасно як NUTS-UA2 та NUTS-UA3. Кожен вищий рівень (NUTS-UA1) поділяється на одиниці нижчого рівня (NUTS-UA2), які, в свою чергу, поділяються на одиниці NUTS-UA3 [8].

Завершення конституційної реформи реформи децентралізації набуває стратегічного, екзистенційного значення в контексті післявоєнної відбудови України. Децентралізована модель управління є не просто ефективною адміністративною схемою, а фундаментом для забезпечення стійкості, безпеки та

довіри на місцевому рівні. Територіальні громади, як базові одиниці, що отримали фінансові та управлінські повноваження, стануть основними рушіями у процесах планування та реалізації проєктів відновлення зруйнованої інфраструктури, житла та соціальної сфери. Чітке розмежування повноважень (включно із впровадженням інституту префектів) гарантує прозорість використання міжнародної фінансової допомоги та запобігає централізованому «ручному управлінню» відновленням. Крім того, саме посилене місцеве самоврядування здатне оперативно реагувати на соціальні виклики (розселення ВПО, реінтеграція ветеранів), що виникли внаслідок агресії, забезпечуючи демократичний контроль за процесами відбудови. У цьому сенсі, фіналізація реформи є критичною умовою не лише для європейської інтеграції, а й для забезпечення життєздатності та самостійності громад у постконфліктний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 01.04.2014. №333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Навіщо децентралізація? URL: <https://decentralization.ua/about> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: закон України від 28.12.2014. №71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19/find?text=%E5%EA%EE%EB%EE%E3%B3%F7%ED%E8%E9+%EF%EE%E4%E0%F2%EE%EA#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної ради України від 17.07.2020. №807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
5. Висновок щодо «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». 2024. С. 1-14. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://rm.coe.int/cemg-pad-2024-6-ua-reform-concept-ukr-final/1680b2b51a> (дата звернення: 11.10.2025).
6. Префекти. URL: <https://decentralization.ua/prefect> (дата звернення: 11.10.2025).
7. Про встановлення спільної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS): Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 26 травня 2003 року. №1059/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-03#Text (дата звернення: 11.10.2025).

8. Про затвердження Статистичної класифікації територіальних одиниць України (NUTS-UA): наказ Державної служби статистики України від 18.07.2024. №189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0189832-24#Text> (дата звернення: 11.10.2025).

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМИ ТА СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Глибокі зміни в усіх сферах суспільного життя, подальша демократизація та національне відродження України зумовили потребу в суттєвому оновленні підходів до державного управління. Формування незалежної демократичної держави та активна участь у світових інтеграційних процесах вимагають створення якісно нової системи управління, що враховує сучасні реалії, перспективи соціально-економічного розвитку, а також досвід розвинутих країн і національні традиції державного будівництва. Особливістю державного управління є унікальність його об'єкта – суспільства загалом, монопольне право держави на встановлення правових норм, а також значний вплив політичних чинників на прийняття управлінських рішень. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки є продовженням Стратегії реформування державного управління, що вперше була схвалена у 2016 році та впроваджувалась до 2021 року за підтримки ЄС. Оновлена Стратегія описує поточні виклики, визначає цілі, пріоритети, завдання та індикатори реформування державного управління в Україні, містить чіткий план заходів, орієнтовний обсяг фінансування та перелік комунікаційних активностей для підтримки реформи [1].

Питання реформування державного управління в Україні набуло ключового значення у процесі європейської інтеграції та демократичної трансформації суспільства. Поступ до Європейського Союзу вимагає не лише адаптації законодавства, а насамперед – глибокого оновлення системи публічної адміністрації, її процедур, кадрової політики та управлінських підходів. Саме тому затвердження Кабінетом Міністрів України Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки (розпорядження № 831-р від 21 липня 2021 року) стало одним із ключових кроків у реалізації цього курсу. Документ визначає сучасне бачення державного управління як відкритої, професійної та підзвітної системи, орієнтованої на потреби громадян і принципи належного врядування. Його зміст спирається на європейські рамкові принципи SIGMA, що застосовуються для оцінки адміністративної спроможності країн, які прагнуть членства в Європейському Союзі. Це свідчить про свідоме прагнення України гармонізувати свою систему управління з європейськими стандартами, роблячи реформу не лише внутрішнім завданням, а й частиною інтеграційної стратегії [2].

Однією з концептуальних засад Стратегії є перехід від адміністративно-командної моделі до сервісно орієнтованої, де головна мета держави полягає у створенні умов для задоволення потреб громадян. Йдеться про поступову зміну логіки функціонування влади: від управління через контроль – до управління через партнерство, довіру та публічну відповідальність. Таке бачення узгоджується з європейським підходом до публічного врядування, у якому громадянин розглядається не об'єктом, а активним суб'єктом управлінських процесів. Вона передбачає реформування у кількох ключових напрямках: удосконалення формування державної політики, підвищення спроможності центральних органів влади, розвиток професійної державної служби, модернізацію надання адміністративних послуг і розширення механізмів підзвітності. Таке структурування відображає комплексний характер змін, які мають охопити як інституційний, так і кадровий, організаційний і технологічний виміри державного управління.

Євроінтеграційний вимір Стратегії проявляється не лише у формальному наближенні до європейських принципів управління, а й у створенні інституційних передумов для імплементації норм і практик ЄС. Це включає підвищення спроможності органів влади розробляти, реалізовувати та оцінювати державну політику відповідно до стандартів політичного циклу, що прийняті у країнах Європейського Союзу. Стратегічне планування, моніторинг результатів і оцінка ефективності заходів набувають статусу постійних інструментів державного управління, а не разових бюрократичних процедур. Важливим кроком у реалізації положень стратегії є також цифровізація державних процесів. Вона передбачає впровадження електронного документообігу, розширення системи електронних послуг, створення відкритих реєстрів та онлайн-платформ для взаємодії громадян і держави. Цей напрям не лише підвищує якість послуг, а й сприяє зменшенню корупційних ризиків і забезпечує прозорість рішень. Україна таким чином адаптує європейські практики електронного урядування, зокрема стандарти Європейської декларації про цифрове врядування.

Не менш важливою складовою реформи є розвиток механізмів публічної підзвітності. Стратегія закладає інструменти участі громадян у процесі формування політики - публічні консультації, громадські обговорення, дорадчі ради, електронні петиції. Такий формат взаємодії держави й суспільства відповідає європейському принципу субсидіарності, коли рішення приймаються на максимально наближеному до громадянина рівні. Відповідно, розширюється горизонтальна комунікація між владою та громадянами, що сприяє зростанню довіри до інституцій.

Попри системність і комплексність запропонованих змін, реалізація стратегії стикається з низкою викликів. Серед них, на жаль, недостатня координація між органами влади, обмеженість фінансових і людських ресурсів, а також інерційність бюрократичної культури, яка часто уповільнює впровадження нових підходів.

Значну роль відіграє також політична стабільність і послідовність урядових пріоритетів, без яких реформування може втратити системний характер.

Водночас євроінтеграційний контекст надає цій реформі потужного стимулу. Наближення України до ЄС неможливе без створення ефективної публічної адміністрації здатної впроваджувати європейське право, координувати державну політику та забезпечувати належний рівень врядування. Тому стратегія державного управління є не лише внутрішньою реформою, а й ключовою умовою виконання міжнародних зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з ЄС. Сутність процесу реформування полягає у переході від адміністративного управління до управління за результатами [3, с.143]. Йдеться не просто про модернізацію структур, а про зміну управлінської парадигми – від орієнтації на процедури до орієнтації на цінності, ефективність і довіру. Така еволюція мислення є необхідною для формування сучасної держави європейського типу, у центрі якої – громадянин і його право на якісне врядування.

Як висновок, можна відзначити, що Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки є цілісним і стратегічно продуманим документом, який задає напрям трансформацій у сфері публічного управління. Її положення не лише відображають внутрішні потреби модернізації, а й органічно вписуються у контекст євроінтеграційних процесів. Реалізація стратегії сприяє створенню професійної, ефективної та прозорої публічної адміністрації, спроможної забезпечити належне виконання державних функцій, дотримання принципів верховенства права та сталого розвитку. У перспективі це повинно стати важливою передумовою для наближення України до політичних, правових і управлінських стандартів Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як розробити якісну Стратегію державної політики? Підготовка Стратегії реформування державного управління – 2025: принципи, підходи та висновки. URL:https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/33/PARS_Consultations_case_1ong_2021-09.pdf.
2. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року. № 831-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.
3. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О. О. Ковальова; Інститут політ. і етнонац. дослідж. НАН України. К., 2003. 340 с.

Олександра БЕЛІЧЕНКО

докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Арсен НЕМЦЕВ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Медичне право є важливою галуззю сучасного правового регулювання, оскільки охорона здоров'я безпосередньо пов'язана із захистом фундаментальних прав людини, таких як: життя та здоров'я. Що є дуже актуальним в теперішній час на фоні воєнних дій, що відбуваються на території України, де щохвилинно життя кожного українця та українки перебуває під загрозою. Не забуваймо також, що післявоєнна Україна особливо потребуватиме розвинутої, доступної та ефективної медичної допомоги.

Питання медичного права є складним і багатограним, вимагаючи комплексного підходу з боку законодавців, медичних працівників та правозахисників. Вирішення проблем у цій сфері сприятиме формуванню ефективної та справедливої системи охорони здоров'я, де права пацієнтів будуть захищені, а лікарі працюватимуть у правовій визначеності та професійній безпеці.

Медичне право охоплює комплекс питань, що стосуються правового статусу учасників медичного процесу, порядку надання медичної допомоги, відповідальності за професійні порушення, а також збереження та захисту медичної інформації. Основним фокусом цієї галузі є гарантування високих стандартів медичних послуг, охорона прав пацієнтів та регулювання наслідків порушення норм медичної практики [1].

Ключовими принципами функціонування медичного права є захист життя та здоров'я особи, що забезпечується через вимогу якісної, безпечної та своєчасної медичної допомоги.

Правова основа медичного права в Україні базується насамперед на Конституції України, яка гарантує громадянам право на медичну допомогу, охорону здоров'я та медичне страхування. Законодавчу базу становлять такі акти, як Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», закони «Про лікарські засоби», «Про захист персональних даних», «Про права пацієнтів» тощо. До того ж українське медичне право активно орієнтується на міжнародні норми,

зокрема положення Європейської конвенції з прав людини, Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та рекомендації ВООЗ. Інтеграція міжнародних стандартів у національну правову систему сприяє формуванню ефективних механізмів захисту прав усіх учасників медичної сфери [2, с. 38-43].

Право кожного на отримання медичної допомоги визнається одним із фундаментальних прав людини [3]. Це право охоплює не лише сам факт надання допомоги, але й її доступність, належну якість та безпеку.

Одним із базових принципів захисту прав пацієнтів є їхнє право на інформовану згоду перед проведенням будь-яких медичних маніпуляцій. Це означає, що жодне медичне втручання не може здійснюватися без попередньої згоди особи, яка має бути добровільною та усвідомленою. Лише у випадках невідкладної загрози життю, коли пацієнт не може надати згоду самостійно, допускається відступ від цього принципу. Пацієнт повинен бути поінформований про стан свого здоров'я, варіанти лікування, пов'язані ризики, можливі побічні ефекти та альтернативні методики. Надання цієї інформації – обов'язок лікаря, який повинен враховувати інтелектуальні та психологічні особливості пацієнта [3; 4]. Крім того, пацієнт має законне право відмовитися від запропонованого лікування. Така відмова має поважатися медичним персоналом, за винятком ситуацій, коли це може створити загрозу для здоров'я інших людей, зокрема в разі небезпечних інфекційних захворювань. У судовій практиці непоодинокі випадки, коли родичі або самі пацієнти зверталися до суду через проведення лікування без їхньої згоди, що часто ставало підставою для визнання порушення прав людини.

У випадках, коли медична допомога була надана з порушенням встановлених стандартів, пацієнт має право на відшкодування завданої шкоди. Це стосується як фізичних ушкоджень: погіршення стану здоров'я, втрати працездатності чи смерті, так і моральної шкоди, яка проявляється у формі емоційного чи психологічного дискомфорту. Компенсація може відбуватися добровільно за ініціативою медичного закладу або страхової компанії або через звернення до суду. Судовий порядок зазвичай є більш складним та тривалим, адже для позитивного вирішення справи необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між діями медичного персоналу та шкодою, що була спричинена. Важливу роль у доказовій базі відіграє медична документація, яка повинна детально відображати діагностичні заходи, призначене лікування та перебіг хвороби. У багатьох країнах функціонує розвинена система страхування медичних ризиків, яка дозволяє оперативно компенсувати збитки пацієнтам у випадку лікарських помилок. В Україні ж така система перебуває на етапі становлення, що значно ускладнює отримання компенсацій [5]. Тому важливо чимнайшвидше впровадити такі механізми у дію, щоб полегшити отримання компенсацій у майбутньому відповідно до міжнародного досвіду.

У практиці медичного обслуговування нерідко виникають спірні ситуації, пов'язані з лікарськими помилками, порушенням прав пацієнта або невідповідністю наданих послуг встановленим стандартам. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання пошуку оптимального балансу між захистом прав пацієнтів і юридичною відповідальністю лікарів, адже постраждала сторона бажає отримати компенсацію за нанесену шкоду у будь-якому випадку: чи за згодою, чи через судове врегулювання. Потрібно зауважити, що пацієнти завжди є більш «уразливою» стороною у цих медичних «стосунках», адже доволі часто довіряють своє життя та здоров'я.

Організація роботи медичних установ повинна ґрунтуватися не лише на клінічних стандартах, а й на чітких правових нормах, які гарантують дотримання прав пацієнтів. Законодавча база України передбачає обов'язковість ліцензування закладів охорони здоров'я, проходження акредитації, ведення медичної документації згідно з установленими вимогами, а також дотримання санітарно-епідеміологічних правил [5]. Крім цього, медичні заклади зобов'язані неухильно дотримуватися норм професійної етики та правових стандартів, що регулюють відносини між пацієнтами та медичними працівниками. Важливу роль відіграє і внутрішня організація закладу – забезпечення належних умов праці для медичного персоналу сприяє зниженню ймовірності помилок, пов'язаних із перевантаженням, дефіцитом кадрів або застарілим технічним забезпеченням.

Отже, побудова ефективної системи правового захисту осіб, які постраждали внаслідок медичних помилок, має стати пріоритетним напрямом у сфері охорони здоров'я для майбутнього ефективного розвитку країни. Це передбачає реформування чинного законодавства, удосконалення процедур розгляду скарг та врегулювання конфліктів, а також підвищення рівня правової грамотності серед усіх учасників медичних правовідносин – як пацієнтів, так і лікарів. Створення чітких та прозорих механізмів компенсації сприятиме не лише захисту постраждалих, але й загальному зростанню якості медичних послуг, зниженню ризику лікарських помилок і формуванню довіри громадян до системи охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України (19.11.1992) № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата зверення: 20.09.2025)
2. Медичне право (2021) : підручник / за заг. ред. д-ра юрид.наук, проф. С.Б.Булеци; д-ра юрид.наук, доц. М.В.Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 720 с.
3. Конституція України (28.06.1996). №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата зверення: 10.10.2025)

4. Про захист персональних даних: Закон України (01.06.2010). № 2297-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата зверення: 15.09.2025)

5. Про затвердження ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: Постанова Кабінету Міністрів України (02.03.2016) № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-п> (дата зверення: 03.10.2025)

ГЕНЕРАТИВНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АДАПТАЦІЯ ACQUIS COMMUNAUTAIRE: ДИХОТОМІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЮРИДИЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Цифрова імператива юридичної інтеграції – неunikне явище. Прагнення України до членства в ЄС вимагає безпрецедентної за масштабом імплементації *Acquis Communautaire* [1; 2] – корпусу права ЄС. Традиційні правотворчі механізми виявляються недостатньо швидкими для виконання цього завдання. У відповідь на цей виклик, генеративний ШІ (GenAI), зокрема LLMs (великі мовні моделі), пропонує інструменти для автоматизації процесу юридичної трансформації. Наукове осмислення цього явища зосереджується на тому, як ШІ змінює «петлю відповідності» (Compliance Loop) та які наслідки це несе для юридичного суверенітету держави. «Петля відповідності» – це циклічний процес порівняння національного законодавства з міжнародними (зокрема, європейськими) нормами, виявлення розбіжностей та розробки імплементаційних актів. ШІ перетворює процес відповідності з ресурсозалежного на дані-залежний, багаторазово підвищуючи швидкість.

ШІ можна розглядати як агент юридичної оптимізації. Ефективність GenAI у контексті адаптації *Acquis Communautaire* полягає у його здатності до когнітивного масштабування юридичної роботи, підвищуючи кваліметричні показники швидкості та точності:

1. Автоматизація компаративістики: LLMs можуть здійснювати миттєве порівняння національної та європейської нормативної бази. Це дозволяє створювати інтелектуальні матриці відповідності, виявляючи не лише прямі протиріччя, а й тонкі структурні колізії у термінології та правозастосуванні. Такий процес радикально скорочує фазу експертного аудиту.

2. Формування нормативних прототипів: ШІ функціонує як «систематизатор знань», здатний генерувати первинні проєкти імплементаційних актів. Використовуючи європейські шаблони, ШІ створює логістичні траєкторії для національних законодавців, що забезпечує структурну та змістовну узгодженість документів із вимогами ЄС. Це оптимізує ресурси, які раніше витрачалися на рутинну підготовчу роботу.

3. Забезпечення термінологічної гомогенності: використання ШІ допомагає уніфікувати юридичну мову, створюючи єдину онтологію для перекладу та

застосування європейських правових концепцій. Це є критичним маркером операційної готовності правової системи до інтеграції.

Висока ефективність ШІ не звільняє від необхідності дотримання фундаментальних правових доктрин. Надмірна залежність від GenAI породжує ризики, що ставлять під сумнів легітимність законотворчого процесу, а саме:

1. Загроза «технологічної уніфікації»: GenAI схильний до пошуку оптимальних, стандартних рішень. Це може призвести до нехтування національним правовим плюралізмом – унікальними соціально-правовими традиціями, унікальними економічними умовами та обґрунтованою необхідністю відхилень, які дозволяє європейське право. Фактично, ШІ може сприяти «правовій гомогенізації», стираючи унікальні ознаки українського права. Це може призвести до «технологічної гомогенізації», де національний закон стає просто формальним перекладом, в тому числі втрачаючи свою людиномірність.

2. Розмивання акторності та відповідальності: якщо критичні юридичні рішення (наприклад, оцінка ризиків імплементації) делегуються алгоритму-пораднику, це створює «інтелектуальну прогалину» у ланцюгу прийняття рішень. Суб'єкт суверенітету (парламент/уряд) формально ухвалює текст, але змістовно рішення прийнято системою, що підриває принципи публічної підзвітності та людської волі у нормотворенні. Виникає проблема підзвітності (Black Box Sovereignty). Якщо рішення про спосіб імплементації ухвалюються непрозорим алгоритмом (який не дає повного пояснення свого вибору), порушується принцип публічно-правової підзвітності. Громадяни та опозиція не можуть оскаржити «логіку» закону, якщо вона прихована у коді ШІ.

3. Перетворення законодавчої влади на оператора: існує ризик, що законодавча влада перетвориться на функціонального оператора, який верифікує висновки, згенеровані машиною. Так, коли ключові формулювання або імплементаційні рішення генеруються ШІ, виникає «інтелектуальна прогалина». Законодавча влада таким чином перетворюється на оператора-верифікатора машинного тексту, а не на суб'єкта, що здійснює незалежне нормотворення. Це девальвує політичну дискусію та знижує рівень суспільної довіри до нових законів, що є ключовою ознакою нестійкої (неефективної) правової системи.

Штучний інтелект є потужним акселератором інтеграції, але його ефективність в українському контексті слід вимірювати не лише швидкістю, а й якістю легітимації. У науково-правовому сенсі, завдання полягає у створенні «синтетичної доктрини правотворчості», де людський інтелект використовує ШІ як інструмент, але зберігає за собою функцію фінального ціннісного судження.

Успіх трансформації України залежить від здатності керувати цією дихотомією, встановлюючи чіткі правові рамки контролю над ШІ.

Етична ж аксіома застосування ШІ вимагає нейтралізації упередженості на етапі навчання. Однак, практика доводить, що повна дебіасизація вихідних даних залишається теоретично складною задачею. Алгоритми повинні відповідати стандартам прозорості та справедливості, щоб уникнути дискримінації чи упереджених рішень [3, с. 47]. Обґрунтоване упередження в автоматизованих рішеннях ШІ призводить до деструктивних соціально-економічних наслідків, створюючи дискримінаційні обмеження для громадян. Таким чином, відновлення довіри до ШІ-систем є прямо пропорційним їхній здатності гарантувати справедливість результатів, що є критичним для суспільної корисності та правової стабільності.

Ефективність використання Генеративного ШІ для інтеграції *Acquis Communautaire* варто розглядати не лише у площині юридичної філософії, а й через призму математичного моделювання та теорії систем.

Ключовим завданням трансформації є оптимізація процесу переходу України до європейського нормативного поля. У цьому сенсі, ШІ є потужним інструментом для розв'язання багатофакторної задачі оптимізації, де: цільова функція F – максимальна швидкість і точність імплементації *Acquis Communautaire*, обмежувальні параметри C – це збереження юридичного суверенітету та забезпечення прав людини (дотримання GDPR [4], прозорість).

Таким чином, GenAI виконує роль алгоритму глобального пошуку, який швидко знаходить оптимальний шлях адаптації серед мільйонів можливих правових інтерпретацій та формулювань.

Проте, найвищою мірою ефективності цієї системи є не швидкість, а стійкість моделі (model robustness). Якщо алгоритм усуває конфлікти лише на поверхневому рівні, нехтуючи нелінійним впливом на національну правову систему, модель виявиться нестійкою до зовнішніх та внутрішніх шоків.

Отже, фінальний висновок полягає у необхідності розробки гібридної математичної моделі управління, де людське судження виступає як фільтр валідації для верифікації рішень ШІ. ШІ є необхідним інструментом ефективності, але вимагає чітких етичних та правових фільтрів, щоб запобігти перетворенню юридичного суверенітету з людського волевиявлення на технологічну функцію. Лише повне правове калібрування алгоритмів гарантує, що оптимізаційна функція слугуватиме не лише прискоренню, а й забезпеченню фундаментальної стійкості демократичних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chapters of the *acquis*. *European commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en (last accessed: 02.10.2025).

2. Дір І. Ю. Основні характеристики «acquis communautaire» європейського союзу. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/58.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).

3. Томашівський М. О., Томашівський О. З. Використання штучного інтелекту в юридичній практиці: перспективи та виклики. URL: <https://lviv.maup.com.ua/uploads/media/content/Naukovo-praktychnyi%20seminar,%20prysviacheniy%20Mizhnarodnomu%20dniu%20prav%20liudynu%2010122024.pdf#page=44> (дата звернення: 02.10.2025).

4. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council. *Europol*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (last accessed: 02.10.2025).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД МИРУ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України зумовила безпрецедентну трансформацію політики безпеки Європейського Союзу. Центральним інструментом реагування став Європейський фонд миру (англ. — European Peace Facility) — позабюджетний фінансовий механізм, створений у 2021 році для зміцнення оборонного потенціалу країн-партнерів та фінансування військових місій ЄС. Після 24 лютого 2022 року EPF став ключовим джерелом військової, технічної та фінансової підтримки України.

Відповідно до рішення Ради ЄС «Про заснування Європейського фонду миру», метою фонду є збереження миру, запобігання конфліктам та зміцнення міжнародних безпеки. Європейський фонд миру функціонує як позабюджетний механізм, призначений для фінансування спільних витрат операцій Союзу, що здійснюються відповідно до статей 42(4) та 43(2) Договору про Європейський Союз (ДЄС) і мають військові чи оборонні наслідки, а тому згідно зі статтею 41(2) ДЄС не можуть покриватися з бюджету ЄС. Крім того, Європейський фонд миру використовується для фінансування заходів допомоги – дій Союзу, передбачених статтею 28 ДЄС, у випадках, коли Рада ЄС одноголосно ухвалює рішення, що відповідні операційні витрати мають покриватися державами-членами [1]. Такі заходи допомоги охоплюють, з одного боку, зміцнення спроможностей третіх держав, а також регіональних та міжнародних організацій у сферах, пов'язаних із військовими та оборонними питаннями, а з іншого — підтримку військових компонентів операцій з підтримання миру, які проводяться під керівництвом міжнародних або регіональних організацій чи третіх держав.

Початковий бюджет European Peace Facility становив приблизно €5,69 млрд у цінах створення. Згодом його фінансові рамки були суттєво розширені: у березні 2023 року додано €2,29 млрд, у червні 2023 року – ще €4,06 млрд, а в березні 2024 року бюджет збільшено на додаткові €5 млрд із одночасним формуванням окремого «Ukraine Assistance Fund» у межах Європейського фонду миру. У результаті загальний обсяг доступних ресурсів Європейського фонду миру на період 2021–2027 років оцінюється більш ніж у €17 млрд. Структурно цей механізм передбачає дві фінансові опори: Операційна опора (англ. – Operations pillar), що фінансує спільні витрати військових місій та операцій ЄС, та Опора допоміжних заходів (англ. –

Assistance measures pillar), спрямований на підтримку третіх держав і партнерів, включаючи заходи у військовій та оборонній сферах згідно з положеннями Договору про ЄС. Європейський фонд миру може покривати витрати на постачання військової та оборонної техніки, розвиток інфраструктури, технічну допомогу та тренування, а реалізація цих заходів має відповідати міжнародному праву прав людини, міжнародному гуманітарному праву та правилам ЄС щодо експорту озброєнь [2].

За даними офіційного сайту Ради ЄС, між 2022 і 2024 роками ЄС мобілізував для України через Європейський фонд миру приблизно €6.1 млрд. [2].

Україна вважається найбільшим бенефіціаром Європейського фонду миру: затверджена військова підтримка для України становить близько €10.6 млрд із залишком бюджету фонду до 2027 року приблизно €6.4 млрд. [3].

Європейський фонд миру відіграє важливу роль у компенсації державам-членам вартості озброєння, переданого Україні, однак практична реалізація цього механізму супроводжується істотними процедурними труднощами. Серед ключових проблем виділяється блокування ухвал окремими державами-членами, насамперед Угорщиною, що призводить до затримок у схваленні нових етапів підтримки та перешкоджає оперативності постачання необхідного озброєння. Крім того, фіксуються значні розбіжності між задекларованими обсягами допомоги та фактичним виконанням: зокрема, із запланованого на 2023 рік мільйона артилерійських боєприпасів Україні було поставлено лише близько третини, що свідчить про обмеженість виробничих спроможностей та організаційні труднощі всередині ЄС [2].

Підтримка України через Європейський фонд миру має як символічне, так і практичне значення, оскільки демонструє готовність Європейського Союзу діяти не лише як «нормативна сила», а як повноцінний безпековий актор, здатний оперативно реагувати на військові загрози. Європейський фонд миру суттєво зміцнює оборонний потенціал України як стратегічного партнера ЄС, сприяє модернізації її Збройних сил і водночас посилює колективну відповідальність держав-членів за стабільність на європейському континенті. Водночас практична реалізація допомоги супроводжується низкою системних викликів. Зокрема, рішення окремих держав-членів нерідко затримують ухвалення нових пакетів підтримки, що негативно позначається на оперативності постачання озброєння та необхідних ресурсів. Крім того, проблемою є забезпечення довгострокової фінансової стійкості механізму: аналітичні оцінки вказують на те, що наявний бюджет EPF до 2027 року може виявитися недостатнім, а отже, виникає потреба у додатковому фінансуванні для підтримання обсягів допомоги Україні [3]. Важливими залишаються також питання прозорості та підзвітності, зважаючи на складні умови ведення воєнних дій та необхідність гарантувати ефективне й цільове використання коштів у межах міжнародного гуманітарного та антикорупційного контролю [4]. Ці фактори

формують комплексний порядок денний для ЄС та України у сфері безпекової співпраці, потребуючи подальшої інституційної координації та зміцнення механізмів швидкого реагування.

Європейський фонд миру став вагомим інструментом фінансової та оборонної підтримки України в контексті російської агресії, демонструючи трансформацію політики безпеки ЄС. Проте для посилення його ефективності і довготермінової спроможності необхідно забезпечити: стабільне фінансування, швидкі процедури ухвалення, максимальну прозорість, та координацію з українською стороною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Council Decision (CFSP) 2021/509 of 22 March 2021 establishing a European Peace Facility, and repealing Decision (CFSP) 2015/528. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02021D0509-20240318>.
2. European Peace Facility – For Ukraine, but not only. European Parliament Member's Research Service. URL: <https://epthinktank.eu/2025/04/29/european-peace-facility-for-ukraine-but-not-only/>.
3. Європейський фонд миру на стежці війни. Ukraine Crisis media center. URL: <https://uacrisis.org/uk/european-peace-facility-on-the-warpath/amp>.
4. European Peace Facility. Офіційний сайт Ради ЄС та Європейської Ради. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility/>.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

У сучасному світі безпека та оборона більше не вважається виключно «чоловічими» сферами. Гендерна рівність – це, швидше як принцип, соціальної справедливості, вільного волевиявлення у виборі сфери діяльності та обов'язок держави з розробленням та ефективним застосуванням засобів для поширення і захисту прав як жінок, так і чоловіків.

Важливість гендерних стереотипів у сфері безпеки й оборони вже давно визнана та широко досліджена тема у провідних країнах світу, зокрема викладена у низці резолюцій Ради Безпеки ООН (РБ ООН) щодо жінок, миру та безпеки. Однією з найважливіших резолюцій РБ ООН у сфері політики безпеки є Резолюція 1325. Даний документ наголошує на необхідності та важливості участі жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів, розбудові миру, участі у миротворчих місіях з поширення миру та безпеки в активних секторах бойових дій.

Рада Безпеки закликає держави-члени ООН активно залучати жінок до прийняття рішень на всіх рівнях в рамках національних, регіональних та міжнародних інститутів та механізмів запобігання, регулювання та вирішення конфліктів. Держави-члени ООН закликають включати гендерний компонент в польові операції, зокрема активніше залучати жінок у складі військових та поліцейських сил [0].

Як зазначає науковець Дрозд О.: «жодна з Резолюцій ООН про жінок, мир та безпеку не має юридично обов'язкової сили для держав-членів ООН, однак у них прописаний нормативний план, виконання якого забезпечується на міжнародному рівні і який сприяє захисту прав жінок у конфліктних та постконфліктних ситуаціях, їх активному залученню до роботи у сфері безпеки й оборони, а також інтеграції гендерних аспектів у мирні процеси» [2, ст.106]. Однак держави-учасниці ООН зобов'язані впроваджувати, дотримуватись та поважати у національному законодавстві положення Конвенції про захист прав та основоположних свобод (надалі ЄКПЛ) і одним з таких основних принципів є передбачений у ст. 14 ЄКПЛ «заборона дискримінації», що зобов'язує держави належно забезпечити для кожної людини користування правами та свободами, визнаних у Конвенції, без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови чи інших ознак [3].

Для України тема гендерних стереотипів у сфері безпеки та оборони за останніх 11 років воєнних дій, що ведуться на нашій території, набула особливого значення. Українські жінки відіграють критично важливу роль у захисті країни, долучаючись не лише до лав Збройних Сил України, Національної гвардії, територіальної оборони, а й до дипломатичних, волонтерських та гуманітарних ініціатив. За даними Міністерства оборони лише станом на вересень 2024 року загальна чисельність жінок у Збройних силах України становила – 68 000 осіб, військовослужбовиць - понад 48 000, безпосередньо в зоні бойових дій перебували близько 5 000 військовослужбовиць.

В умовах війни Україна не лише зміцнює свою обороноздатність, а й активно впроваджує принципи гендерної рівності у сектор безпеки. Важливим кроком у цьому напрямку є Національний план дій на виконання Резолюції 1325, який передбачає розширення можливостей жінок у військовій службі, забезпечення їхніх прав та посилення захисту від гендерно зумовленого насильства під час війни. Є низка позитивних результатів після виконання Першого Національного плану дій на виконання Резолюції 1325 на період до 2020 року, а саме: 1) збільшення кількості жінок у секторі безпеки та оборони; 2) покращення правового забезпечення гендерної рівності; 3) посилення захисту жінок від гендерно зумовленого насильства; 4) збільшення участі жінок у миротворчих процесах; 5) підвищення обізнаності про гендерні питання у суспільстві; 5) створення інституційних механізмів. Результат від виконання даного Плану на період до 2020 року показав доволі позитивні тенденції розуміння гендерної рівності серед суспільства та хороші зміни для жінок-військовослужбовиць, що супроводжуються доступом до зайняття нових посад і можливості реалізувати себе на рівні з чоловіками-військовослужбовцями [3].

Повномасштабна війна, що триває в Україні, загострює наявні виклики й створює нові проблеми, розв'язання яких не було передбачено Національним планом на період до 2020 року, тому для вирішення новостворених питань, зокрема, й пов'язаних із забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системної протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом було затверджено Розпорядження Кабінету міністрів України Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року від 28.10.2020 року.

Планом передбачено стратегічні та оперативні цілі, основні завдання, що забезпечують досягнення стратегічних цілей, а саме:

1. Забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень щодо запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони;

2. Створення гендерно чутливої системи ідентифікації безпекових викликів, запобігання таким викликам, реагування на них;

3. Забезпечення процесу постконфліктного відновлення, розбудови та впровадження системи перехідного правосуддя за принципами забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

4. Забезпечення захисту від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час);

5. Забезпечення розвиненої інституційної спроможності виконавців Національного плану для ефективного впровадження порядку денного “Жінки, мир, безпека” відповідно до міжнародних стандартів [4].

Гендерні стереотипи у сфері безпеки та оборони є важливим компонентом сучасної державної політики, що сприяє підвищенню ефективності силових структур, забезпеченню соціальної справедливості та зміцненню національної безпеки. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» стала ключовим міжнародним документом, який закликає країни активно залучати жінок до процесів ухвалення рішень, миротворчих місій та конфліктного врегулювання.

Для України це питання має особливе значення в умовах війни. Жінки не лише беруть активну участь у військовій службі, а й відіграють ключову роль у волонтерському русі, дипломатичних процесах та гуманітарній сфері. Виконання Національного плану дій на період до 2020 року продемонструвало позитивні зрушення: збільшення кількості жінок у секторі безпеки, розширення їхніх прав і можливостей, зміцнення правових гарантій гендерної рівності та підвищення обізнаності суспільства щодо цієї проблематики.

Проте триваюча війна поставила нові виклики, які потребують подальшого вдосконалення політики гендерної рівності у сфері оборони. Прийнятий Національний план дій на період до 2025 року має на меті забезпечити системний підхід до інтеграції гендерних аспектів у безпекові стратегії, посилення захисту від гендерно зумовленого насильства та рівноправну участь жінок і чоловіків у процесах відновлення країни.

Таким чином, гендерні стереотипи у сфері безпеки – це не лише питання прав людини, а й стратегічний чинник, що впливає на обороноздатність та стійкість держави. Український досвід доводить, що жінки є невід’ємною частиною боротьби за незалежність, і їхня роль у системі безпеки та оборони повинна й надалі посилюватися як на національному, так і на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна соціальна сервісна служба – Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». *Головна Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>.

2. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 106. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/19.pdf>.

3.3 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р : станом на 5 верес. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-p#Text>.

5. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р : станом на 16 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p#Text>.

Наталія ХИМИЦЯ

кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»

Діана ЄНДИК

студентка Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»

GR-КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЇ RBM ЯК КАТАЛІЗАТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДБУДОВИ

У період повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України відбувається глибинна трансформація системи публічного управління, комунікацій та взаємодії між владою, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. В цих умовах GR-комунікації (Government Relations) виступають інструментом налагодження політичного діалогу, забезпечення прозорості рішень і узгодження державних стратегій із європейськими практиками врядування.

Методологія Results-Based Management (RBM) (управління, орієнтоване на результати) – формує систему планування, моніторингу та оцінювання, що дозволяє не лише реалізовувати політики, але й оцінювати їхній вплив на соціальний розвиток [1, с. 10].

Основні принципи RBM включають:

- Визначення очікуваних результатів
- Встановлення індикаторів для вимірювання прогресу
- Постійний моніторинг і оцінка для коригування дій
- Орієнтація на досягнення змін, а не лише виконання завдань.

Інтеграція GR-підходів і RBM-методології створює нову модель управління суспільними процесами, засновану на прозорості, підзвітності, орієнтації на результат і взаємодії ключових стейкхолдерів – держави, громади, бізнесу та міжнародних партнерів. Така модель є необхідною передумовою євроінтеграційних трансформацій і підготовки України до членства в Європейському Союзі [2, с. 15].

GR-комунікації під час війни виконують три ключові функції:

- медіаційно-консолідаційну – узгодження інтересів держави, громадянського суспільства та бізнесу;
- стратегічну – формування меседжів для міжнародних партнерів;

- антикризову – забезпечення прозорості дій влади та протидія дезінформації [3, с. 7].

В сучасних умовах головною проблемою є відсутність єдиної системи оцінки ефективності цих комунікацій. Методологія RBM може виступати основою для вимірювання результативності GR-взаємодії.

RBM орієнтує управління на досягнення конкретних, вимірюваних результатів, що мають суспільну цінність. У системі публічного управління України такий підхід може бути застосований для визначення пріоритетів державних програм під час війни, моніторингу ефективності гуманітарних і соціальних політик, формування прозорих звітів для донорів та інституцій ЄС [4, с. 23]. Використання RBM у поєднанні з GR-комунікаціями дозволяє впроваджувати європейські стандарти звітності та створювати комунікаційно-аналітичні цикли, де дані моніторингу стають основою для ухвалення рішень. Таким чином, RBM підсилює підзвітність GR-комунікацій, а GR забезпечує політичну підтримку для їх впровадження.

Поєднання GR- і RBM-підходів дозволяє сформувати єдину рамку цілей та індикаторів для програм відновлення, забезпечити прозорість використання фінансової допомоги ЄС і МФО, запровадити механізми публічної участі через консультації, громадські ради, відкриті дашборди результатів [5, с. 44]. Інтеграція дає змогу перевести GR-комунікації із площини декларативної взаємодії у площину управлінської підзвітності, що відповідає принципам good governance, визначеним у документах SIGMA/OECD та Єврокомісії.

У контексті вітчизняного досвіду практична рамка GR-RBM містить три рівні:

- ✓ стратегічний – визначення політичних цілей;
- ✓ операційний – впровадження RBM-інструментів (SMART-індикатори, моніторинг, звітність);
- ✓ комунікаційний – відкриті звіти, громадські обговорення, інформаційні кампанії щодо результатів реформ [6].

Впровадження GR-RBM-підходу стикається з такими бар'єрами:

- недостатня підготовка кадрів,
- інституційна фрагментація,
- ризики формального підходу.

Проте саме поєднання політичної комунікації (GR) з аналітичними інструментами оцінки (RBM) створює потенціал для глибинної трансформації системи публічного управління [7].

Після завершення війни така система стане основою для відбудови та важливою передумовою вступу України до ЄС, забезпечуючи відповідність критеріям ефективності, прозорості та підзвітності.

Поєднання GR-комунікацій і RBM формує нову парадигму державного управління – управління за результатами через діалог. У короткостроковій перспективі це підвищує ефективність кризових рішень, а у довгостроковій – створює передумови для системної інтеграції України в управлінську систему Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations Development Group. Results-Based Management Handbook. New York : UNDP, 2012. 94 p. URL: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/UNDG-RBM-Handbook-2012.pdf>.
2. Квітка С. А. Government relations та державне управління в Україні: новітні форми взаємодії влади та бізнесу. *Аспекти публічного управління*. 2017. № 5(37). С. 45–52.
3. Transparency International Ukraine. GR та антикорупційна політика: виклики і перспективи. Київ, 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/>
4. OECD/SIGMA. Public Administration in Ukraine 2024 Report. Paris: OECD Publishing, 2024. URL: <https://sigmaweb.org/publications/ukraine-2024.htm>
5. European Commission. Ukraine 2024 Report. Brussels, 2024. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en
6. UNDP Ukraine. Governance and Recovery Reports 2023–2024. Kyiv: UNDP Ukraine, 2024. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications>
7. Bohiv Y., Melnychenko B., Dankevych V. Public governance transformations and European integration challenges. *Revista Guillermo de Ockham*. 2023. Vol. 21, No. 2. P. 397

ПРИРОДНА МЕТОДОЛОГІЯ: СИНЕРГЕТИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Мета обґрунтувати можливість формування природної методології, яка ґрунтується на принципах синергетики та інтегрує правовий вимір людської діяльності, відкриваючи перспективи гармонізації знання, практики й онтологічного становлення особистості.

Природна методологія є результатом пошуку універсальних засад, що регулюють процеси пізнання і практики відповідно до природних законів самоорганізації. У сучасному світі наука дедалі частіше спирається на міждисциплінарність, поєднуючи педагогіку, право, філософію, богослів'я та синергетику. Саме синергетика, як наука про механізми самоорганізації, дозволяє зрозуміти, яким чином із хаотичних станів виникає порядок, як з множини варіантів розвитку вибудовується стабільний атрактор, який визначає подальший напрям становлення. Людська свідомість і соціальні структури в цьому сенсі функціонують подібно до відкритих систем, що перебувають у постійному русі, здійснюючи перехід від хаосу до порядку, від потенційності до конкретної реалізації.

Існує в науці формула природної методології: установка+методи+методика+реалізація=методологія.

Установки є вихідним підґрунтям, вони формують ціннісно-смыслову основу будь-якої діяльності, закладаючи орієнтири для майбутнього руху. Методи – це інструменти, які конкретизують установки та надають їм практичної сили. Методика виступає способом упорядкування й організації методів, забезпечуючи системність і внутрішню логіку.

Реалізація, у свою чергу, є завершальним етапом, що втілює попередні компоненти у конкретному акті діяльності, який може бути як індивідуальним, так і колективним.

Правовий аспект методології відкриває особливий вимір. У праві методологія є основою правотворення і правозастосування. Відповідно, у педагогіці методологія визначає зміст дидактики, виховання й розвитку.

Самоорганізація правової й педагогічної систем проявляється у здатності суспільства формувати нові правові й педагогічні норми відповідно до змін соціальної реальності [1].

Установки – це фундаментальні цінності та принципи: справедливість, свобода, рівність, відповідальність. Методи включають інтерпретацію природних норм, порівняльний аналіз, герменевтичний підхід. Методика відображає

застосування цих методів на практиці. Реалізація ж означає конкретні дії суб'єктів, які у своїх екзистенційних проявах здійснюють свободу та відповідальність, утверджуючи тим самим власну самоорганізацію в соціально-правовому-педагогічному просторі. Таким чином, правова методологія не обмежується лише технікою правозастосування, а торкається глибинних основ людської екзистенції.

Суттєвим моментом є екзистенційна реалізація. У цьому контексті реалізація постає не як зовнішній акт виконання певної дії, а як спосіб виявлення внутрішньої сутності людини. Коли особа діє ц правовому чи педагогічному полі вона не лише дотримується формальних вимог, а й відкриває власну внутрішню свободу, здійснює самореалізацію. Синергетика пояснює цей процес як перехід від невизначеності до упорядкованості, від потенційного «можливого» до конкретного «дійсного». Право ж у цьому процесі виступає як аттрактор, який надає напрям рухові, впорядковує хаотичні прояви людських прагнень і забезпечує їхню гармонізацію з іншими індивідами та суспільством у цілому.

Важливим результатом природної методології є результат онтологічний. Йдеться не тільки про отримання знання чи формулювання правил, але про глибинне становлення людини як особистості. Онтологічний результат означає гармонізацію внутрішнього і зовнішнього світу, утвердження цілісності людського буття. Коли методологія спирається на принципи самоорганізації, вона природно веде до внутрішнього розвитку, де людина постає як активний учасник творення порядку з хаосу. Педагогічно-правова свідомість у цьому сенсі може бути розглянута як аттрактор, у якому поєднується свобода та порядок, відповідальність та творчість [2].

Таким чином, природна методологія постає як багатовимірна конструкція. Вона інтегрує синергетичний підхід, який пояснює динаміку та закономірності самоорганізації, правовий вимір, що забезпечує стабільність і соціальну гармонію, а також екзистенціальний вимір, у якому людина досягає власної самоорганізації. Взаємодія цих трьох вимірів формує онтологічний результат – гармонізовану особистість, здатну до відповідального вибору й творчого співбуття в суспільстві [3]. Проведені міркування виступають синтезуючим виразом цього підходу, демонструючи нерозривність теоретичного і практичного, внутрішнього і зовнішнього, природного і соціального.

У підсумку можна сказати, що природня методологія як синергетично-правовий аспект відкриває нові горизонти у філософії, педагогіці й праві. Вона вказує на те, що методологія не може бути лише технічним інструментом дослідження чи управління, але повинна бути способом онтологічного становлення особистості і суспільства. Її природність полягає у відповідності законам самоорганізації, а правовий аспект гарантує практичну життєздатність і суспільну цінність. У цьому поєднанні методологія перетворюється на універсальний

інструмент гармонізації, здатний поєднати свободу й порядок, індивідуальність і соціальність, хаос і порядок, потенційність й актуальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прокопенко І. Ф. Педагогіка : підручник / І. Ф. Прокопенко. Харків : Фоліо, 2015. 571 с.
2. Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка : підручник / Ю. М. Козловський., Л. В. Дольнікова. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 231 с.
3. Козловський Ю. М. Педагогіка : підручник.. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 231 с.

Ярослав СУШАРНИК
кандидат економічних наук,
викладач кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВТРАТИ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА ТА ЙОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року країна зазнала величезних людських, економічних, інфраструктурних та соціальних втрат. Станом на 2024 рік прямі матеріальні збитки оцінюються в 176 мільярдів доларів США. Загальні потреби на відновлення впродовж наступного десятиліття складають 524 мільярди доларів. Для 2025 року передбачено 17,32 мільярда доларів публічних інвестицій, однак наразі покрито лише 7,4 мільярда, що створює дефіцит фінансування майже у 10 мільярдів доларів США [1].

Людський вимір наслідків війни вражає масштабами: понад 6,8 мільйона осіб виїхали за кордон, ще 4,6 мільйона стали внутрішньо переміщеними. Рівень бідності за два роки зріс у 1,7 раза – з 20,6% у 2021 році до 35,5% у 2023 році. Особливо вразливими є багатодітні сім'ї, з яких 84,7% живуть нижче межі бідності, а також 35% жінок, які самостійно утримують домогосподарства. У 2024 році 10% молоді втратили житло – удвічі більше, ніж у 2023 році. Значно зріс тягар неоплачуваної праці жінок – додаткові обов'язки з догляду оцінюються у 72,5 мільярда доларів [1].

У 2024 році ВВП становив лише 78% від довоєнного рівня. Зовнішні фінансові потреби на 2025 рік оцінюються в 39,3 мільярда доларів США. Такий рівень потреб створює суттєве навантаження на державні та міжнародні механізми підтримки. Особливо постраждали підприємства: кожна четверта компанія, що зазнала пошкоджень, втратила понад 60% активів, а 25% кредитного портфеля банків є безнадійними [1].

Понад 13% житлового фонду країни було зруйновано або пошкоджено, що торкнулося більш ніж 2,5 мільйона домогосподарств. У сфері охорони здоров'я пошкоджено або зруйновано 1603 заклади – це 16,2% від загальної кількості. Більше 10% шкіл не можуть працювати очно. Через відсутність укриттів 741 тисяча учнів – це 20% – навчаються у змішаному форматі, ще 12% – виключно дистанційно [1].

Восени 2024 року 40% населених пунктів Донецької області та 18% Харківської перебували в умовах крайньої або над екстремальної продовольчої вразливості. Особливо гостро стоїть питання зрошення: лише в Херсонській області

потрібно 1,85 мільярда доларів на відновлення зрошувальних систем. У критичному стані системи також в Одеській області – 49% не працюють, у Запорізькій – 57%, Полтавській – 83%, а в Рівненській області 209 систем потребують ремонту [1].

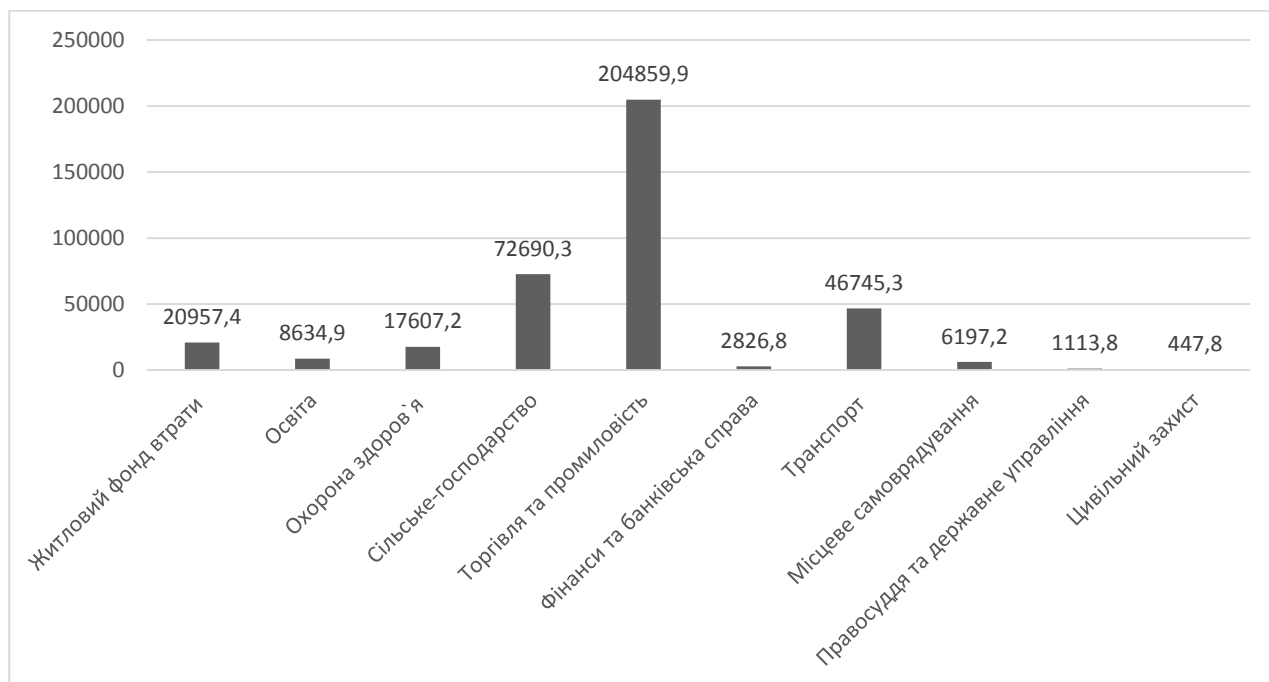

Рис. 1. Сукупні економічні втрати за секторами та областями України внаслідок повномасштабного вторгнення (24.02.2022 – 01.01.2025), млн. дол. США
Джерело: Побудовано на основі [1].

Найбільших втрат зазнала сфера торгівлі та промисловості – понад 204,8 млрд доларів США, що свідчить про критичне скорочення виробничих потужностей, руйнування підприємств та порушення економічної інфраструктури. Значні втрати також фіксуються в сільському господарстві 72,7 млрд доларів США – галузі, яка традиційно є опорою української економіки й продовольчої безпеки. Сектор транспорту втратив понад 46,7 млрд доларів, що суттєво ускладнило логістику, евакуацію, гуманітарні поставки та мобільність населення [1].

Загальні втрати в сільському господарстві України оцінюються у 72,7 мільярда доларів США, з яких приблизно 5% — це втрати саме в тваринництві. [1].

До основних факторів втрат у тваринництві належать:

- Скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції, зумовлене як безпосередніми бойовими діями, так і логістичними бар'єрами, втратою кормової бази, нестачею ветеринарних препаратів та зниженням доступу до ветеринарних послуг.
- Зупинка роботи ферм та тваринницьких комплексів у найбільш постраждалих регіонах (Херсонська, Запорізька, Харківська та Донецька області).

- Зниження купівельної спроможності населення та падіння внутрішнього попиту на продукцію тваринництва.

- Підвищення виробничих витрат, включно з подорожчанням кормів, пального та електроенергії.

В умовах післявоєнного відновлення тваринництво повинно розглядатися як один із ключових напрямів відновлення аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки країни. Для цього потрібна реалізація низки комплексних заходів:

- Фінансова підтримка постраждалих виробників через державні та міжнародні програми.

- Інвестиції в модернізацію тваринницької інфраструктури, включаючи стійкі до ризиків ферми та системи зберігання кормів.

- Створення логістичних хабів для безпечного перевезення живої худоби та готової продукції.

- Гармонізація стандартів якості відповідно до вимог ринків ЄС.

- Цифровізація систем ветеринарного контролю та простежуваності продукції.

- Покращення доступу до ветеринарних послуг у сільській місцевості.

Без системної підтримки та відновлення конкурентоспроможності галузь тваринництва може втратити свої позиції в структурі АПК, що несе загрозу продовольчій безпеці, зайнятості на селі та валютним надходженням від експорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ukraine fourth rapid damage and needs assessment rdna4 February 2022 – December 2024.

Ростислав КЕЛЬМАН
доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що питання методології дуже активно були предметом дослідження у ХХ ст. (особливо у часи радянського союзу понад 70 років) так звана матеріалістична діалектика. Але як відомо монометодологічний підхід зазнав фіаско. І властиво ціла низка відомих науковців того часу не змогли вирішити проблему методології юридичної науки, не тому, що їм бракувало знань, кваліфікації ні. Зазначена проблематика, на наш погляд, у ті часи не могла бути вирішена в принципі із за однієї причини. Підхід до пізнання тих чи інших явищ з позиції «матеріалістичної» діалектики, як зазначає М. Костицький: «безвихідний, оскільки немає ні матеріалістичної, ні ідеалістичної діалектики, а є діалектика як філософська концептуалізація розвитку усвідомленого в онтологічному (буттєвому) і в логіко-понятійному сенсі, яка є вченням, теорією, методологією, методом»[1,с.4].

Діалектика виникла як усвідомлена форма в межах філософії як її складова частина і її вперше увів в обіг Зенон Елейський грецький філософ (490 р. до н.е.). А згодом Геракліт, Сократ, Платон діалектика поставала як мистецтво, уміння вести діалог, бесіду, спір. Це свого роду критичний процес, під час якого виявляється істинність чи хибність тверджень, уяв. Як зазначає А. Конверський : «предметом діалектики і є «царство чистого мислення», мислення взагалі. Логіка є наука про мислення і в ньому варто виділити такі два моменти. Перший стосується поняття «логіка», а другий – поняття «мислення». [2, с.13].

Правда слід зазначити, що мислення як об'єкт дослідження вивчають й такі науки як психологія, фізіологія нервової діяльності, філософія, а не лише логіка.

Однак творцем діалектики як логіки є німецький мислитель Г. Гегель у його творі «Наука логіки» (1812-1816 р.). За Г. Гегелем уточнено закони та категорії діалектика, вона розуміється як метод віднайдення та розв'язання суперечностей, які містяться в поняттях. Зрештою, цим його творчим доробком ми користуємося і сьогодні. Послідовність руху діалектичного методу Г.Гегель дає у згаданій праці, де він реалізується у таких формах як: перехід, рефлексія та розвиток.

Діалектика, як наголошує М. Козюбра не дає науці готовий метод, а вона допомагає досліднику виробити адекватний його науці метод. Тому метод призначений для того, аби запобігти суб'єктивності дослідників, а також вести до

шаблону, схематизму. Видимість його шаблонності ми побачимо тоді, коли його розуміють і застосовують за штампом, формально, за схемою, коли до уваги не береться сама суть справи, себто діалектика змісту і предмета. Тому то так важливо наголошує учений на ролі інтуїції у використанні діалектичного методу у процесі дослідження. Підкреслимо, що істинне розуміння діалектичного методу полягає в тому, що предмет розглядають як свободний у його власній життєдіяльності.

Сьогодні, саме діалектика піддається нападкам зі сторони представників спеціальних наук, які розробляють свої методи, і це дає їм підстави вважати, що філософський метод не потрібний. Оскільки можна обійтися формально-логічним, математичним методами або прийомами аналітичної філософії. Але як виявилось згадані методи обмежені в своєму змісті і формі дії, тому варті уваги інші погляди і способи мислення, серед котрих є і філософія, і діалектика[3,с.30].

Варто зауважити, що незважаючи на тенденцію свідомого ігнорування філософської діалектики, прагнуть саме в ній вбачати найадекватніший метод пізнавального осягнення світу.

Тому то, діалектика і тепер є всезагальним методом розв'язання проблем пізнавального характеру, котрі виникають у науках про природу, людину, суспільство та духовне життя. І це тому, що діалектика як логіка містить у собі всі методи інших наук, але лише у вигляді часткових моментів цілого, котрим і власне є діалектичний метод.

У XX ст. виникли нові методи пізнання і це свідчить, що приріст наукових знань залежить від методологічного інструментарію, що використовується дослідниками. Це є свідченням зміни методологічного монізму попередніх епох на плюралізм підходів, способів, прийомів, методів наукового пізнання.

Проблема методології, необхідна й неминуча для будь-якої науки. Як система вона дає можливість досліднику реалізувати ті завдання, процеси щодо відкриття нових наукових знань.

Наука кримінального права як правило використовує такі основні методи пізнання філософський, або діалектичний метод пізнання; юридичний, або догматичний, метод; соціологічний метод; метод системного аналізу; метод порівняльного правознавства, або компаративістський метод, і, нарешті, історичний, або генетичний, метод дослідження. Харківський правознавець М. Панов під методологією науки (в тому числі й кримінального права) розуміє систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання предмета цієї науки, які у такій якості являють собою комплекс раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від конкретного до абстрактного, від одиничного до узагальненого, від явища до сутності [4, с.5].

Науковець наголошує на тому, що в теорії кримінального права до методів відносять загальнонаукові, розроблені (на рівні загального) головним чином в

філософії і в теорії пізнання: діалектичний, системний (системно-структурний), формально-логічний (догматичний, соціологічний, історичний (історично-правовий), порівняльний (порівняльно-правовий) методи та ін. Цей вчений підкреслює, що наука кримінального права не створює своєї «самостійної» методології, а розробляє її основи з урахуванням змісту загальнонаукових (філософських) методів і особливостей об'єкта дослідження даної науки [5, с.6-7].

Варто зазначити, що практичне використання діалектики в кримінальному праві є доволі обмеженим і часто має переважно декларативний характер. Окрім того більше немає підстав вважати діалектику універсальним або єдино вірним методом. Як було зазначено вище українські філософи вважають, що «гегелівська та марксівсько-енгельсівська діалектика є квазінауковими теоретичними системами, які не відбивають скільки-небудь конкретно й адекватно реальних процесів, що відбуваються в дійсності. зазначається, що універсальність законів діалектики є джерелом слабкості діалектичного матеріалізму, оскільки загальність діалектики досягається ціною суттєвої розпливчастості її положень, через що її корисність є вельми сумнівною. Чимало сучасних науковців відходять від абсолютизації діалектики або не використовують її взагалі. До прикладу, не заперечуючи проти використання діалектики в кримінальному праві, О. Рябчинська висловлюється за те, що до діалектики як нібито універсального методу наукового пізнання слід ставитися обачніше [6, с. 159].

М. Хавронюк, зовсім не згадує діалектику як метод, а методологію зводить до системи загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмету [7, с.11].

У наукових публікаціях ми бачимо прихильників альтернативних діалектиці методологічних підходів в правових науках взагалі та в кримінальному праві зокрема. Ключовими з сучасних концепцій праворозуміння є феноменологія, герменевтика, синергетика, концепція «живого права» австрійського правознавця О.Ерліха, поєднання здобутків усіх шкіл праворозуміння в межах інтегративної юриспруденції.

Вітчизняна науковиця О.Слюсаренко наголошує на доцільності використання в сучасних правових дослідженнях деяких ідей філософії постмодернізму [8, с.10].

Цікаві та цілком слушні думки О. Харитонові про те, що існує необхідність у методологічному відношенні відрегулювати «мости», міжривневі зв'язки між світоглядною, «філософською» основою кримінального права, тобто тією площиною, де кримінальне право розвивається в його ідеально-природному, і тим рівнем сучасного позитивного кримінального права, що передбачає аналіз певних «технічних» рішень, запропонованих політичними елітами. У цьому сенсі одним із найважливіших методологічних завдань сучасної науки кримінального права ця дослідниця вважає забезпечення функціонування кримінально-правової системи

виключно в правовому ключі на основі принципів права, вищих ціннісних засад, які поряд із встановленими законодавцем приписами діють безпосередньо, регулюючи правову реакцію держави на злочин [8, с.90].

Оригінальними є погляди на методологію А. Музики та С. Багірова, які пропонують в кримінальному праві при дослідженні причинності використовувати зокрема метод правового прагматизму. Як відомо зазначений метод утворюється на стику філософії і права і має міждисциплінарний характер. Автори із застосуванням згаданого методу пропонують аналізувати практичні наслідки тих або інших теорій (концепцій) [9, с.15]. Водночас вони визнають, що використовували правовий прагматизм в своєму дослідженні каузальності, покладаючись більшою мірою на інтуїтивне сприйняття його корисності [9, с.28-29].

Підсумовуючи все варто констатувати, що актуальність обраної проблематики дослідження обумовлена суттєвою зміною меж філософсько-методологічного самовизначення юридичної науки, розглядом права не тільки як соціальної регулювальної системи, а й як фактора культури, як феномена сучасної цивілізації.

Діалектика як вища форма теоретичного мислення актуальна і сьогодні, вона не може бути відкинута чи забутою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
2. Конверський А. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 535 с.
3. Добронравов І. Сучасна потреба в діалектиці та творчому спадку М. Л. Злотіної. Київ : Стилос, 2001. С.125–135.
4. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. Вісник Асоціації кримінального права України. Харків, 2017. № 2(9) С. 1–41.
5. Булатов М. Історія і теорія діалектики. Київ : Стилос, 1999. С. 29–41.
6. Рябчинська О.П. Методологія досліджень проблем кримінального права: постановка проблеми. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 157–163.
7. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 42 с.
8. Слюсаренко О. Л. Праворозуміння в епоху постмодерну. *Юридична наука*. Київ. 2011. № 2. С. 7–12.
9. Музика А. А., Багіров С. Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму : монографія. Київ : Паливода, 2023. 144 с.

**ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВА НА ЗАМІНУ
ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, НЕСУМІСНИХ З
РЕЛІГІЙНИМИ ЧИ ІНШИМИ ПЕРЕКОНАННЯМИ ЛЮДИНИ**

У Конституції України від 28.06.1996 р. закріплено, що «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою» (ч. 4 ст. 35).

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. передбачає, що «заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством» (ч. 3 ст. 4) [1]. Тобто, зазначений Закон України не конкретизує цих випадків, на відміну від Конституції, котра передбачає лише один випадок такої заміни.

Отже, у законодавстві України відображене право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини.

Л. Ярмол, розкриваючи структуру суб'єктивного юридичного права на свободу віросповідання людини згідно з законодавством України, наголосила, що право на заміну виконання одного юридичного обов'язку іншим з мотивів релігійних чи інших переконань, у випадках визначених законодавством, входить у структуру свободи віросповідання [2, с. 59].

На нашу думку, *право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини як суб'єктивне юридичне право* – це можливість людини, забезпечувана державою, щодо заміни виконання одного юридичного обов'язку іншим з мотивів релігійних чи інших переконань, у випадках визначених законодавством.

Можна навести такий перелік юридичних обов'язків, виконання яких може суперечити релігійним чи іншим переконанням людини, а саме:

- проходження військової, а інколи й альтернативної служби;
- складання релігійної чи іншої присяги у визначених законодавством випадках;
- обов'язкове медичне лікування, профілактика хворіб (вакцинування тощо);

- прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків;
- участь у державних чи релігійних обрядах (церемоніях) тощо;
- заборона носіння певного одягу, релігійних символів.

В Україні та в інших демократичних державах створені правові можливості заміни юридичних обов'язків альтернативними, якщо їх виконання суперечить релігійним чи іншим переконанням людини.

Юридичний механізм забезпечення права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини – це система дієвих юридичних засобів реалізації, охорони та захисту цієї можливості людини, закріплених у джерелах права.

Елементами механізму юридичного забезпечення права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини в Україні є:

- національне законодавство України (в тому числі чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), в якому проголошується право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини;
- юридичні засоби реалізації розглядуваного права;
- юридичні засоби його охорони;
- юридичні засоби його захисту.

Юридичне забезпечення прав людини в Україні, зокрема і права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини потребує вдосконалення.

Так, існують певні виклики в інтеграції європейських стандартів у національну практику. Однією з головних проблем є низький рівень виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні, що вказує на потребу посилення контролю за імплементацією міжнародних зобов'язань [3, с. 17].

Судовий захист прав людини в Україні, зокрема і права на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини є важливою ознакою демократичного суспільства, правової держави. Однак, наразі він стикається з вкрай серйозними викликами: корупція, затяжні строки розгляду справ, неефективність виконання судових рішень, зокрема рішень ЄСПЛ тощо [3, с. 15].

В. Чукаєва наголошує, що на сьогоднішній основною проблемою стабільності розвитку держави – є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, існування дієвого механізму публічної влади для реалізації норм Конституції України. Основними причинами такої проблеми є низький рівень правової культури та свідомості населення, неефективність дії конституційного принципу трьох гілок

державної влади. Це ускладнюється ще тим, що розуміння та захист своїх прав соціумом та оперативність реагування державної влади на порушення прав і свобод людини і громадянина є дуже низьке й не ефективне [4, с. 129].

У сучасних умовах в Україні – в період дії воєнного стану – виникає чимало питань і до порядку проходження альтернативної (невійськової) служби. У Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. (у редакції Закону України від 02.03.2005 р.) [5] питання проходження альтернативної служби не регламентовані, що спричиняє неоднозначну юридичну практику у вирішенні питання про проходження такої служби і навіть притягнення осіб до кримінальної відповідальності. Така ситуація свідчить про необхідність чітко конкретизувати нормативні положення, що стосуються проходження альтернативної служби в період воєнного стану в Україні: її умови, особливості тощо. Адже Конституція України (ст. 35) дає право громадянам на заміну військової служби альтернативною (невійськовою), якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням.

Пропонуємо право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини проголосити в Конституції України (ст. 35), а також конкретизувати в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» та в інших нормативно-правових актах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) [та ін.]. (Серія 1. Дослідження та реферати. Випуск 8). Львів: 2006. 192 с.
3. Довгаль О. П. Механізм забезпечення судового захисту прав людини в Україні. *Право і суспільство*. № 2. 2025. С. 14–19.
4. Чукаєва В. Конституційна реформа та механізм реалізації прав та свобод людини і громадянина України. *Юридичний вісник*, 2025. № 2. С. 125–132.
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ (у редакції Закону України від 02.03.2005). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-1> (дата звернення: 11.10.2025).

ЗЛОЧИНИ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Військовополонені відповідно до норм міжнародного права (зокрема Женевських конвенцій) це особи, котрі є комбатантами в державі, котра перебуває у стані, й опинилася під владою супротивної сторони. До них також прирівнюються некомбатанти, проте з певними особливостями у правовому статусу.

Міжнародне гуманітарне право відоме як право війни та регулює ведення війни, встановлюючи правила, що стосуються методів та засобів ведення війни, таким чином, що жодна зі сторін війни не має виключного права і не має права вибирати тип методів та засобів ведення війни.

Загальноприйняті ідеологеми сучасного суспільства демонструють, що право висвітлює концепцію обов'язкових норм, його функції та роль у суспільстві вагома та недискутована, а також той факт, що закон існує для того, щоб забезпечити та гарантувати порядок у будь-яких умовах. У збройних конфліктах, у ситуаціях хаосу та війни розроблені правила ведення бойових дій, яких повинні дотримуватися ворогуючі сторони, а порушення є порушенням правил війни, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Як вказує А.Абоні «У тому ж сенсі, від окремих солдатів або комбатантів, які беруть участь у збройних ворожнечах під керівництвом відповідального командира, очікується, за цією теорією, що вони діятимуть відповідно до положень правил, а не відповідно до положень правил, своїх особистих бажань та емоцій. Вони повинні усвідомлювати, що вони самі та комбатанти у ворожому таборі або силах є просто випадковими ворогами, які борються за захист та збереження суверенітету своїх відповідних держав» [1].

Фактично агресія російської федерації на територію незалежної України продемонструвала нікчемність норм міжнародного гуманітарного права. Про питання невідомості цієї галузі міжнародного права вже давно ведуться дискусії в науковій літературі, проте реальна практика демонструє те, що держава-агресор не дотримується жодної норми та принципу права. Тільки для України ці норми мають стримуючий характер та чітко контролюються з боку міжнародного співтовариства. Вказана проблема є суттєвою і онтологічною для народу, що бореться за свою незалежність.

В цьому контексті доречно констатувати, що військовополонені є *особливо* вразливою групою в практиці сучасної російсько-української війни. З боку країни-агресорки не дотримуються жодних зобов'язань щодо статусу військовополонених.

Побиття, вбивство, калічення статевих органів, образи, примусова праця, тощо є неповним переліком поведінки з якими стикаються військовополонені, котрі перебувають під владою російської сторони. Сексуальні злочини набули особливо масового характеру. В соціальних мережах існує багато контенту реальних подій, коли воїни країни-агресорки вчиняють цю категорію злочинів «на камеру» [2]. Вони кваліфікуються як воєнний злочин, злочин проти людяності та геноцид [3].

Попри те, що існують норми права та визначенням є механізм притягнення до відповідальності, в історичній правовій практиці є низка судів *ad hoc*, все ж всі ці норми мають декларативний характер. Нині супротивна сторона забороняє в доступі, контролі чи моніторингу за військовополоненими-українцями. Це є основною причиною недовіри міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. Парадокс полягає в тому, що усунути таку практику сучасне право та дипломатія світового рівня навіть не намагається. Доки проблема не буде вирішеною, військовополонені будуть залишатися групою, яка особливо страждає від супротивної сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abonyi A. U. The Protection of Prisoners of War under International Humanitarian Law. *LASJURE*, 2023 № 4 (115).
2. Weiss M. Cavanagh, Niamh. July 28, 2022. "Horrific footage appears to show Russian captors castrating a Ukrainian prisoner of war". Yahoo! News. Archived
3. Khan A. S., Bibi A., Khan A., Ahmad I. Responsibility of Sexual Violence Under International Law. *Journal of Social Sciences Review*, 2023. №3(1), 29-41.

БАЛАНС РОЗУМНОСТІ У СФЕРІ ОБМЕЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія зумовили потребу переформатування цілої низки відносин у державному та публічно-суспільному житті української нації. Особливо повномасштабне вторгнення продемонструвало, що всі сфери людського життя від освіти й культури, до політики та безпеки перебувають у концептуальній загрозі.

Еволюція характеру збройних конфліктів та зростаюче переплетення військових операцій з цивільним життям зумовили необхідність переоцінки традиційних концепцій щодо обмеження прав людини у кризовій суспільній реальності.

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року запроваджено воєнний стан на території України [1].

Воєнний стан впливає на реалізацію низки прав громадян, серед них під особливим «обмеженням» перебувають громадські та політичні права. А. Хом та Л. Кемпбелл вказують, що сьогодні «воєнний час» стосується низки необмежених та часто самопідтримуваних насильницьких практик, які глибоко та тривало змінили світову політику та політику національної безпеки [2].

Необхідний систематичний пошук балансу між оптимізацією гарантування політичної та правової свободи громадян та аспектами забезпечення миру та безпеки.

Для забезпечення можливості реалізації заходів, пов'язаних з правовим режимом воєнного стану, права, передбачені законом, та інтереси людини та громадянина можуть бути обмежені. Протягом періоду дії воєнного стану права та свободи, закріплені у статтях 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, обмежуються.

В правовій державі та сучасному суспільстві права людини є ефективним інструментом обмеження публічної влади, що запобігає її свавільним діям, легітимізують публічний апарат та демократизують державу. Навіть в умовах воєнного стану має відбуватися з врахуванням розумності та необхідності впровадження захисних та гарантійних механізмів для реалізації прав людини та громадянина.

Легітимна держава повинна захищати права та свободи людей і громадян. Навіть під час конфлікту в демократичній державі важко відмовитися від

відповідальності за захист прав людини. З огляду на базовий характер цього питання, життєво важливим є його реалізація на рівні нормативно-конституційної практики.

Доречно погодитися з науковцями, які вказують, що «захист громадянських прав у умовах воєнного стану – це сукупність методів, прийомів та різних процесуальних дій, за допомогою яких здійснюється запобігання, припинення правопорушення або відновлення порушеного громадянського права особи, що може застосовуватися в умовах спеціальних заходів, що здійснюються державою, для припинення збройної агресії, забезпечення незалежності держави, її територіальної цілісності, що передбачають надання певній кількості суб'єктів владних повноважень щодо оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту прав, свобод та законних інтересів [3, с.72].

Акцентуємо увагу на науковій затребуваності положень, які вказують, що «незважаючи на нові правові реалії, конституційні права людини підлягають виключному правовому захисту, а їх захист є ключовим обов'язком держави. Однак, в умовах воєнного стану обмеження таких прав можливі, але такі обмеження повинні здійснюватися виключно у спосіб та засобами, передбаченими чинним законодавством» [4].

Отож, на нашу думку, вагомим завданням сучасного нормотворця є пошук оптимального балансу у світлі реалізації політичних та громадських прав людини в умовах воєнного часу, що протидіятиме узурпації влади та народному невдоволенню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запровадження воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Hom A. R., Campbell L. Wartime in the 21st century. *International Relations*, 2022. №36(4), 525-546. <https://doi.org/10.1177/00471178221134341>.
3. Prakhovnik N., Kachynska N., Zemlyanska O., Ilchuk O., Kovtun A., Husiev A. Implementation of the right to protection of civil rights under martial law. *Social and Legal Studios*, 2022. №5(3), 66–75.
4. Panasiuk V., Poliuk Y., But I., Zhyvotovska I., Synytsyn P. Constitutional human rights under martial law: legal realities. *Amazonia Investiga*, 2022. №11(54), 76–83. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.8>.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

Євроінтеграційний вектор розвитку української державності задекларований на конституційному рівні. Державні прагнення вказують про нашу європейську ідентичність та відстоювання принципів демократії, людиноцентризму, верховенства права. Такий напрям розвитку державності має супроводжуватися належною правовою політикою та трансформацією законодавства та практики у цьому напрямку.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони декларує спрямування співпраці між сторонами та налагодження спільного діалогу заради « зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод» [1] (ст 4 п. «е» Угоди).

Державна служба є вагомим інститутом конституційно-правового та адміністративно-правового життя суспільства та держави, тому адаптація стандартів державної служби до європейських та позитивних міжнародних еталонів функціонування відіграє вагому роль.

Такі еталони задекларовані на світовому рівні цивілізованими державами. Цілі сталого розвитку та порядок денний їх досягнення до 2030 року прийнятий на рівні Генеральної асамблеї ООН в 2015 році вказує на потребу побудови держави та суспільства з сильними інститутами. Зокрема ціль 16 «Мир, справедливість та сильні інституції» вказує, на потребі у просуванні миру, справедливості, стабільності, прав людини та ефективного управління, заснованого на верховенстві права. Вони розкриваються у завданні серед іншого розвивати ефективні, підзвітні та прозорі інституції на всіх рівнях [2].

Основною парадигмою існування державності є наявність належного механізму та апарату держави, це може бути реалізовано тільки шляхом створення гарантій діяльності інституту державної служби. Публічна політика у всіх сферах реалізовується службовцями органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони реагують та потреби суспільства та виклики й глобальні трансформації, що постають перед державою, правом та людством. В цьому контексті доречно погодитися з Н. Гришиною, котра стверджує, що «Державна служба це перш за все суспільне явище, що має не тільки правову, організаційну, а також соціальну природу» [3, с.39].

Військова агресія сусідньої держави створила додаткові виклики перед досліджуваним інститутом, що полягає в доброчесності та громадянській позиції представників державної служби, дефіциті кадрів, міграційних процесах, нерівномірності населення в межах країни, брак фінансових ресурсів, екологічних, енергетичних та безпекових питаннях. Вказане є викликами з якими стикається перманентно інститут державної служби сьогодні.

Попри це, констатуємо та звертаємо увагу, що основним завданням державної служби нині є не тільки реалізація завдань та функцій держави у кризовому воєнному суспільстві, але й трансформація його в аспекті відповідності позитивним європейським практикам. Попри військові загрози, державна служба не може відійти від європейського спрямування у змінюваній ідеологічній патерні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами: документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/984_011?utm_source=chatgpt.com#n83
2. Goal 16. Peace, justice and strong institutions URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/peace-justice-and-strong-institutions>
3. Гришина Н. В. Державна служба як соціально-правовий інститут і професійна службова діяльність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 78(2). С. 38–42.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Публічне управління у сфері закордонних справ сьогодні набуває особливої ваги для нашої держави. У контексті активної трансформації міжнародного порядку, посилення геополітичної конкуренції, а також внутрішніх реформ у системі державного управління, діяльність органів, що формують і реалізують зовнішню політику, набуває стратегічного значення.

Спрямованість державної зовнішньої політики, ефективність її адміністрування та якість публічного управління стають визначальними чинниками забезпечення національних інтересів, державної безпеки та міжнародної інтеграції.

У нормативно-правових актах та науковій літературі, поняття «закордонних справ» зазвичай використовується як синонім поняттю «зовнішніх відносин». Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України» від 30 березня 2016 р. № 281 зазначається, що одним із основних завдань МЗС є забезпечення формування та реалізації державної політики саме у сфері зовнішніх відносин [1].

Посол США Е. Маркс (*Ambassador Edward Marks*), відомий американський дипломат і дослідник питань міжнародних відносин, подає закордонні справи як справи, які стосуються міжнародних відносин і інтересів конкретної держави в інших країнах [2].

Н. Мудренко формує таке визначення зовнішніх відносин – це сфера, що включає офіційні зв'язки та взаємовідносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права, які здійснюються через уповноважені державні органи з метою реалізації зовнішніх функцій мирними засобами відповідно до основних принципів міжнародного права [3].

Таким чином, публічне управління у сфері закордонних справ охоплює діяльність органів державної влади, спрямовану на реалізацію зовнішньополітичного курсу України. Відповідно до ст. 18 Конституції України, головною метою цієї діяльності є захист національних інтересів і безпеки держави, розвиток мирних та взаємовигідних відносин із іншими країнами, а також дотримання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. У системі міжнародних відносин усі органи, наділені відповідними повноваженнями, виступають від імені держави [4].

Публічне управління у сфері закордонних справ включає велику кількість суб'єктів, починаючи від органів державної влади і закінчуючи окремими

громадянами. Згідно з точкою зору вітчизняних фахівців в адміністративному праві, основними суб'єктами публічного управління є органи виконавчої влади, представники місцевого самоврядування та суб'єкти з делегованими повноваженнями, яким надано право виконувати функції органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування [5; 6]. Діяльність цих суб'єктів регулюється, зокрема, нормами Конституції України [4], Законів «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [7], «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [8], «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. №2449-VIII [9], Постановою КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України» від 30 березня 2016 р. № 281 [1] та ін.

Так, згідно з цими нормами, Президент України виступає головним представником держави у зовнішніх відносинах і визначає ключові напрями зовнішньої політики України. Він веде переговори з іноземними державами, підписує міжнародні договори та подає їх на ратифікацію парламенту. Також Президент призначає та звільняє керівників дипломатичних місій, приймає вірчі та відкличні грамоти іноземних послів. У його компетенції – вжиття заходів для забезпечення національної безпеки й суверенітету держави через дипломатичні та міжнародно-правові механізми.

Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання та парламентський контроль у сфері зовнішньої політики, визначає основні засади зовнішнього курсу держави, ратифікує та денонсує міжнародні договори, затверджує рішення щодо вступу України до міжнародних організацій чи виходу з них. Крім того, парламент може ухвалювати заяви та звернення до іноземних держав і міжнародних організацій, виражаючи позицію України на міжнародній арені.

Кабінет Міністрів забезпечує реалізацію зовнішньополітичного курсу, узгодженого з Президентом і Верховною Радою. Уряд координує діяльність органів виконавчої влади у сфері міжнародних відносин, організовує виконання міжнародних договорів і зобов'язань, а також приймає рішення щодо співробітництва з іншими державами. Через систему центральних органів виконавчої влади, зокрема МЗС, Кабінет Міністрів реалізує державну політику у сфері дипломатії та міжнародного партнерства.

Міністерство закордонних справ, як центральний орган виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин, представляє Україну в міжнародних організаціях, готує та забезпечує виконання міжнародних угод, координує міжнародну діяльність інших органів влади, а також захищає права та інтереси громадян України за кордоном. МЗС забезпечує належне функціонування дипломатичних і консульських установ, організовує роботу представництв України при міжнародних організаціях.

Окрім вищезазначених, нормативно-правове забезпечення публічного

управління у сфері зовнішньої політики України ґрунтується на низці ключових законодавчих актів, які визначають засади функціонування держави на міжнародній арені. Серед них особливе значення має Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1992 р. №1543-XII, що закріпив правову тяглість Української держави після розпаду СРСР. Цей акт став фундаментом для реалізації зовнішньополітичного курсу незалежної України, зокрема в частині визнання міжнародних зобов'язань та дотримання принципів міжнародного права [10].

Важливою складовою нормативної бази є Закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII, який визначає правові засади організації та функціонування дипломатичної служби. Закон встановлює принципи професіоналізму, патріотизму та дотримання державних інтересів, а також регламентує порядок проходження служби, права і обов'язки дипломатичних працівників, структуру та повноваження Міністерства закордонних справ України та закордонних дипломатичних установ [11]. Ключову роль у регулюванні договірної діяльності відіграє Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. №1906-IV, який деталізує механізми укладення, виконання, денонсації та припинення міжнародних договорів. Закон визначає компетенцію органів державної влади – зокрема Президента України, Кабінету Міністрів, Міністерства закордонних справ та інших суб'єктів владних повноважень – у сфері міжнародно-правових зобов'язань. Його положення спрямовані на забезпечення відкритості, правової визначеності та підзвітності у зовнішньополітичному процесі держави [12].

Окрім органів державної влади, у сфері закордонних справ також здійснюють свої повноваження інститути громадянського суспільства.

У Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки приділено увагу вдосконаленню функціонального розподілу повноважень між органами державної влади та іншими суб'єктами публічного управління. Такий підхід сприяє чіткішому розмежуванню відповідальності, запобігає дублюванню функцій та забезпечує більш ефективну координацію управлінських рішень у ключових сферах, зокрема у сфері зовнішньої політики та дипломатичної діяльності [13].

Так, у процесі виконання своїх завдань Міністерство закордонних справ України співпрацює у встановленому порядку з іншими державними органами, допоміжними та сервісними структурами, створеними Президентом або Кабінетом Міністрів, включно з тимчасовими консультативними та дорадчими органами, а також з органами місцевого самоврядування. Крім того, МЗС взаємодіє з об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками, організаціями роботодавців, відповідними іноземними органами та міжнародними інституціями, а також із підприємствами, установами та організаціями різних форм власності [1].

Публічне управління у сфері закордонних справ є ключовим елементом

забезпечення національних інтересів, безпеки та міжнародного авторитету України. Ефективність цього управління визначається чітким розподілом повноважень між Президентом, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів і Міністерством закордонних справ, а також належним нормативно-правовим забезпеченням їх діяльності. Взаємодія державних органів із громадянським суспільством та міжнародними партнерами сприяє прозорості, підзвітності та адаптації зовнішньої політики до сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-%D0%BF#Text>.
2. Marks, E. *Defining diplomacy. InterAgency Journal. 2016. № 7(1), Р. 62–64.*
3. Мудренко Н. Сфера зовнішніх зносин: сутність поняття. *Публічне урядування. 2019. № 1 (16). С. 146–153.*
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.*
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. 446 с.
6. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір: монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 372 с.
7. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.*
8. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.*
9. Про дипломатичну службу : Закон України від 07 червня 2018 р. №2449-VIII. *Відомості Верховної Ради України. 2018. № 26. Ст. 219.*
10. Про правонаступництво України : Закон України від 12 вересня 1992 р. №1543-XII. *Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 617.*
11. Про дипломатичну службу : Закон України від 07 червня 2018 р. №2449-VIII. *Відомості Верховної Ради України. 2018. №26. Ст. 219.*
12. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. №1906-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.*
13. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОРМОТВОРЧОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХНІХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. призвело до запровадження правового режиму воєнного стану [1] і тимчасового поєднання інструментів державного управління та місцевого самоврядування через створення військових і військово-цивільних адміністрацій на місцях [3; 4]. Конституція України, при цьому, без жодних змін чітко гарантує місцеве самоврядування як право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення (статті 140–143) [22], а тому в умовах воєнного стану реалізації повноважень органів місцевого самоврядування не припиналась, а лише змінилась у відповідності до чинних реалій.

Закон «Про військово-цивільні адміністрації» передбачає, що у громадах, де створено військово-цивільні адміністрації, повноваження рад і їхніх виконавчих органів припиняються, а їхні функції здійснює військово-цивільна адміністрація та її начальник [3]. Це трансформувало практику локальної нормотворчості: ініціатива ухвалення актів дещо змістилася до вертикалі виконавчої влади, а самі акти отримали кризово-оперативний характер [6].

Водночас у громадах, які територіально віддалені від лінії бойового зіткнення, ради продовжили ухвалювати рішення у сферах безпеки, цивільного захисту, соціальної підтримки, допомоги ВПО, волонтерських ініціатив і демонтажу символіки держави-агресора [6–8]. Дослідження і практичні матеріали фіксують перехід до «надзвичайної нормотворчості» — швидкої, сфокусованої на життєзабезпеченні й публічній безпеці [7–9].

Серед актуальних проблем можна виділити наступні : нечітке розмежування повноважень між радами та військовими адміністраціями; неуніфіковані процедури підготовки та прийняття актів у воєнний час; зниження рівня публічності й участі громадян у нормопроєктуванні [8–10]. Як підкреслює Гавриленко О., ефективність забезпечується моделлю партнерства між військово-цивільними адміністраціями і радами за умов підзвітності та контролю законності [13].

Існує об'єктивна потреба у кодифікації процедур муніципальної нормотворчості (єдиний закон/розділ про локальні нормативні акти), створення відкритого е-реєстру актів громад, методичні рекомендації для органів місцевого самоврядування на період воєнного та надзвичайного станів, а також запровадження

адміністративного нагляду за законністю локальних актів із дотриманням конституційних гарантій місцевого самоврядування [1; 2; 22].

Європейська ж модель ґрунтується на принципах субсидіарності та локальної демократії, закріплених у Європейській хартії місцевого самоврядування (ETS №122) [12]. На практиці це означає право муніципалітетів ухвалювати нормативні акти (регламенти, ордонанси, постанови) у межах делегованих і власних повноважень та нагляд за їх законністю.

Французький *Code général des collectivités territoriales* (CGCT) визначає повноваження муніципалітетів; мери можуть видавати ордонанси з питань громадського порядку, благоустрою, довкілля тощо [14].

У Німеччині муніципальні ради ухвалюють *Satzungen* (локальні статuti/положення); правова рамка і контекст місцевого врядування висвітлені у матеріалах ВМІ і фахових виданнях [16; 17].

В Польщі *Ustawa o samorządzie gminnym* (єдиний текст 2024 р.) закріплює компетенції гмін та види локальних актів; законність контролює воєвода [15].

Іспанський FEMP публікує типові моделі *ordenanzas municipales* і методичні матеріали, якими керуються муніципалітети [18].

Після 2020 р. у європейських державах істотно зросло значення цифрової нормотворчості: е-консультацій, е-участі, інтеперабельності сервісів. Це відображено в *eGovernment Benchmark 2023* Єврокомісії та ініціативі *Interoperable Europe* [19; 20]. Стан локальної демократії й роль регіонів/міст у політиках ЄС щорічно підсумовує *EU Annual Report — State of the Regions and Cities* [21].

Таким чином можемо чітко висувати, що у ЄС процедури прийняття локальних актів на сьогодні чітко кодифіковані, існує достатньо ефективний нагляд за законністю, розвинута електронна участь громадян. Для України доцільно поєднати ці стандарти із власним кризовим досвідом — через уніфіковані процедури, відкритий реєстр місцевих актів, належний нагляд та участь громади [10–12; 19–21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 18.10.2025).
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-вр> (дата звернення: 18.10.2025).
3. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/141-19> (дата звернення: 18.10.2025).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 18.10.2025).
5. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents> (дата звернення: 18.10.2025).
6. Чиркін А. С. Нормотворчість органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2022. Вип. 43. С. 141–153. DOI: 10.31359/1993-0941-2022-43-141. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/19699> (дата звернення: 18.10.2025).
7. U-PLAN Network. Місцеве самоврядування в умовах війни: підсумки 2022–2023 (аналітичні матеріали). Київ, 2023. URL: <https://uplan.org.ua/> (дата звернення: 18.10.2025).
8. Асоціація міст України. Відкрите врядування в умовах воєнного стану (посібник). Київ: АМУ, 2023. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/vdkryte_vryaduvannya_az_2023_v2_1.pdf (дата звернення: 18.10.2025).
9. Асоціація міст України. Робота громад в умовах воєнного стану (електронні дайджести, 2025). URL: <https://auc.org.ua/> (дата звернення: 18.10.2025).
10. UNDP Ukraine. Perception of Integrity in Local Self-Government Bodies (аналітичний звіт). Київ, 2025. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/perception-integrity-local-self-government-bodies> (дата звернення: 18.10.2025).
11. OECD. Turning to regions and local governments to rebuild Ukraine (Policy Response). Paris: OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2022/12/turning-to-regions-and-local-governments-to-rebuild-ukraine_0e2084e0.html (дата звернення: 18.10.2025).
12. Council of Europe. European Charter of Local Self-Government (ETS No. 122) — офіційний текст. Strasbourg, 1985. URL: <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-eng/1680a87cc3> (дата звернення: 18.10.2025).
13. Гавриленко О. О. Місцеве самоврядування в період воєнного стану: проблеми та виклики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 3. (онлайн-публікація). [Примітка: якщо редколегія вимагає активний URL — надай, будь ласка, остаточне посилання журналу; я бачу згадки в репозитаріях і збірниках, але фінальна URL сторінки випуску в мережі інколи змінюється.]
14. Code général des collectivités territoriales (CGCT). Légifrance, чинна версія (2025). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070633/ (дата звернення: 18.10.2025).

15. Ustawa o samorządzie gminnym — Tekst jednolity (Dz.U. 2024 poz. 1465). ISAP/Сейм ПП. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20240001465> (дата звернення: 18.10.2025).
16. BMI (Federal Ministry of the Interior and Community). Federalism and Local Government (офіц. довідкова сторінка). Berlin, 2025. URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/constitution/state-order/federalism-local-government/federalism-local-government-artikel.html> (дата звернення: 18.10.2025).
17. Kuhlmann S. та ін. Public Administration in Germany. Cham: Springer, 2021 (OAPEN, open access). URL: https://library.oapen.org/bitstream/id/fecf05b2-1d66-4c70-ae7c-e7dcac64af99/2021_Book_PublicAdministrationInGermany.pdf (дата звернення: 18.10.2025).
18. Federación Española de Municipios y Provincias (FEMP). Manual Normativa Local 2024 (типові моделі муніципальних ордонансів). Madrid, 2024. URL: <https://femp.femp.es/files/3580-2590-fichero/Manual%20Normativa%20Local%202024.pdf> (дата звернення: 18.10.2025).
19. European Commission. eGovernment Benchmark 2023. Brussels, 2023. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/egovernment-benchmark-2023> (дата звернення: 18.10.2025).
20. Interoperable Europe Portal — центральна платформа ЄС щодо інтероперабельності цифрових публічних послуг. 2025. URL: <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/> (дата звернення: 18.10.2025).
21. European Committee of the Regions. The State of Regions and Cities — EU Annual Report 2025. Brussels, 2025. URL: <https://cor.europa.eu/en/plenaries-events/state-regions-and-cities-european-union-2025> (дата звернення: 18.10.2025).
22. Конституція України (ст. 64, 140–143). База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 18.10.2025).

ЗАГРОЗИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Суспільство сучасності характеризується значною трансформацією всіх соціальних процесів. Розвиток технології штучного інтелекту значно посилив вплив невизначеного технологічного розвитку. Такі зміни породжені всіма процесами та торкаються всіх явищ політико правової реальності. Не виключенням є й права людини.

А. Шевченко та ін. визначають що всі права людини є в зоні ризику, але науковці визначають, що особливою загрозою внаслідок впливу штучного інтелекту виявилися наступні права та свободи: право на повагу до приватного та сімейного життя, свободу вираження поглядів, недискримінацію, право на свободу пересування, право на свободу і чесні вибори, право на справедливий суд [1].

Виборчі права, так само як загалом виборчий процес трансформується. ШІ надають таким змінам загрозливий характер.

Національна та іноземна наукова спільнота широко аналізує ці проблеми та виводить такі деструктивні прояви. Pujan A. N. та Tabacu A. E. акцентують увагу на тому, що здатність систем штучного інтелекту здійснювати кібератаки та створювати діпфейки, що призводить до дезінформації населення, може негативно вплинути на демократичні виборчі процеси [2].

С. Асірян також робить акцент на можливостях маніпуляції вже з результатами виборів, а окрім того акцентує, що потенціал ШІ впливає на масову свідомість через «порушення конфіденційності даних виборців та можливість створення штучних акаунтів або ботів» [3].

Використовують ШІ й політичні лідери для реалізації пасивного виборчого права. Т. Кохоцька вказує, що «використання ШІ під час написання промов політичними діячами знижує рівень довіри виборців; персоналізована реклама робить виборців менш поінформованими в політичних питаннях (бо на очі користувачів потрапляє лише те, що на думку ШІ відповідає їх уподобанням); високоякісні діпфейки не лише завдають шкоди іміджу та впливають на рівень підтримки політичних акторів, але й взагалі знижують довіру громадян до політичної інформації» [4].

К. Павшук акцентує увагу на громадській довірі як проблемі використання ШІ, умотивовуючи, що «на перцептивному рівні, тобто на рівні сприйняття, штучний інтелект часто перетворюється на некеровану силу та може призвести до

руйнування усталених демократичних виборчих принципів через маніпуляції та дезінформацію» [5].

На нашу думку, найбільш повно проблеми загрози ШІ при виборчому процесі виокремив О.О.Кармаза, репрезентувавши широку структуризацію загроз: «1) існує ризик порушення приватності та безпеки громадянських даних; 2) ШІ може бути піддано зловживанню та маніпуляції з боку тих, хто має до нього доступ; 3) неправильна настройка алгоритмів ШІ може призвести до неточності результатів та порушити довіру до виборчого процесу; 4) використання ШІ може призвести до зменшення ролі людей у виборчому процесі та підриву довіри до нього; 5) використання ШІ може бути занадто дорогим для бюджету країни та виборчих кампаній» [6].

Узагальнюючи позиції науковців можна вказати про гіпотетично широкі загрози такого розвитку технологій, проте здебільшого вони всі стосуються цифровізації суспільства. Ще до появи ШІ аспекти маніпуляцій, дезінформації, неналежного підрахунку голосів, дії, що зазіхають на громадську позицію були присутні у віртуальному середовищі. Вказане нашою думкою, що загальні принципи права які стосуються вільних та чесних виборів, європейські стандарти демократії можуть стати правовою основою для врегулювання цього питання на державно-нормативному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевченко А., Кудін С., Кісілова А. Вплив штучного інтелекту на реалізацію права і свобод людини і громадянина в Україні. *Legal Bulletin*, 2023. С. 65–74. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-65-74>
2. Puran A. N., Tabacu, A. E. Smart Elections: Can Artificial Intelligence Influence Voter Behavior?. In *2025 17th International Conference on Electronics, Computers and Artificial Intelligence (ECAI) 2025*, June. P. 1-7).
3. Асірян С. Р. Використання штучного інтелекту під час виборів, практика, загрози виборчому праву громадян та шляхи подолання. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. Т. 2. Вип. 77. С. 17-22.
4. Кухоцька Т. Г. Вплив технологій штучного інтелекту на сучасні політичні комунікації: перспективи та виклики. *Регіональні студії: науковий збірник*. 2024. Вип. 38. С. 85–89.
5. Павшук К. «Посміхнися, щоб проголосувати»: Чи є використання штучного інтелекту на виборах достовірним?. *Проблеми законності*, 2025. № 169. С. 20–36. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.328486>
6. Кармаза О. О. Перспективи та проблеми застосування штучного інтелекту у виборчому процесі України. *Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 05 травня 2023 року)*. С. 130.

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ГРОМАДСЬКОМУ РЕПРОДУКТИВНОМУ ЗДОРОВ'Ю НАЦІЇ: АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Громадське здоров'я нації є ваговою проблемою політико-соціального життя. Зазвичай її піднімають у світлі міграції, воєнних подій, проте акцент, як на нашу думку, слід робити саме на міждисциплінарному підході. Право не може стояти осторонь проблематики. Комплексна правова політика у світлі репродуктивного здоров'я нації сьогодні в Україні має особливо затребуваний характер.

Досягнення репродуктивного здоров'я є основоположним для рівності, прав та гідності всіх осіб, а також вагомим для продовження роду та генезису нації й народу.

Загрози громадському здоров'ю мають ключовий характер. Вони включають екологічні, соціальні, політичні, міжнародні, військові та інші чинники. В межах цього наукового дослідження зосередимося на одному з ключових – екологічних.

Проблеми, пов'язані з кліматом, ще ніколи не були настільки центральними в політичних, громадянських та соціальних дискусіях, як за останні десятки років. Дослідники дедалі більше стурбовані його впливом на психічне здоров'я окремих людей та громад. У звіті Міжурядової групи експертів зі зміни клімату за 2022 рік зазначається підвищений ризик екстремальних погодних явищ (наприклад, хвиль спеки, повеней, ураганів, лісових пожеж), відсутності продовольчої безпеки, забруднення екосистем (наприклад, якості повітря та води), обмеженого водопостачання та зниження економічної активності, що може призвести до багатьох негативних соціальних наслідків, серед яких і репродуктивне здоров'я жителів Землі [1].

У науковій літературі вказуються зв'язки між зміною клімату та репродуктивним здоров'ям, особливо щодо нерівного доступу до медичного обслуговування, що може посилити соціальну нерівність [2].

Первинно екологічні проблеми породжують епідемії, негативно впливають на бактеріальну систему супротиву організму. Фахівці доводять, що «специфічні патогенні бактерії в репродуктивному тракті, такі як стрептокок групи В та уреаплазма, можуть спричиняти несприятливі наслідки вагітності, такі як передчасні пологи, передчасний розрив плодових оболонок і навіть неонатальний сепсис через висхідні інфекції» [3]. Безпечне навколишнє середовище та боротьба зі збудниками, епідеміями забезпечує створення належних умов для реалізації репродуктивних прав людини.

Поряд з цим це не єдині прояви загроз екологічного характеру. Психічне та репродуктивне здоров'я людини дуже пов'язані. Одним із дедалі частіше документованих наслідків зміни клімату є екотривога, яка стосується психічного стресу або хронічного страху, пов'язаного з погіршенням екологічних умов.

Наприклад, під час екстремальних погодних явищ спостерігається зростання поширеності інфекцій, що передаються статевим шляхом, та вірусу імунодефіциту людини через перешкоди для захисних поведінкових стратегій безпечнішого сексу та доступу до охорони здоров'я (наприклад, профілактики, скринінгу, лікування), а також через відсутність продовольчої безпеки – усі ці фактори мають складні зв'язки з ВІЛ [4]. Таким чином розлади психологічного характеру, екотривога є вагомим чинником, що супроводжує кризу репродуктивного здоров'я нації.

До того ж зазначимо потребу вирішення проблем нерівності та дискримінації, оскільки жінки, люди, які живуть у бідності, та всі члени громади, які стикаються із соціальною нерівністю, більше зазнають впливу зміни клімату різними способами, як з індивідуальної, так і зі структурної точки зору.

Отже, такий короткий аналіз проблематики дає нам можливість прийти до висновку щодо необхідності комплексної правової концепції (державної стратегії) щодо репродуктивного здоров'я нації в Україні шляхом акценту на загрозах та можливостях боротьби з ними. Чільне місце в комплексі заходів боротьби має бути приділено боротьбі з екологічними кризами, які як доведено суттєво впливають на репродукцію нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Intergovernmental Panel on Climate Change, Climate Change. Impacts, adaptation and vulnerability. In: DCRH-O Pörtner, M Tignor, ES Poloczanska, K Mintenbeck, A Alegría, M Craig, S Langsdorf, S Löschke, V Möller, A Okem, B Rama, editors. Contribution of working group II to the sixth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2022. Cambridge: Cambridge University Press; 2022.
2. Logie C.H. et al. Exploring linkages between climate change and sexual health: a scoping review protocol. *BMJ Open*. 2021. doi:10.1136/bmjopen-2021-054720
3. Wang Z., Zhang L., Liu X., Xu L. The role of reproductive tract microbiota in gynecological health and diseases. *Journal of Reproductive Immunology*, 2025. №167, 104418.
4. Rousseau C. Climate change and sexual and reproductive health: what implications for future research? *Sexual and Reproductive Health Matters*, 2023ю №31(1). <https://doi.org/10.1080/26410397.2023.2232196>

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ: ТРАНСКРИПЦІЯ ПРАВОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Забезпечення доступу до правосуддя є важливим елементом будь-якої правової системи, що гарантує особам можливість домагатися та отримувати правосуддя незалежно від їхнього соціально-економічного статусу чи особистих характеристик. Це фундаментальний принцип, що лежить в основі рівності, справедливості та самої суті верховенства права [1].

Правова політика сучасної держави все частіше впроваджують реформи цифровізації для покращення державних послуг, сфера правосуддя не є винятком. Електронне правосуддя – це унікальна, новітня система використання потенціалу віртуального середовища з метою відправлення правосуддя та надання доступу особі до суду.

Хоча практика електронного правосуддя розвивається не так швидко, як інші ініціативи електронного урядування, вона розробляється та впроваджується, щоб зробити послуги правосуддя та їх адміністрування більш відкритими, доступними, ефективними, результативними та менш дорогими для всіх учасників.

Більшість науковців насправді сконцентровуються на унікальних можливостях, що надає електронне правосудді. В Пирогова, Н.Голота та інші науковці вказують, що «основними перевагами електронного правосуддя є зручність, швидкість, доступність, скорочення бюрократичних процесів та корупції (завдяки мінімізації фізичних контактів)» [2].

Ми підтримуємо позицію представників судової доктрини в тому, що переваги для правової системи інституту електронного правосуддя є очевидними, в першу чергу йде мова про доступність такої сфери. Цифровізація та віртуалізація соціального простору надає можливості, створює умови для практики використання комп'ютерних технологій в процесі юридичної діяльності. З мінімальною кількістю витрат на переміщення, доступу до зали судових засідань фактично особа може отримати задоволення свого конституційного права доступності судочинства.

Отож, загалом узагальнимо переваги, що визначаються науковцями: доступність, скорочення бюрократичних процедур, уникнення корупції, економія коштів та часу.

На нашу думку, доречно сконцентруватися ще на такому позитиві як процедурно-процесуальна вигода. Для учасників процесу вона є очевидною та передбачає можливість швидкого та інформативного відслідковування

процесуального статусу, часових меж переходу на наступну стадію процесу, доступу до електронного архіву та пошуку необхідної інформації чи документу. Фактично проблема можливої втрати необхідного процесуального документу зводиться до нуля через можливість застосування технологій пошуку та блокчейну.

Заради справедливості слід зазначити, що електронне правосуддя також несе ряд викликів. Науковці вказують, що існують також специфічні проблеми або ризики, пов'язані з цифровізацією цієї сфери, такі як делікатність процесів, правові обмеження, забезпечення незалежності судової влади, проектування системи, хороший користувацький досвід та висока сумісність [3].

Вказане, буде предметом майбутніх перспективних досліджень. Проте зазначимо, що широкі можливості значно випереджують вказані юридичні виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Waseem W., Sharma A., Kumar A. Transforming Access to Justice in the Digital Age: The Role of E-Courts. *NUJS J. Regul. Stud.* 2023, № 43.
2. Pyrohovska V., Holota N. ., Kolotilova T. ., Hreku A. ., Kroitor V. E- JUSTICE AND THE DEVELOPMENT OF JUSTICE: STRENGTHS, CHALLENGES AND PROSPECTS. *Lex Humana* 2024, 16(1), 426–442
3. Yavuz N., Karkin,N., Yildi, M. E-Justice: A Review and Agenda for Future Research. In: Charalabidis, Y., Flak, L.S., Viale Pereira, G. (eds) *Scientific Foundations of Digital Governance and Transformation. Public Administration and Information Technology*, 2022. vol 38. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92945-9_15

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Доброчесність органів публічної влади в демократичній державі та суспільстві, що прагне до гуманізму відіграє дуже вагомий роль. Саме доброчесність судової системи тут має первинну роль, оскільки остання має потенціал найвищого судового захисту прав людини та публічних інститутів держави. А. Асрун доречно умотивовує, що справедливі, чесні та неупереджені судові процеси не можна відокремити від незалежної судової влади. Незалежність та неупередженість суду як одна з декількох мінімальних умов створення конституційного суспільства [1].

Рекомендації Ради громадської доброчесності при Організації економічного співробітництва та розвитку і підкреслює важливість доброчесності як життєво важливої для державного управління, захисту громадських інтересів і зміцнення таких фундаментальних цінностей, як відданість плюралістичній демократії, заснованій на верховенстві права та повазі до прав людини, і те, що саме доброчесність є наріжним каменем загальної системи належного врядування, і що оновлене керівництво щодо публічної доброчесності має відповідно сприяти узгодженості з іншими ключовими структурними елементами державного врядування [2].

Інститут доброчесності формує довіру до органів публічної влади, таким чином забезпечується задоволеність усталеним інститутам формування та функціонування державної політики та її реалізації. О. Булгакова доречно вказує, що «доброчесність повинна бути набути характеру цілісного суспільного інструменту, який функціонує на рівні загальносуспільної норми, яка реалізується кожною організацією через створення умов для посадових осіб поводитись доброчесно в доброчесно побудованих процесах доброчесної ефективної організації в сфері публічного управління» [3, с.11].

Разом з тим, вагомо акцентувати увагу, що доброчесність є також фактором подолання найвагомішої проблеми сучасної владної системи – корупції. Суддівський корпус повинен демонструвати етичну поведінку, а також дотримуватися стандартів фінансової доброчесності, непідкупності.

В цьому аспекті доречно погодитися з В.Галушко в тому, що «корупція є комплексним явищем, яке формується та змінюється під впливом об'єктивних явищ і потребує протидії. Підтримка сильного сектору безпеки і оборони вимагає активних дій, серед яких провідне місце займає принцип доброчесності» [4, с.106].

Високий рівень професійної культури судді унеможливлюють процвітання корупційних схем, формують правову культуру суддів, працівників апарату суду, спричиняють суттєві перепони для хабарництва та зловживання владними повноваженнями. «Ефективність інституту контролю у сфері публічного управління судовою владою значною мірою визначається не лише його організаційною структурою та функціональним наповненням, але й спроможністю запобігати системним ризикам, що підривають довіру суспільства до правосуддя. Серед таких ризиків ключове місце займають корупційні прояви, які здатні нівелювати результати реформ і знизити авторитет судових інституцій. Тому одним із провідних напрямів реалізації контролю виступає формування та застосування антикорупційних механізмів, що інтегруються в загальну систему управління доброчесністю державної служби судової влади» [5, с. 691].

Вказане дає нам можливість узагальнення, що критерій фінансової доброчесності суддів є основним чинником боротьби з негативними проявами корупції в державі, формують легітимність судової гілки влади, убезпечують правосуддя від порушення закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Asrun A. M. Judicial corruption as a violation of professional ethics. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 2023. №8(2), 6.
2. Recommendation of the Council on Public Integrity. OECD.org. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0435>.
3. Булгакова О. В. Доброчесність як інструмент забезпечення ефективності публічного врядування. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. Вип. 1. С. 5–13.
4. Галуцько В. М., Шкута О. О. Доброчесність: важливий напрям протидії корупції в системі МВС. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 25. С. 106–115.
5. Миколайчук М. М., Попов М. П. Інститут контролю і доброчесність у публічному адмініструванні державної служби судової влади. Суспільство та національні інтереси. 2025. № 8. С. 686–701.

Ольга БАСКЕВИЧ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У ЗМІЦНЕНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мова в Україні є не лише носієм культури, а й важливим політичним інструментом державотворення. Мовна політика – це ключова складова державної політики, яка визначає не лише комунікативні, а й безпекові, правові та національні аспекти розвитку держави. Незважаючи на 34 роки незалежності, питання мовної моделі держави залишається актуальним, оскільки мова виступає фундаментом суспільної єдності та національної стійкості.

Офіційний статус української мови закріплений у ст. 10 Конституції України, де зазначено: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Гарантується розвиток і захист мов національних меншин України» [1].

Цей принцип конкретизовано в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.), який регламентує використання державної мови в органах влади, освіті, культурі, ЗМІ, бізнесі та сфері обслуговування [2]. Мовна політика України спрямована не на заборону інших мов, а на створення умов для повноцінного функціонування української як мови державного управління та публічного спілкування.

Історично мовна ситуація в Україні формувалася під впливом колоніальної політики, індустріалізації та русифікації. У XX ст. українська мова неодноразово зазнавала утисків – від заборони друку до маргіналізації в освіті й публічному просторі. Такі процеси призвели до регіональних відмінностей у мовному використанні, особливо на сході та півдні країни [3].

Після Революції Гідності (2014 р.) та повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. мовна політика набула нових вимірів – національної безпеки та стійкості. Використання української мови стало не лише символом спротиву, а й практичним елементом інформаційної незалежності [4].

Українська мова нині має стійку державну підтримку та зростаючу суспільну популярність. За даними соціологічних досліджень, понад 80 % громадян вважають українську рідною або основною мовою спілкування, тоді як до 2014 р. таких було лише близько 50 % [5]. Зростає частка україномовного контенту у ЗМІ, кінематографі, культурі та сфері освіти. Водночас зберігаються виклики, пов'язані з двомовністю у східних і південних регіонах, а також із поширенням суржиків як проміжного комунікативного коду. Проблемою залишається нерівномірність мовної практики – особливо у приватному секторі та сфері обслуговування.

Україна визнає багатомовність свого суспільства і гарантує розвиток мов національних меншин. Законодавство узгоджене з положеннями Європейської хартії регіональних або міноритарних мов [6]. Громадяни мають право навчатися рідною мовою, розвивати національну культуру, брати участь у місцевому самоврядуванні. Такий баланс є ознакою демократичного підходу, який дозволяє поєднати мовну безпеку з культурним різноманіттям.

Для посилення мовної єдності та ефективності політики держава має вжити низку системних заходів: розширення освітніх програм українською мовою, зокрема дистанційних курсів для внутрішньо переміщених осіб і дітей із прифронтових регіонів; підтримка україномовних медіа та культурних проєктів через гранти та державні програми; стимулювання бізнесу до використання української мови через податкові пільги та публічні рейтинги; моніторинг і консультування державних службовців щодо виконання мовного законодавства.

Підтримуємо думку І. Ющука про те, що «в основі духовного єднання людей завжди лежала й тепер лежить насамперед мова. Державна мова, спільна для всього суспільства, сприяє його згуртуванню та концентрації інтелектуального потенціалу» [7].

Отже мовна політика в Україні є не просто культурним чи адміністративним явищем, а наріжним каменем національної єдності та безпеки. Умови війни актуалізували необхідність використання української мови як чинника інформаційної стійкості, правової зрозумілості та культурної самобутності. Зміцнення державної мови – це стратегічне завдання, що поєднує розвиток громадянського суспільства, освіти й медіапростору, не порушуючи прав національних спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. С. 81.

3. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації / за ред. Ю. Бестерс-Дільгер. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.
4. Кочерган М. П. Мова і безпека держави. *Мовознавство*. 2022. № 3. С. 3–15.
5. Ставлення до мовного питання в Україні: результати загальнонаціонального опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua> (дата звернення: 14.10.2025).
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : міжнародний документ від 5 листопада 1992 р. Офіційний вісник України. 2006. № 36. Ст. 2406.
7. Ющук І. П. Українська мова : підручник. Київ : Либідь, 2004. 640 с.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХОДУ НА СТАЛИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Глобалізаційні проблеми екологічного та техніко-цифрового характеру зумовили потребу для цивілізованих народів та світового співтовариства пошук додаткових джерел енергії, переосмислення правової політики енергозабезпечення у світлі подолання вичерпності ресурсів. Такий енергетичний перехід є пріоритетом й для Європейського Союзу, як з точки зору скорочення викидів парникових газів, так і з точки зору зменшення його залежності від імпортованого викопного палива. Як визначається у звіті Європейської Комісії, війна між Росією та Україною має значний вплив на енергетичний ринок, фатальні наслідки для кожної країни, а не тільки Європи. Тому зелений енергетичний перехід є єдиним шляхом для забезпечення сталого, безпечного доступного енергетичного ресурсу [1].

В 2019 році країни ЄС погодили основну стратегію котра передбачала перехід до сталого енергетичного розвитку відповідно до світової концепції Цілей сталого розвитку 2030. Така нова політика потребує довготривалих організаційних, правових, технологічних та управлінських рішень. Тому Європейська зелена угода (European Green Deal)[2] розрахована на тривалу модернізацію всіх сфер аж до 2050 року.

Проте вже нині можна виокремити певні проблеми, особливо правові труднощі з якими стикаються країн у зв'язку з виконанням угоди про зелену енергетику. Загалом доречно виокремити наступні:

- неоднозначність та нерівномірність у європейському масштабі імплементації енергетичних стандартів, різний темп адаптації національного законодавства до загальноєвропейських норм та правил (ми б назвали сучасний стан імплементації правовою фрагментарністю);
- дисонанс між економічною безпекою й класичними заходами її гарантування та трансформаційними переходами до зеленої енергетики (після початку повномасштабного вторгнення багато країн ЄС були вимушені повернутися до екологічно проблемного викопного джерела енергії);
- нормативні документи загальноєвропейського рівня є узгодженими всіма країнами ЄС, проте не містять основного елементу, який забезпечує дієвість права – відповідальності, тому за такої непримусової адаптації окремі країни

визначають економічний тимчасовий добробут пріоритетом перед виробленою ціллю чистої енергетики;

- соціальні проблеми дискримінації та бідності, що породжують утруднення досягнення високої цілі. Не всі прошарки населення мають фінансову змогу застосовувати засоби, що передбачає такий екологічний перехід (утеплення будівель, модернізація підприємств тощо).

До ініціативи сталого енергетичного розвитку долучилися держави-партнери ЄС, проте науковці констатують також наявність проблем. Зокрема дослідники щодо країн регіону Західних Балкан констатують наступні труднощі: визначення національний стратегічний підхід до зеленого переходу з супутнім планом дій та нормативно-правовою базою; реформа енергетичного сектору та реструктуризація енергоємної економіки; відсутність міжгалузевого управління, що має бути більш скоординованим [3].

Визначені виклики правового та організаційного характеру мають бути використані як аналітичний та експертний матеріал для фахівців відповідних сфер для врахування позитивного досвіду їх подолання країнами ЄС та партнерами. Вказане дозволяє адаптувати позитивні стандарти у сфері переходу на зелену енергетику в межах нашої держави, що стане ще одним фактором імплементації європейських цінностей та визначить реальність євроінтеграційних цілей України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions - An EU Strategy on Standardisation Setting global standards in support of a resilient, green and digital EU single market. 2022. COM(31)final.

2. The European Green Deal https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

3. Ignjatović J., Filipović S. Radovanović M. Challenges of the green transition for the recovery of the Western Balkans. *Energ Sustain Soc* 2024. № 14, 2. <https://doi.org/10.1186/s13705-023-00421-4>

Анна ВАСІЛЬЄВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційний захист прав людини в умовах надзвичайного або воєнного стану є одним із ключових питань сучасного демократичного конституціоналізму. Світова практика демонструє, що надзвичайні ситуації – війни, пандемії, терористичні загрози, природні катастрофи – стають випробуванням не лише для державних інституцій, а й для стійкості правових гарантій людини. Саме тому конституції більшості країн світу передбачають можливість тимчасового обмеження прав, але за суворих умов пропорційності, легітимності та збереження основоположних прав людини [1].

Конституційне право держави на відступ (дерогацію) від певних міжнародних зобов'язань щодо прав людини в умовах кризових ситуацій (таких як війна, надзвичайний чи воєнний стан) визнається міжнародним правом. Відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), держава може тимчасово відступати від окремих зобов'язань лише в умовах «надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації», і тільки настільки, наскільки це зумовлено потребами моменту [2]. Аналогічні норми містить ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, що закріплює принципи пропорційності, тимчасовості та невідворотності основних прав – таких, як право на життя, заборона катувань, рабства, дискримінації [3].

Конституція України (ст. 64) визначає, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть бути обмежені деякі права і свободи людини, але не всі. Заборонено обмежувати право на життя, гідність, свободу думки, совісті та релігії, а також право на захист від катувань і рабства [1]. Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» (2000 р.) [4] та Закону «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.), такі заходи вводяться указом Президента за погодженням із Верховною Радою, що забезпечує баланс між виконавчою і законодавчою гілками влади [5].

Після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. в Україні діє правовий режим воєнного стану. При цьому держава дотримується вимог міжнародного права: у березні 2022 р. Міністерство юстиції України повідомило Раду Європи про тимчасову дерогацію від окремих зобов'язань за Європейською конвенцією, що відповідає вимогам ст. 15 ЄКПЛ [6]. Водночас Україна не обмежила низку фундаментальних прав, включно з правом на звернення до суду та правом на захист.

Попри це, правозахисні організації (зокрема Council of Europe та Amnesty International) відзначають, що під час війни існує ризик зловживань виконавчою владою. З метою запобігання таким ризикам необхідно посилювати парламентський і судовий контроль за діяльністю органів, що діють у межах воєнного чи надзвичайного стану [7].

У більшості демократичних країн Європи, особливо членів Європейського Союзу та Ради Європи, надзвичайний стан розглядається як винятковий правовий режим і підпадає під суворі обмеження та механізми контролю. Так, Конституція Німеччини (Основний закон, Стаття 115а і наступні) встановлює суворі парламентські та судові обмеження щодо будь-якого втручання в права громадян під час надзвичайних режимів [8].

Франція у період терактів 2015 року запровадила режим «*état d'urgence*», який дозволяв домашні арешти та обшуки без ордеру суду. Водночас дії уряду контролювалися парламентом та Конституційною радою, що гарантувало верховенство права навіть у надзвичайних умовах [9].

Іспанська Конституція (ст. 55) передбачає три режими – «стан тривоги», «стан надзвичайний» і «стан облоги», які різняться за ступенем обмежень. Їх запровадження можливе лише на обмежений термін (до 30 або 60 днів) із обов'язковим схваленням парламенту, що унеможливорює узурпацію влади [10]. Аналогічний механізм діє в Італії, де Уряд зобов'язаний звітувати перед Парламентом про кожне рішення, прийняте в умовах надзвичайного стану.

Під час пандемії COVID-19 більшість країн ЄС (зокрема, Іспанія, Італія, Франція, Польща) застосовували обмеження свободи пересування, мирних зібрань та праці. Проте їх дії контролювалися конституційними судами. Наприклад, згідно з рішенням Конституційного суду Іспанії від 14 липня 2021 р. (справа 147/2021), режим надзвичайного стану, запроваджений у березні 2020 р., було визнано неконституційним. Суд встановив, що фактичне призупинення базових прав, зокрема свободи пересування, перевищило межі, передбачені Конституцією для такого режиму. Таке втручання в конституційні права було кваліфіковано як надмірне та таке, що не відповідає принципу пропорційності, оскільки не мало належного законодавчого обґрунтування [11]. Це свідчить про ефективність судового контролю як основного гаранта прав людини навіть у кризових ситуаціях.

На відміну від більшості європейських держав, Конституція США не містить спеціального розділу про надзвичайний стан. Однак судова практика розробила чіткі межі президентських повноважень. У справі *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer* (1952) Верховний суд США постановив, що президент не має права самостійно націоналізувати приватні підприємства навіть у період війни, якщо це не передбачено законом [12].

Після терактів 11 вересня 2001 р. в США знову постало питання меж обмеження прав. Верховний суд у справах *Hamdi v. Rumsfeld* (2004) та *Boumediene v. Bush* (2008) підтвердив, що навіть підозрювані у тероризмі мають право на судовий розгляд і захист від незаконного утримання [13; 14]. Це демонструє сталість американської моделі верховенства Конституції над будь-якими надзвичайними обставинами.

Отже, забезпечення прав людини є цілком можливим і необхідним навіть в умовах надзвичайного стану, проте його ефективність критично залежить від дотримання низки правових та інституційних передумов. Ключовими серед них є принцип пропорційності при застосуванні обмежень, непохитне верховенство права, а також ефективний парламентський і судовий контроль за діями виконавчої влади. Життєво важливою умовою є недопущення зловживання наданими надзвичайними повноваженнями, що вимагає збереження дієвих механізмів конституційної та політичної відповідальності влади перед суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Європейська конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-za-konventsiiu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod>.
7. Council of Europe Office in Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/>.
8. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf.

9. Conseil d'État. Rapport public sur l'état d'urgence. Paris, 2018. URL: <https://www.conseil-etat.fr/publications/rapports-publics>.
10. The Spanish Constitution of 1978. Madrid, 2023. URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.
11. Constitutional Court of Spain. URL: <https://www.tribunalconstitucional.es/en/Paginas/default.aspx/>
12. *Youngstown Sheet & Tube Co. v. Sawyer*, 343 U.S. 579 (1952). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/579/>.
13. *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 U.S. 507 (2004). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/542/507/>.
14. *Boumediene v. Bush*, 553 U.S. 723 (2008). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/553/723/>.

Катерина ГИРЬКА
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Оксана БАСКАКОВА
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА У КОНТЕКСТІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Досить багато викликів постали перед українцями, як нації, після початку повномасштабного вторгнення країни – агресора 24 лютого 2022 року, та продовжується станом на сьогодні. Тому варто порушити питання реалізації права на свободу слова в соціальних мережах. Соціальні мережі в період постійної протидії ворогу стали основними каналами комунікації для мільйонів українців, засобом поширення новин та платформою для постійних суспільних дискусій «військових» експертів. Водночас, варто зазначити, воєнний стан передбачає певні обмеження конституційних прав і свобод, які необхідні для забезпечення національної безпеки країни.

Варто почати з права на свободу слова в Україні. Згідно ст. 34 Конституції України, право на свободу слова і думки гарантується кожному, також вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово, тощо [1]. Водночас, Конституція передбачає обмеження цих прав, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку [1].

В умовах постійної тривалої війни, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 визначає правові засади функціонування держави та можливі обмеження конституційних прав громадян [2]. Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який неодноразово продовжувався, тимчасово можуть обмежуватись конституційні права та свободи людини, передбачені статтями 30-34 КУ [3]. Важливо зробити певну ремарку, та зазначити що обмеження права на свободу слова мають відповідати певним принципам. Таким як: пропорційність, та в повній мірі відповідати для забезпечення національної безпеки. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що свобода вираження поглядів є однією з засад

демократичного суспільства, і обов'язково, будь які обмеження мають бути обґрунтованими.

Соціальні мережі відіграють визначну роль у сучасному інформаційному просторі України. За даними дослідження 2024 року, програма «Telegram» є основним джерелом новин для українців під час війни [5]. Використання соціальних мереж в умовах тривалої війни створює специфічні виклики. російська федерація активно використовує цифровий простір для поширення ІПСО, дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, у 2024 році фіксувалися численні випадки діяльності проросійських мереж у соціальних мережах, зокрема у «Tik Tok» та «Telegram».

В умовах воєнного стану в Україні діють певні обмеження щодо поширення інформації в соціальних мережах. Основні методи обмежень включають блокування російських платформ, кримінальну відповідальність за поширення окремих видів інформації та регулювання діяльності соціальних мереж. Оскільки будь яка інформація про пересування національного війська, це є пряма допомога ворогу. А це, в свою чергу, є пряма загроза національній безпеці. Україна продовжує політику блокування російських соціальних мереж «ВКонтакте» і «Однокласники», запроваджену ще у 2017 році. У 2025 році, РНБО України схвалила продовження заборони цих платформ [6]. Це рішення обґрунтовується тим, що дані соціальні мережі використовуються російськими спецслужбами для збору інформації, вербування агентів та поширення пропаганди [7]. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність України, державну зраду та інші злочини проти основ національної безпеки.

У 2023 році було ухвалено 850 вироків щодо блогерів за різними статтями, включаючи 39 вироків за статтею 109, 63 - за статтею 110 та 128 - за статтею 111 [8].

Європейський суд з прав людини розробив чіткі критерії допустимості обмеження свободи слова. Згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, будь-яке втручання у свободу вираження поглядів має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [9]. При оцінці допустимості обмежень свободи слова в інтернеті ЄСПЛ враховує такі фактори: строки перебування інформації в мережі, розміри потенційної аудиторії, ступінь анонімності користувачів та характер самої інформації [4]. Ці критерії є важливими для застосування в українській практиці.

Реалізація права на свободу слова в соціальних мережах в Україні в умовах воєнного стану відбувається в складних та неоднозначних умовах. З одного боку, воєнний стан вимагає певних обмежень для захисту національної безпеки та протидії російській інформаційній агресії [10].

Якщо ж підводити певні підсумки, то можна зробити висновок, що обмеження прав людини неприпустимо, якщо це не загрожує національній безпеці країни. Насамперед, війна кардинально змінила інформаційний простір України. Соціальні мережі з просто платформ для спілкування перетворилися на життєво важливі канали отримання інформації, координації дій та підтримки зв'язку з рідними. Для багатьох українців це єдина можливість дізнатися, що відбувається в країні та світі. Водночас держава змушена вводити певні обмеження, щоб захистити національну безпеку. Блокування російських соцмереж, покарання за поширення пропаганди чи розголошення військової інформації – це вимушені кроки у відповідь на реальні загрози. Росія активно використовує цифровий простір для дезінформації та підриву обороноздатності України.

Проте тут виникає головна проблема – як знайти баланс між безпекою та свободою? Як захистити країну, не перетворивши при цьому Україну на авторитарну державу? Адже ми боремося саме за демократичні цінності, за право жити у вільному суспільстві. На мою думку, ключовим є те, що всі обмеження мають бути виправданими, прозорими та тимчасовими. Люди повинні розуміти, чому вводяться ті чи інші заборони, і мати можливість оскаржити несправедливі рішення.

Не можна під прикриттям війни обмежувати легітимну критику влади чи перешкоджати суспільним дискусіям. Також важливо, щоб Україна не відходила від європейських стандартів захисту прав людини. Навіть у важкі часи війни треба пам'ятати про принципи, закріплені в практиці Європейського суду з прав людини. Саме це відрізняє нас від країни-агресора.

Отже, свобода слова в соціальних мережах під час війни – це складне питання без простих відповідей. Потрібен постійний діалог між державою та суспільством, чіткі правові механізми та контроль за дотриманням прав людини. Тільки так ми зможемо захистити і країну, і демократію одночасно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Указ Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Урядовий контактний центр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478/2025#Text> (дата звернення: 17.11.2025).

4. Свобода слова в Інтернеті: на що звертає увагу ЄСПЛ. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/8653-svoboda-slova-v-interneti-na-sho-zvertae-uvagu-espl.html> (дата звернення: 17.11.2025).

5. Перспективи регулювання медіаресурсів в телеграмі: український досвід. Інтегровані комунікації. 2025. URL: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/375> (дата звернення: 17.11.2025).

6. Заборони російських сайтів та соцмереж в Україні - РНБО схвалила продовження блокування. УНІАН. 24 березня 2025. URL: <https://www.unian.ua/politics/zaboroni-rosiyskih-saytiv-ta-socmerezkh-v-ukrajini-rnbo-shvalila-prodovzhennya-blokuvannya-novini-ukrajina-10995161.html> (дата звернення: 17.11.2025).

7. Законопроект про соціальні мережі: чи можливо побороти Голіафа? Центр демократії та верховенства права. 11 лютого 2025. URL: <https://cedem.org.ua/news/zakonoprojekt-sotsialni-merezhi/> (дата звернення: 17.11.2025).

8. Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини. Центр демократії та верховенства права. 25 серпня 2021. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-u-praktytsi-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny/> (дата звернення: 17.11.2025).

9. Свобода слова та медіа у воєнний час: як Україна рухається вперед - підсумки SCM 2025. Офіс Ради Європи в Україні. 25 червня 2025. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/safeguarding-media-freedom-in-wartime-ukraine-s-reform-momentum-highlighted-at-scm-2025> (дата звернення: 17.11.2025).

10. Інформаційне протистояння України проти російської пропаганди: що відбувається і що працює. Громадське радіо. 23 вересня 2025. URL: <https://hromadske.radio/news/2025/09/23/informatsiyne-protystoiannia-ukrainy-proty-rosiyskoi-propahandy-shcho-vidbuvaetsia-i-shcho-pratsiuie> (дата звернення: 17.11.2025).

Вікторія ГОЛУБ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У КОНТЕКСТІ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО РЕГЛАМЕНТУ GDPR ЄС

Сучасний розвиток інформаційних технологій та інтенсивне впровадження цифрових сервісів створюють нові виклики для правового регулювання обробки персональних даних. Персональна інформація стала цінним ресурсом, її захист безпосередньо пов'язаний із гарантією прав і свобод людини, забезпеченням приватності та формуванням довіри до державних і приватних сервісів [1, с. 12].

Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR) визначає комплекс правил і стандартів, спрямованих на захист фізичних осіб при обробці їхніх даних. Основні принципи GDPR включають законність, справедливість і прозорість обробки, обмеження цілей, мінімізацію даних, точність, обмеження зберігання, цілісність і конфіденційність, а також підзвітність операторів даних [2, с. 34]. Ці норми стали міжнародним стандартом, на який орієнтуються країни, що прагнуть інтеграції до європейського правового простору.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, взяла на себе зобов'язання гармонізувати своє законодавство з нормами ЄС. Одним із ключових кроків стало приведення Закону України «Про захист персональних даних» № 2297-VI від 01.06.2010 у відповідність до європейських стандартів [4, с. 23]. Закон визначає права суб'єктів даних, обов'язки операторів та умови обробки інформації, однак певні положення залишаються несумісними з GDPR, зокрема щодо процедур отримання згоди, контролю за передачами даних третім особам і механізмів забезпечення прав користувачів [5, с. 67].

Важливим компонентом GDPR є право суб'єктів на доступ до своїх даних та їх видалення (право «бути забутим»). В Україні ці норми поступово впроваджуються у практику державних та приватних організацій. Наприклад, банки та телекомунікаційні компанії створюють системи електронного доступу до персональних даних, що дозволяють користувачам контролювати інформацію про себе, вносити зміни або вимагати видалення [2, с. 40].

Принципи *privacy by design* і *privacy by default* також стають обов'язковими для українських організацій. Це передбачає проєктування інформаційних систем із врахуванням конфіденційності від початку їхнього створення. У практиці це реалізується через шифрування даних, анонімізацію, багаторівневий контроль доступу та логування дій користувачів [8, с. 102]. Такі заходи забезпечують належний рівень захисту інформації та відповідають міжнародним стандартам безпеки.

Крім того, важливим аспектом є крос-кордонний обмін даними. GDPR встановлює правила передачі персональної інформації третім країнам, що не гарантують належний рівень захисту. Українські організації адаптують свої угоди та контракти відповідно до цих вимог, забезпечуючи безпечну передачу даних у рамках міжнародної співпраці, зокрема в сфері медичних та фінансових послуг [9, с. 88].

На державному рівні одним із викликів є створення ефективної системи контролю та нагляду. В ЄС цю роль виконують Національні органи з питань захисту даних, які мають право накладати штрафи та проводити перевірки [6, с. 11]. В Україні функції нагляду покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, проте існуючі механізми контролю недостатньо ефективні [7, с. 54]. У перспективі планується створення незалежного органу, який координуватиме контроль та забезпечуватиме відповідність національного законодавства міжнародним стандартам [5, с. 72].

Особливу увагу слід приділити освітнім та просвітницьким заходам, які сприяють підвищенню правової культури серед громадян та бізнесу. Семінари, тренінги та публікації дозволяють навчити спеціалістів у сфері обробки даних, а також підвищити обізнаність користувачів щодо їхніх прав [10, с. 15]. Формування культури захисту персональних даних є невід'ємною складовою ефективного впровадження GDPR.

Однією з ключових проблем імплементації GDPR в Україні є недостатній рівень цифрової інфраструктури для захисту персональних даних. Багато державних та приватних систем працюють за застарілими протоколами, що ускладнює контроль доступу та відстеження обробки інформації. У відповідь на це Міністерство цифрової трансформації розробило низку проєктів із модернізації систем, зокрема впровадження електронних реєстрів із багаторівневим контролем доступу та журналюванням усіх операцій із даними [9, с. 92].

Важливим аспектом є оцінка ризиків при обробці даних, яка є обов'язковою складовою GDPR. В Україні розробляються методики проведення оцінки впливу на захист персональних даних (Data Protection Impact Assessment — DPIA) для великих державних проєктів, таких як електронні медичні картки та системи електронного урядування. Це дозволяє ідентифікувати потенційні загрози, запровадити превентивні заходи та забезпечити прозорість процесів обробки інформації [2, с. 50].

На практиці, українські підприємства починають впроваджувати GDPR через корпоративні стандарти і внутрішні політики. Наприклад, один із великих банківських холдингів створив внутрішню платформу для контролю доступу до персональних даних клієнтів, де кожна операція реєструється, а користувачі можуть перевіряти, хто і з якою метою обробляє їхні дані. Подібні ініціативи демонструють перші успішні кроки щодо формування культури відповідального поводження з персональною інформацією [2, с. 41].

Ще одним напрямом є вдосконалення правових механізмів захисту даних у сфері крос-кордонної передачі інформації. Українські компанії, які працюють із партнерами з ЄС, зобов'язані впроваджувати договори, що гарантують відповідність стандартам GDPR, та контролювати використання даних третьою стороною. Наприклад, IT-компанії, що надають хмарні сервіси європейським клієнтам, обов'язково використовують шифрування, аудит та сертифікації ISO/IEC 27001 для підтвердження надійності обробки даних [9, с. 90].

Одним із перспективних напрямів є створення національної екосистеми кібербезпеки для захисту персональних даних. Вона включає:

- централізовані системи моніторингу порушень,
- інтегровані платформи для автоматичного виявлення витоків,
- обов'язкову сертифікацію програмного забезпечення для обробки персональної інформації.

Важливою складовою є також посилення міжнародної співпраці, зокрема обмін досвідом із країнами ЄС. Україна бере участь у навчальних програмах та спільних проєктах щодо кібербезпеки та GDPR, що дозволяє адаптувати передові практики до національних реалій [10, с. 18].

Крім того, соціально-правовий аспект набуває особливої ваги. Підвищення обізнаності громадян про права на конфіденційність та механізми контролю за персональними даними дозволяє активніше захищати власну інформацію. Масові кампанії, вебінари та публікації у ЗМІ допомагають формувати відповідальне ставлення до обробки даних як у приватному, так і у державному секторах [10, с. 20].

Не менш важливим є економічний ефект від дотримання GDPR. Компанії, які впроваджують європейські стандарти захисту персональних даних, отримують конкурентну перевагу на міжнародних ринках. Високий рівень безпеки інформації підвищує довіру клієнтів, залучає інвестиції та створює сприятливі умови для розвитку електронної комерції [2, с. 55].

Одним із актуальних питань наближення українського законодавства до GDPR є регулювання обробки персональних даних у випадку конфлікту норм. Наприклад, законодавство про державну таємницю, медичні дані та банківську таємницю встановлює власні обмеження, які іноді суперечать вимогам GDPR щодо прозорості та доступу суб'єкта до своїх даних [5, с. 70]. Для вирішення цих колізій у країнах ЄС

застосовується принцип пріоритету конкретного регламенту над іншими внутрішніми актами, а також створюються спеціальні механізми координації між регуляторами [6, с. 18]. В Україні подібні механізми наразі перебувають на стадії розробки, що створює правову невизначеність для бізнесу та державних органів.

Нові технології, такі як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей (IoT), створюють додаткові виклики для захисту персональних даних. Використання алгоритмів машинного навчання для обробки великих обсягів інформації часто не дозволяє забезпечити повну прозорість дій із персональними даними [3, с. 45]. У ЄС GDPR передбачає, що автоматизовані рішення, які впливають на права фізичних осіб, повинні бути прозорими, а особа має право на пояснення алгоритмічних рішень. Українські компанії та державні органи починають імплементувати подібні вимоги через розробку внутрішніх політик та аудит алгоритмів [2, с. 48].

Захист персональних даних — це не лише юридичне та технічне питання, а й етичне зобов'язання. Компанії та державні органи мають враховувати соціальні наслідки обробки інформації, особливо у сфері медичних даних, освіти та персоналізації сервісів [8, с. 115]. Наприклад, у сфері телемедицини важливо не лише захищати дані пацієнтів, а й забезпечувати, щоб алгоритми не створювали дискримінаційних результатів у діагностиці чи лікуванні.

Активна участь громадянського суспільства та медіа у контролі за дотриманням прав на захист даних стає важливим елементом формування культури безпеки. Незалежні огляди, рейтинги компаній, публікації про витоки інформації та скарги громадян стимулюють підприємства та органи влади дотримуватися стандартів GDPR [10, с. 22].

У майбутньому Україні слід звернути увагу на:

1. Інтеграцію етичних стандартів у корпоративні політики та державні регламенти.
2. Розвиток алгоритмічної прозорості, особливо для систем штучного інтелекту.
3. Створення платформи для громадського моніторингу витоків даних і порушень конфіденційності.
4. Покращення взаємодії між законодавчими, технічними та освітніми заходами, що забезпечить комплексний захист персональних даних.

Такий підхід дозволяє не лише наблизити українське законодавство до стандартів ЄС, а й створити ефективну, сучасну та етичну систему обробки персональних даних, яка відповідатиме викликам цифрового суспільства.

Захист персональних даних у сучасному цифровому суспільстві є ключовим елементом гарантування прав і свобод людини, довіри користувачів та стабільного розвитку економіки. Наближення українського законодавства до стандартів GDPR ЄС дозволяє забезпечити ефективний захист персональної інформації, підвищити

прозорість обробки даних та створити умови для відповідального використання інформаційних технологій.

Процес адаптації включає комплекс заходів: законодавчі зміни, модернізацію цифрових систем, впровадження технічних засобів безпеки, оцінку ризиків обробки даних, організаційні внутрішні політики та навчання персоналу. Крім того, важливу роль відіграють етичні стандарти та формування культури відповідального поводження з персональними даними серед громадян і бізнесу.

Впровадження європейських стандартів відкриває для України нові перспективи: розвиток цифрової економіки, інтеграцію до європейського інформаційного простору, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності українських компаній на міжнародному ринку. Успішна імплементація GDPR стане не лише юридичним, а й соціально-економічним досягненням, що забезпечить безпеку громадян, довіру суспільства та зміцнення міжнародного іміджу України.

Таким чином, комплексний підхід до захисту персональних даних, що поєднує правові, технічні, організаційні та етичні аспекти, є стратегічним кроком на шляху до побудови сучасного, безпечного та європейського цифрового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data. Official Journal of the European Union, L119, 2016, pp. 1–88.
2. Євроінтеграційні стандарти захисту персональних даних: аналітичний огляд. Київ: Інститут ЄС, 2022, 56 с., с. 34–55.
3. Solove D.J., Schwartz P.M. Privacy Law Fundamentals. 3rd Edition. New York: IAPP, 2020, pp. 10–78.
4. Закон України «Про захист персональних даних» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 19.10.2025)
5. Кузьменко І.В. Правові аспекти обробки персональних даних в Україні // Юридичний вісник, 2021, № 2, с. 65–73.
6. European Data Protection Board (EDPB) Guidelines 2020, Brussels, pp. 1–45, с. 11–20.
7. Рада Європи. Конвенція № 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326/conv (дата звернення 20.10.2025)
8. Wright D., Raab C. Privacy by Design: From Policy to Practice. Oxford: Oxford University Press, 2019, pp. 100–120.

9. Національна стратегія захисту персональних даних в Україні на 2020–2025 рр. Міністерство цифрової трансформації України, 2020, 92 с., с. 88–95.
10. Petkova K. Education and Awareness in Data Protection: EU Experience. *Journal of Law and Digital Society*, 2021, Vol. 3, pp. 12–28, с. 15–22.

Діана ГУЗ

студентка Інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Любомира МЕЛЕХ

кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день проблеми, що зумовлені триваючим збройним конфліктом проти України, зародили проблему правового регулювання трудових прав мобілізованих та військовозобов'язаних громадян. Ситуація пов'язана із належним забезпеченням трудових гарантій для працівників, що несуть службу є соціально значущими та стратегічними для збереження кадрового потенціалу держави. Конституційно закріплене право на працю та обов'язок захищати державу не є взаємовиключними, вони знаходяться у відносинах функціонального балансу. Держава закріплює трудові права навіть під час виконання військового обов'язку. Зокрема стаття 119 «Збереження робочого місця та посади» Кодексу Законів про працю України [2]. Та низка інших статей, що гарантують громадянам зарахування часу служби до загального трудового стажу, збереження середнього заробітку тощо. Проте яскраво виражені колізії зустрічаються всюди після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» [3].

Згідно з новими положеннями, роботодавець більше не зобов'язаний виплачувати середній заробіток мобілізованим працівникам. «На сьогодні існує загроза настання дефіциту робочої сили, адже значна частина населення виїхала за кордон країни, сотні тисяч людей вступають до ЗСУ, тероборони або стають волонтерами, які займаються гуманітарними перевезеннями та постачанням армії. Усі вони пішли з ринку праці. А без людських ресурсів, що володіють певними знаннями та навичками робота будь-якого підприємства неможлива. Під час воєнного стану мобілізація працівників може жорстко відзначитися на роботі підприємства аж до зупинення його діяльності» [4, С. 4].

Науковці активно описують проблему працевлаштування через мобілізацію у різних напрямках. До прикладу ІТ-сфера. «Бронювати військовозобов'язаних працівників можна лише за наявності трудового договору (усного або письмового) між працівником та роботодавцем. Виходить, що іншим ІТ-спеціалістам не надано

права на бронювання через неврегульованість українським законодавством окремих нетипових форм зайнятості (аутстафінг, аутсортинг, фриланс тощо) [5, С. 3]. «Значною є проблема працівників приватного сектору, зокрема тих, хто зайнятий на малих та середніх підприємствах (МСП). Через відсутність чіткої державної підтримки для таких роботодавців, вони часто опиняються у становищі, коли утримувати мобілізованого працівника економічно не вигідно, і йдуть на порушення трудового законодавства. За даними Держпраці, кількість звернень громадян щодо незаконного звільнення у зв'язку з мобілізацією зросла на 45% у 2023 році.

Прикладом є ситуації, коли мобілізовані працівники не можуть отримати компенсації за втрачений дохід, а судові спори щодо поновлення на роботі тривають роками. Інший вразливий аспект – нечіткий статус працівників, зайнятих за гнучкими формами зайнятості: віддалена робота, фріланс, цивільно-правові договори. У багатьох випадках мобілізація таких осіб не тягне за собою гарантованого збереження робочого місця, що створює дискримінаційні умови.

У законодавстві України фактично відсутні норми, які захищають цих працівників так само, як осіб, зайнятих на умовах повного робочого дня за трудовим договором. Не менш важливим є аспект повернення працівника після демобілізації, коли виникає необхідність у його професійній реадaptaції. Нерідко повернення супроводжується зниженням продуктивності, психологічними труднощами, порушеннями дисципліни. У таких умовах роботодавець має не лише відновити працівника формально, а й забезпечити реальні умови для його інтеграції в трудовий процес – зокрема, через внутрішнє навчання, адапційні програми, тимчасову зміну посадових обов'язків. Додаткову увагу слід приділити гендерним аспектам мобілізації.

Жінки-військовослужбовиці нерідко стикаються з додатковими викликами після демобілізації, зокрема через втрату місця в системі охорони материнства та догляду за дітьми. Існує нагальна потреба в імплементації гендерно чутливої моделі реінтеграції жінок після військової служби, з чітким правовим механізмом гарантій» [4, С. 4].

Якщо аналізувати судову практику то можна розглянути Рішення Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 07.05.2024. Про виплату заробітної плати. У рішенні йдеться, що суд визнав протиправним і скасував наказ Центру дитячої та юнацької творчості щодо припинення нарахування та виплати середнього заробітку мобілізованому керівникові гуртка та зобов'язати управління освіти поновити йому збереження середнього заробітку на період мобілізації під час воєнного стану, провівши нарахування та виплату заробітної плати з 19 липня 2022 року [6].

Загалом судова практика демонструє, що на сьогоднішній день суди намагаються активно відновити порушені трудові права працівників, що звертаються

з такою вимогою. Разом із тим, оптимізація трудових відносин в умовах воєнного стану повинна вирішувати наявні прогалини та створювати нові правові механізми для вирішення конфліктів зокрема між працівниками та роботодавцями. В формуванні системи правового захисту варто спостерігати за практикою країн Європи, таких як Ізраїль, Литва. Необхідним залишається імплементувати норми, які допоможуть розв'язати правові колізії в національному законодавстві. Оскільки це питання буде активно проявлятися після закінчення війни і оголошення демобілізації. Щоб зняти навантаження з судів та ринку праці важливим залишається формування прозорої системи реінтеграції мобілізованих осіб у трудові колективи із залученням відповідних фахівців із соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кодекс Законів про працю України від 10.12.1971 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Про внесення деяких змін до законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 1 липня 2022 року № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>
4. Остапенко Л. О., Дишлевук Д. О., Топчанюк І. П. Мобілізація та трудові проблеми: баланс між обов'язком перед державою та правами працівника. *Львівський університет бізнесу та права*. 2025. Львів. С. 3–10.
5. Середа О. Г., Заїка Д. І.. Трудове право, право соціального забезпечення. 2022. 352с. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v6_2022/13.pdf.
6. Рішення. Шепетівський міськрайонний суд Хмельницької області. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа 688/5202/23. Провадження № 2/688/226/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116557648>.

Юлія КАНЮКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Права людини є основоположною цінністю демократичної держави та ключовим елементом конституційного ладу. В умовах євроінтеграційних процесів для України особливо важливим є забезпечення реальної дії конституційних прав і свобод, а не лише їх декларативне закріплення. Порівняння із правовою системою Польщі, яка пройшла схожий шлях трансформації та є членом Європейського Союзу, дає змогу виявити проблеми ефективності механізмів гарантування прав людини в Україні.

Ст. 3 Конституції України зазначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов'язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально-економічних відносин, не лише зобов'язана виконувати певні функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави [2, с. 284].

Сучасне конституційне законодавство України в частині закріплення прав та свобод громадян відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини, Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародному пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 р., Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права від 19 грудня 1966 р. [3]. Проте на практиці реалізація прав людини стикається з низкою проблем, а саме недосконалістю законодавчого забезпечення, браком фінансування соціальних програм, недостатнім рівнем правової культури громадян тощо.

Особливого значення набувають проблеми реалізації прав людини під час дії воєнного стану [4]. Конституція України і міжнародні документи, які ратифіковані Верховною Радою України, щодо захисту прав людини, повинні виконуватись,

незалежно від того, чи перебуває держава в стані війни, чи ні. Як міжнародне законодавство, так і внутрішнє законодавство України передбачає, що у разі введення воєнного стану можуть обмежуватись певні права людини і громадянина. Ст. 64 Конституції України зазначає, що в період воєнного стану можуть бути встановлені певні обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. При цьому основний закон вказує на вичерпний перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану. Перш за все, це стосується особистих прав людини і громадянина, таких як: принцип рівноправності (ст. 24), заборона позбавлення громадянства (ст. 25), право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності особи (ст. 28), право на особисту свободу і недоторканість (ст. 29) і таке інше [5, с. 206–207].

Конституція Республіки Польща 1997 року містить окремий розділ «Свободи, права та обов'язки людини та громадянина», який вважається одним із найдетальніших у Центральній Європі. У цьому розділі виділені загальні принципи, а також перелік особистих, громадянських та інших прав [6]. Наприклад, ст. 31 Конституції Республіки Польща зазначає, що «Природна і невід'ємна гідність людини є джерелом свободи і прав людини та громадянина. Вона є недоторканою, а її повага і захист є обов'язком державних органів влади». Тобто права людини та громадянина та їх захист є спрямованістю діяльності органів влади.

Ст. 31 Конституції Республіки Польща встановлює, що «обмеження у сфері використання конституційних свобод і прав можуть встановлюватися тільки в законі і тільки тоді, коли вони необхідні в демократичній державі для її безпеки або громадського порядку, або для захисту навколишнього середовища, здоров'я і моралі, або свобод і прав інших осіб. Ці обмеження не можуть порушувати суті свобод і прав». Тобто слід розуміти, що обмеження не мають зводити права громадян нанівець.

Ст. 35 Конституції Республіки Польща говорить нам про те, що «Республіка Польща забезпечує громадянам Польщі, які належать до національних та етнічних меншин, свободу збереження та розвитку власної мови, збереження звичаїв та традицій, а також розвиток власної культури. Національні та етнічні меншини мають право створювати власні освітні, культурні та релігійні установи, а також установи, що служать захисту релігійної ідентичності, та брати участь у вирішенні питань, що стосуються їхньої культурної ідентичності». Проте на практиці виникають проблеми щодо реалізації цих прав. Це може проявлятися у недостатній кількості ресурсів на місцевому рівні, неналежному адмініструванні тощо. Це створює ситуацію коли формально правова база існує, але на практиці реалізація не відбувається належним чином.

Позитивною стороною української моделі конституційного закріплення прав людини є чітке розмежування прав людини і прав громадянина. Права людини – це

універсальні права, які належать кожній людині незалежно від громадянства, віри, раси тощо. Це означає, що права існують незалежно від держави. До таких прав належить: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28) тощо. А права громадянина – це права, які реалізуються лише особами, що мають громадянство України, оскільки передбачають зв'язок із державою. До прикладу, право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на вибори і бути обраним (ст.ст. 70, 71) тощо.

У Конституції Республіки Польща аналогічна структура, але менш жорстко розмежована. Більшість прав формулюються як «права кожного» або «права громадян».

Конституція Республіки Польща 1997 р. відзначається високим рівнем системності та внутрішньої логіки. Розділ II «Права, свободи і обов'язки людини та громадянина» поділений на три великі блоки: особисті (ст. ст. 38–56), політичні (ст. ст. 57–63) та соціально-економічні права (ст. ст. 64–76). Це створює чітку структуру та забезпечує зрозумілість норм для практичного застосування.

Україна і Польща належать до європейських демократичних держав, у яких права людини визнаються найвищою соціальною цінністю та основою державного устрою. Обидві конституції – України 1996 року та Польщі 1997 року – побудовані на єдиній ціннісній основі: повазі до гідності людини, верховенстві права і гарантіях особистої свободи. Проте механізми реалізації цих принципів мають свої особливості, що відображає різний рівень інституційного розвитку держав.

Можна говорити про те, що органи влади як України так і Польщі забезпечили правами громадян у різних сферах суспільства, закріпивши їх у основних нормативно-правових актах держав – Конституції. Організаційні (інституційно-функціональні) забезпечення та захисту прав людини безпосередньо утворюють систему державної влади та громадських інституцій обох держав які повинні забезпечувати управління та контроль у цій сфері. У першу чергу в Україні та Польщі нормативне забезпечення та контроль з питань захисту прав людини покладається на парламент. У Польщі парламент не лише створює законодавчу основу в усіх сферах суспільного життя, включаючи і сферу захисту прав людини, а й активно взаємодіє у цьому плані з низкою інших державних органів. Така взаємодія у першу чергу забезпечується через право законодавчої ініціативи, тобто право на внесення пропозиції про прийняття нового закону або внесення змін до чинного закону, яку обов'язково повинен розглянути Сейм, мають, відповідно до ст. 113 Конституції Польщі, депутати, Сенат, Президент та Рада Міністрів [7].

Отже, порівняльний аналіз конституційно-правового гарантування прав людини в Україні та Республіці Польща виявляє низку спільних рис. Водночас існують і певні відмінності. Механізм забезпечення та захисту прав людини у Польщі демонструє вищу інституційну ефективність порівняно з українським. Ця

перевага обґрунтовується двома основними факторами: 1) тісна взаємодія державних органів з інститутами громадянського суспільства у сфері гарантування прав людини, що сприяє підвищенню підзвітності публічної адміністрації та забезпеченню легітимності прийнятих рішень; 2) наявність специфічних контрольно-наглядових інститутів. Польський механізм захисту інкорпорує низку спеціалізованих органів державної влади, які відіграють вирішальну роль у системі стримувань і противаг, зокрема: Державний трибунал, Найвища палата контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. Вип. № 4 (22) С. 280–291.
3. Прієшкіна О. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Т. 200. С. 109–114.
4. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 106–109.
5. Костюк Н. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 1. С. 205–210.
6. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.
7. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

Дарина НОВІКОВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ОГЛЯД

Як відомо, нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ певної форми виразу, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин визначеної сфери, що містить норми права, має неперсоніфікований характер, розрахований на неодноразову реалізацію невизначеним колом суб'єктів і забезпечується державою [1].

У правовій доктрині розроблено широкий спектр класифікацій нормативно-правових актів. Серед них найбільш значущою та фундаментальною є класифікація за критерієм юридичної сили, яка визначає ієрархію актів у національній правовій системі. Ця класифікація передбачає виділення двох основних груп: закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Закон – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий у спеціально визначеному порядку парламентом або безпосередньо народом (шляхом референдуму), що встановлює відправні засади правового регулювання найбільш значущих суспільних відносин. Від інших нормативно-правових актів закони відрізняються комплексом ідентифікаційних ознак: приймаються вищим представницьким органом держави (парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму); регулюють найбільш соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини; мають вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів; приймаються в особливому порядку [2, с. 282].

Підзаконний нормативний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та на виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою. Підзаконні нормативно-правові акти містять норми права, володіють низкою специфічних ознак, видаються лише уповноваженими органами державної влади у визначеній формі з метою конкретизації та на виконання законів [1].

Система нормативно-правових актів України чітко визначена на законодавчому рівні, зокрема Законом України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX [3]. Зазначений нормативний акт встановлює ієрархічну структуру законодавства України, яка включає: Конституцію України – Основний Закон, що має найвищу юридичну силу; закони України – акти вищої юридичної сили після Конституції; підзаконні нормативно-правові акти – комплекс актів, які приймаються на основі та на виконання законів. До цієї групи належать: нормативні постанови Верховної Ради України; укази Президента України, що містять норми права; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; накази міністерств та акти інших центральних державних органів; нормативні акти органів влади Автономної Республіки Крим (постанови, накази); розпорядження голів місцевих державних адміністрацій та накази керівників їхніх структурних підрозділів; акти органів місцевого самоврядування, що містять норми права. Окрім того, система національного законодавства охоплює чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, які інкорпуються як його складова частина.

Ключовим актом є Конституція України, ухвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 р. [4]. Важливо відзначити, що чинному Основному Закону передувала низка проєктів, а також глибокий історичний розвиток конституціоналізму. З огляду на тисячолітню історію української державності, її правова спадщина також має давнє коріння. Зокрема, значним прикладом історичного нормативно-правового акта є «Руська Правда», яка слугувала основним джерелом права часів Київської Русі [5, с.137-144].

У контексті дослідження зауважимо, що у правовій науці усталеною є теза про те, що Конституція Сполучених Штатів Америки (1787 р.) визнається першою писаною конституцією у світі, тоді як Конституція Речі Посполитої (1791 р.) – першою в Європі. Однак, з огляду на хронологічний пріоритет, це твердження вимагає критичного перегляду. Зокрема, «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 1710 р., відомі як Конституція Пилипа Орлика або Бендерська Конституція, були ухвалені значно раніше від вищезазначених. Цей документ, що складається з Преамбули та 16 статей, має виняткове історико-правове значення, оскільки вперше в Європі на законодавчому рівні проголосив принцип поділу державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову [6]. Таким чином, ще у XVIII ст. українська політико-правова думка демонструвала потенціал до впровадження демократичних засад та розбудови конституційної держави, хоча об'єктивні історичні обставини того часу не дозволили повністю реалізувати цей проєкт.

Значну історико-правову цінність також мають Універсали Української Центральної Ради. Серед них особливе місце посідає Четвертий Універсал від 22

січня 1918 р., який законодавчо проголосив Українську Народну Республіку (УНР) незалежною, вільною, самостійною та суверенною державою. Цей нормативно-правовий акт не лише заклав основи національної державності, а й чітко окреслив її миролюбну зовнішню політику. Універсал визначав структуру вищої державної влади: виконавчі функції покладалися на Раду Народних Міністрів, тоді як законодавча влада залишалася у руках Української Центральної Ради. Крім того, документ передбачав інститут президента та закріплював положення щодо судової системи, організації місцевих органів влади та прав і свобод людини і громадянина [7]. Відтак, Четвертий Універсал став однією з ключових віх у розвитку українського конституціоналізму, формалізуючи розподіл влад та основи державного устрою.

Варто зазначити, що перша стаття будь-якої Конституції має основоположне значення в системі Основного Закону, оскільки саме вона фіксує ключові засади державного устрою та національні цінності. Порівняльний аналіз засвідчує різну акцентуацію у вихідних положеннях конституцій. Так, Конституція України (ст. 1) закріплює державну сутність, визначаючи Україну як «суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу» [4]. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина (ст. 1) починається з утвердження людської гідності як непорушної та головного обов'язку державної влади. Це положення є підґрунтям, на якому німецький народ визнає невідчужувані права людини основою правопорядку, миру та справедливості [8]. Конституція Республіки Польща (ст. 1) наголошує на суспільному консенсусі, проголошуючи Польську Республіку «спільним благом усіх громадян» [9, с. 16]. Отже, у той час як українська конституція фокусується на формах державності, німецька конституція висуває на перший план права людини, а польська – спільність громадянських інтересів.

Нагальною для сучасного правознавства є проблема перегляду чинності нормативно-правових актів, які збереглися в українській законодавчій базі з радянської доби. Яскравим прикладом такої ситуації є Кодекс законів про працю України (КЗпП), який, незважаючи на численні зміни, був прийнятий у 1971 р. [10]. З методологічної точки зору, існування такого кодифікованого акта у сучасній законодавчій базі є дискусійним, оскільки порушується принцип своєчасності та історичної відповідності нормативно-правового регулювання. КЗпП був розроблений та ухвалений в умовах тоталітарної політичної системи, що суперечить демократичним, соціальним та правовим засадам сучасної Української Держави.

Незважаючи на численні зміни, внесені до КЗпП за роки незалежності, його історична основа та філософія суперечать фундаментальним демократичним, соціальним та правовим засадам сучасної української держави. Саме тому й актуалізується потреба в ухваленні нового Трудового кодексу, що відповідатиме європейським стандартам і повністю відображатиме суверенну правову позицію України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правозастосування : мультимед. навч. посібн. / Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк, Н. І. Мозоль, О. А. Назаренко, В. В. Підвисоцький. Київ: НАВС. URL: <https://arm.navs.edu.ua/books/enforcement/info/lec6.html>.
2. Загальна теорія держави й права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с
3. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Руська правда. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.
6. Конституція Пилипа Орлика. URL: <https://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.
7. Універсал Української Центральної Ради (IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18#Text>.
8. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
9. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О. М. 2018. 84 с.
10. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Вікторія ОВДІЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Оксана БАСКАКОВА

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: НАПРЯМ ДЛЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна в Україні призвела до стрімкого зростання кількості ветеранів, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях. Це створює для держави нові виклики у сфері соціальної політики, охорони здоров'я, працевлаштування та психологічної підтримки. В умовах, коли суспільство стикається з безпрецедентними масштабами травм, поранень і емоційного виснаження серед військових, питання ефективної реінтеграції набуває особливої актуальності.

Ветерани війни в Україні – це учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, а також учасники війни, тобто ті, хто безпосередньо або опосередковано брав участь у захисті держави. Станом на сьогодні до Єдиного державного реєстру ветеранів війни внесено 1 326 552 осіб, які отримали статус учасників бойових дій. Для порівняння, до початку повномасштабного вторгнення у 2022 році цей статус мали лише 556 467 осіб [1]. Таким чином, кількість ветеранів зросла більш ніж удвічі, що яскраво демонструє масштаб війни та рівень залучення громадян до оборони країни. Збільшення кількості ветеранів підсилює потребу у формуванні сучасної системи реінтеграції, здатної забезпечити кожному з них комплексну та якісну підтримку. Важливим та показовим є міжнародний досвід у цій сфері. Країни ЄС розробили ефективні моделі реінтеграції, які можна адаптувати в українських умовах, проте з урахуванням фінансових та соціальних можливостей України.

Однією з основних програм підтримки ветеранів у Європейському Союзі є забезпечення медичних послуг. Після повернення до цивільного життя багато ветеранів стикаються з фізичними чи психологічними проблемами, що виникли внаслідок їхньої служби, тому отримання якісної медичної допомоги для них має пріоритетне значення. У ЄС діють спеціалізовані програми в сфері охорони здоров'я розроблені з урахуванням потреб ветеранів, які пропонують повний спектр медичної підтримки, реабілітаційні заходи та рішення для зміцнення психічного здоров'я.

Основна проблема інтеграції ветеранів в Україні є психологічний стан ветеранів, адже бойовий досвід неминуче залишає глибокий емоційний слід. Дослідження показують, що у кожної людини, яка бере участь у бойових діях, ризик розвитку посттравматичного стресового розладу є надзвичайно високим. Згідно зі статистичними даними, приблизно у 60-80 % військовослужбовців спостерігаються ознаки гострої травми [2]. ПТСР може проявлятися у вигляді флешбеків, підвищеної тривожності, розладів сну, емоційних зривів і суттєвих труднощів у соціальній адаптації. Щодо фізичних проблем, то за даними Міністерства соціальної політики України, станом на початок 2025 року кількість людей з інвалідністю в Україні становить близько 3,4 мільйона осіб, що значно більше, ніж було до повномасштабного вторгнення (2,8 мільйона). На жаль, до закінчення війни ця цифра зросте, тому у контексті формування ефективної системи підтримки ветеранів особливу увагу заслуговує досвід держав, які тривалий час живуть у умовах воєнної загрози.

Для порівняння Ізраїль, що є державою-членом ЄС і має великий досвід у роботі з військовими в усіх сферах, розробив добре розвинену систему фізичної та психологічної реабілітації ветеранів, яка охоплює не лише медичну допомогу, а й соціальну адаптацію. Особлива увага приділяється підтримці сімей ветеранів, включаючи різноманітні програми допомоги. Щорічно Ізраїль інвестує близько 1 мільярда доларів у реабілітацію та підтримку ветеранів, забезпечуючи їм медичні послуги, програми реінтеграції й професійної адаптації. У країні працює понад 20 спеціалізованих центрів реабілітації. У той час в Україні таких центрів лише декілька, і здебільшого їх фінансування залежить від міжнародних донорів [3, с.3].

Наступною гострою проблемою є питання працевлаштування ветеранів, адже саме економічна стабільність є ключовим фактором успішного повернення до мирного життя. Згідно з опитуванням Українського ветеранського фонду 77,6% ветеранів вказують безробіття як одну з основних труднощів після повернення з війни. Інші дані того ж фонду свідчать, що 30,95% ветеранів, які завершили військову службу, досі не мають роботи [4, с. 51]. Європейський Союз пропонує результативні шляхи вирішення цієї проблеми через освітні та професійно-технічні програми, спрямовані на надання ветеранам нових знань і кваліфікацій, які відповідають вимогам сучасного ринку праці. Такі ініціативи сприяють їхньому плавному переходу до значущої зайнятості, відкриваючи перспективи для подальшого розвитку кар'єри. У цьому контексті заслуговують уваги рекомендації Міжнародної організації праці, яка фокусується на економічній реінтеграції та захисті прав працівників. Ще У 2009 році МОП сформувала докладні Настанови щодо соціально-економічної реінтеграції колишніх бійців, наголошуючи на важливості інвестування в реінтеграцію як у фундамент довготривалого миру та розвитку. МОП радить країнам створювати спеціалізовані програми професійного

навчання, центри зайнятості та ініціативи підтримки підприємництва, орієнтуючись на розвиток трансферних навичок ветеранів, таких як лідерські здібності, дисципліна, технічна експертиза та командна робота, що мають попит у цивільній економіці. Кар'єрне консультування повинно допомогти адаптувати військовий досвід до потреб ринку праці та підібрати відповідні професійні ролі. Важливо враховувати індивідуальні особливості ветеранів - зокрема жінок і людей з інвалідністю, які нерідко стикаються з додатковими перешкодами на шляху до працевлаштування [5, с. 97].

Окрім забезпечення охорони здоров'я та працевлаштування, ЄС акцентує увагу на важливості соціальної та громадської інтеграції ветеранів. Реалізуються різноманітні ініціативи, спрямовані на поліпшення соціальної інтеграції організацію розважальних заходів та створення мереж підтримки для ветеранів. Ці програми мають ключове значення у розв'язанні таких питань, як ізоляція, самотність і психологічний стан ветеранів.

Водночас держави Європейського Союзу мають різні, сформовані історично та екозмічно, моделі соціального захисту, що визначають підходи до роботи з ветеранами та іншими вразливими групами. У ЄС зазвичай виокремлюють чотири основні моделі: континентальну, англосаксонську, скандинавську та південноєвропейську. Континентальна модель, характерна для Франції та Німеччини, ґрунтується на потужній системі соціального страхування, яка забезпечує широке коло гарантій завдяки стабільним внескам та роботі спеціалізованих страхових фондів. Англосаксонська модель, поширена у Великобританії та Ірландії, поєднує фінансування з державного бюджету та соціальних внесків, роблячи акцент на адресності допомоги. Скандинавська модель (Норвегія, Фінляндія Швеція, Данія) базується на високому рівні добробуту та прогресивному оподаткуванні, що дозволяє державі забезпечувати один із найвищих у світі рівнів соціальної підтримки. Натомість південноєвропейська модель, характерна для Греції, Італії, Іспанії та Португалії, відзначається нижчим рівнем соціальних гарантій та більш компенсаторним характером політики. Різноманітність цих підходів демонструє високий ступінь диверсифікації систем соціального захисту в ЄС, які значно різняться залежно від економічної ситуації, рівня розвитку соціальної держави та добробуту населення [6].

Реінтеграція ветеранів стає для України одним із найважливіших викликів воєнного часу. Зростання кількості військовослужбовців, які повертаються до цивільного життя, вимагає від держави набагато більшої уваги та ресурсів. Порівняння з іншими країнами показує, що масштабні інвестиції у підтримку ветеранів є необхідною умовою їхньої успішної адаптації: наприклад, Боснія і Герцеговина після конфліктів 1990-х років спрямовувала близько 10% ВВП на такі

програми, тоді як в Україні на всі соціальні витрати, включно з ветеранськими, припадає лише близько 2% ВВП.

У цих умовах Україні доцільно активніше переймати європейські напрацювання — від систем психологічної та медичної реабілітації до програм перекваліфікації та працевлаштування. Досвід країн ЄС показує, що комплексний підхід міжвідомча координація та інвестиції в людський потенціал здатні забезпечити ветеранам реальне повернення до повноцінного життя. Саме такі діходи мають стати основою подальшої української ветеранської політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні кількість учасників бойових дій зросла до понад 1,3 млн. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-kilkist-uchasnikiv-boyovih-diy-zrosla-do-ponad-13-mln-detali.html#:~:text=%D0%99%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%201%20326,%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2012%20871%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96> (дата зверення 17.11.2025).
2. Посттравматичний стресовий розлад у військових: як виявити та допомогти? URL: <https://arpp.com.ua/> (дата зверення 17.11.2025).
3. Ніжейко К. А., Ковалівська К. В. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. С. 9.
4. Постна Д. А. Забезпечення працевлаштування ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. № 86. С. 51–55.
5. Кобець І. Психічне здоров'я та працевлаштування ветеранів: стан і рекомендації міжнародних організацій. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*, 2025. № 8. С. 94–101.
6. Воробйова Г. В., Зозуля С.С. Зарубіжні тренди соціальної політики захисту ветеранів. *Актуальні проблеми політики*, 2021. № 68. С. 90–95.

Ольга ПАВЛІВ

студентка Інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Любомира МЕЛЕХ

кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Реформування освітнього процесу набирає обертів у питаннях недискримінації та забезпечення гендерної рівності. Шкільні підручники є основним джерелом розвитку соціалізації неповнолітніх, адже саме завдяки ним формуються базові цінності. За роки незалежності освіта в Україні зазнала значного позитивного прогресу: з підручників почали зникати дискримінаційні та стереотипні образи, проводиться антидискримінаційна експертиза освітнього матеріалу, зміцнюється гендерна політика.

Антидискримінаційна експертиза підручників є актуальною в контексті запобігання відтворення радянських гендерних стереотипів і дискримінаційних практик. Проведення такої експертизи здійснюється з метою забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу, серед яких неповнолітні, як найбільш вразлива соціальна група. Її результати прямо впливають на якість освіти, шляхом усунення факторів, що створюють стереотипи. Для неповнолітніх така експертиза забезпечує можливість рівного доступу до знань, а також виховання цінностей гідності, рівності та взаємоповаги.

У ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» право на вищу освіту гарантується всім особам незалежно від статі, віку, походження та інших ознак. Обмеження можливе лише у випадках, передбачених Конституцією та Законами України. Ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає гендерну рівність як рівний правовий статус та можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах життя. Ст. 21 цього Закону передбачає включення до навчальних програм закладів вищої освіти дисциплін, що стосуються забезпечення рівних прав, протидії насильству за ознакою статі та вивчення правових засад гендерної рівності [2], [3].

Окрім нормативно-правової бази, значні зміни відбуваються дедалі частіше. Перша леді України Олена Зеленська презентувала результати виконання Україною

зобов'язань у межах міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц». Наприкінці 2022 року було ухвалено Стратегію впровадження гендерної рівності в освіті та план дій для її реалізації. У тому ж році було запроваджено антидискримінаційну експертизу підручників, що видаються за державний кошт.

У 2024 році Міністерство освіти і науки України провело гендерний аудит, який став основою для подальших реформ. Наступним важливим кроком є ухвалення Розпорядження Кабінету Міністрів України, яким затверджено операційний план заходів на 2025–2027 рр. із реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Документ визначає чотири стратегічні цілі: комплексне впровадження принципів рівності, посилення ролі закладів освіти у протидії насильству та дискримінації, розвиток компетентностей фахівців і розширення міжнародного співробітництва та забезпечення інклюзивності і рівних можливостей як основи післявоєнної відбудови. План передбачає 36 конкретних завдань, які мають бути виконані до 2027 року, а відповідальні органи зобов'язані щорічно звітувати про результати [1, с. 119-120], [4]. Україна, як держава, що впевнено прямує до Європейського Союзу, активно впроваджує європейські стандарти рівності та недискримінації в освіті, створюючи середовище, засноване на повазі, справедливості та гідності.

Д. Здрі у своїй праці провів дослідження книг для початкових класів. Результати дослідження антидискримінаційної експертизи довели існування певних системних проблем у відображенні соціальної та гендерної різноманітності. Виявлена диспропорція у представленості осіб різної статі – чоловіки переважають над жінками в середньому у 1,23 рази.

Помітна відсутність представлення людей різних рас, етнічностей, віросповідань і осіб з інвалідністю. Проте образи людей похилого віку зведено переважно до ролей бабусь і дідусів, а осіб з інвалідністю зображено поодинокі, здебільшого як людей з порушеннями зору чи опорно-рухового апарату. Жінки у підручниках найчастіше виконують побутову роботу, тоді як чоловіки частіше постають у професійній або активній суспільній діяльності. У результаті такі показники закріплюють стереотипні уявлення про соціальні ролі. Окрім цього позитивним фактором є відображення чоловіків у ролі турботливих батьків і поступове розширення спектра зображуваних соціальних ролей. Проте в цілому зберігається тенденція до гендерної асиметрії та обмеженого відображення соціального розмаїття. Загалом, результати експертизи свідчать про необхідність подальшої інтеграції принципів гендерної рівності та культурного різноманіття у навчальних матеріалах [5, с. 483-485].

Воєвутко Н., Кулігіна О. аналізують декілька типів дискримінації у підручниках. Серед них: дискримінація за статтю, яка проявляється через андроцентричну мову, стереотипне зображення чоловіків і жінок, не використання

фемінітивів; за віком – літні люди зображуються немічними та фізично неактивними; за станом здоров'я – особи з інвалідністю представлені поодинокі; за віросповіданням – підручники відображають переважно християнські свята; за майновим станом – технології, наприклад, QR-коди, які створюють нерівні умови для дітей. Водночас результати експертизи демонструють можливості корекції матеріалів через впровадження фемінітивів, балансування гендерних образів, включення різноманітних представників суспільства та забезпечення рівного доступу до навчальних ресурсів [6, с. 8-10].

Дослідження правових засад проведення антидискримінаційної експертизи підручників в Україні свідчить про наявність як позитивних, так і проблемних аспектів у сучасній освіті. З одного боку, законодавство та державні стратегії створюють нормативну базу для реалізації принципів рівності, інклюзивності та недискримінації, з іншого – експертиза виявила диспропорції та стереотипи, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення підручників і навчальних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павко Я. А. Реалізація принципу гендерної рівності у системі вищої освіти в Україні. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ. 2025. С. 118-122. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/51d83d21-36fe-4ebe-adee-a10437c18163/content>.
2. Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
4. Міністерство освіти і науки України. Україна презентувала досягнення у межах «Партнерства Біарріц». Від 12.12.2024. URL: <https://mon.gov.ua/news/ukraina-prezentovala-dosiahnennia-u-mezhakh-partnerstva-biarrits>.
5. Здір Д. Р. Антидискримінаційна експертиза підручників для початкової школи. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021» : XXIII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*. С. 483-485. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/5230/1/2021_rodzinka-483-485.pdf.
6. Воєвутко Н., Кулігіна О. Антидискримінаційна експертиза підручників для Нової української школи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ.* 2020. С. 8–10.

Анна СОЛОШЕНКО

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Корупція залишається однією з найгостріших проблем сучасної України, що гальмує економічний розвиток, підриває довіру громадян до державних інституцій та створює перешкоди на шляху євроінтеграції. Євроінтеграційний курс України вимагає імплементації європейських стандартів доброчесності та прозорості публічного управління. Дослідження антикорупційної політики ЄС та можливостей адаптації європейського досвіду до українських реалій є критично важливим для успішного проведення реформ та набуття Україною членства в ЄС. Крім того, актуальність теми посилюється необхідністю ефективного використання міжнародної фінансової допомоги та забезпечення прозорості процесу відбудови країни в повоєнний період [1].

Метою антикорупційної політики є зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян та суспільства від її негативних наслідків. До суб'єктів антикорупційної політики належать спеціально уповноважений орган (особа) з питань антикорупційної політики, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, установи, підприємства незалежно від форми власності, громадяни та їх об'єднання [2].

У термінологічному полі Європейського Союзу закріплені дві офіційні інтерпретації феномену корупції, які застосовуються в рамках нормативно-правової бази та інституційної практики: одне більш вузьке, призначене для кримінального права, де корупція визначається як хабарництво, а друге – більш широке, що використовується для проведення превентивної політики: це визначення, яке висунула Європейська Комісія в 2003 році. Корупція – це зловживання владою з метою отримання приватної вигоди. Вона набуває різноманітних форм, таких як хабарництво, торгівля впливом, зловживання функціями, непотизм (кумівство), конфлікт інтересів або «відкати» між державним та приватним секторами. Її

наслідки серйозні та широко поширені. Корупція становить загрозу безпеці як засіб для злочинності та тероризму [3].

Стосовно методів протидії корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування, то вони передбачають комплексний підхід. В першу чергу, кожен орган повинен розробити антикорупційну програму, де прописані заходи щодо запобігання корупції, відповідальні особи та механізми контролю за її виконанням. Також важливим є призначення уповноважених осіб або створення спеціальних підрозділів, які займаються питаннями запобігання та виявлення корупційних правопорушень. Щоб вчасно помічати потенційні ризики, органи влади проводять регулярні перевірки своєї діяльності та аналізують внутрішні процедури. Не менш важливим є навчання працівників, яке включає підвищення кваліфікації щодо антикорупційного законодавства, етичних стандартів та норм доброчесної поведінки. Для підвищення прозорості діяльності органів влади залучаються громадськість та неурядові організації через консультації та механізми зворотного зв'язку. Сучасні інформаційні технології також відіграють значну роль – електронний документообіг та онлайн-платформи для подання декларацій і звернень громадян допомагають зменшити ризики корупції. Нарешті, одним із важливих механізмів є захист викривачів, що дозволяє людям повідомляти про корупційні випадки без страху перед переслідуванням. Усі ці заходи разом формують ефективну систему прозорості, підзвітності та доброчесності в державних органах і органах місцевого самоврядування [4].

На сучасному етапі основними антикорупційними нормативно-правовими актами Європейського Союзу є: Конвенція 1995 року про захист фінансових інтересів ЄС та Конвенція 1997 року про боротьбу з корупцією серед функціонерів ЄС, що криміналізують корупційні діяння у публічному секторі; Рамкове рішення 2003/568/ІНА, яке уніфікує криміналізацію активного та пасивного підкупу у приватному секторі; а також низка Директив та Регламентів, прийнятих після 2017 року, які забезпечують сучасну інституційну та правову базу боротьби з корупцією, зокрема Директива (ЄС) 2019/1937 про захист викривачів, Директива (ЄС) 2017/1371 про кримінальне покарання за шахрайство проти фінансових інтересів ЄС (PIF) та Регламент (ЄС) 2017/1939 про створення Європейської прокуратури (EPPO) [3].

Створення антикорупційних органів не забезпечує гарантованого викорінення корупції. Навіть більше – успішна боротьба можлива й без таких органів. Проте якщо у країні корупція є досить поширеним феноменом, створення окремих автономних органів може бути необхідним. Проте для їх ефективної роботи є кілька передумов: автономність та повноваження. Багато країн також впроваджують програми захисту свідків та можливість повідомляти про корупцію анонімно.

Слід відмітити, що одне з перших місць серед держав, найменш уражених корупцією, посідає Швеція. У цій країні діє ефективний громадський контроль за

діяльністю як державного, так і приватного секторів, провідну роль у здійсненні якого відіграють ЗМІ, церква та громадська думка. Причому остання може створити негативний імідж бізнесменам або посадовцям, внаслідок чого одні будуть вимушені піти у відставку, а інші втратять довіру серед ділових партнерів. Так само громадський контроль за діяльністю владних структур, а також культивування в суспільстві нетерпимості до будь-яких виявів корупції притаманні Швейцарії, Нідерландам, США, Франції, Польщі тощо. Зокрема, у Швеції незалежний моніторинг за рівнем корумпованості в певних сферах суспільства здійснює створена 1994 року громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує провідних шведських політологів, економістів і науковців. Крім моніторингу стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві, ця організація вивчає й інші актуальні питання, пов'язані, зокрема, із протидією корупції. Незалежний моніторинг рівня корумпованості в різних сферах суспільства здійснює шведська громадська організація «Інститут проти хабарів», заснована ще 1923 року. Отримуючи фінансування від бізнес-організацій та Стокгольмської торгової палати, останніми роками Інститут дедалі активніше зосереджує увагу на детальному роз'ясненні громадянам тонкощів антикорупційного законодавства [5].

Порівняно зі Швецією, Естонія бореться з корупцією без створення окремих органів, обмежившись програмою «Відверта держава», яка включала декілька міністерств. Щодо Франції, то тут посилюється ефективність та прозорість всієї судової системи: створено вісім міжрегіональних спеціалізованих судів. Вони проводять розслідування та виносять судові вироки у найбільш складних справах. Судді мають доступ до інноваційних технік розслідування, як-от інфільтрація, прослуховування, використання спільних команд розслідувачів із кількох країн. Їм допомагають спеціалісти із податкових, митних та фінансових органів, а також приватного сектора.

Також, досвід країн ЄС показує, що достатнє фінансування є передумовою успішної роботи антикорупційних органів. Крім того, вони мають бути спроможні виконувати покладені на них зобов'язання. Тому, наприклад, у антикорупційному органі Румунії працюють не лише розслідувачі та прокурори, але й економічні та фінансові експерти, програмісти тощо [6].

До речі, на даний час в Італії діє Національне управління протидії корупції, діяльність якого зосереджена на превентивних засобах корупції. Зокрема цей орган здійснює контроль за виконанням держорганами відповідних трирічних планів. Він також відповідальний за просування культури чесності серед держслужбовців, включаючи регулювання питань конфлікту інтересів та захист інформаторів, та реалізацію принципів прозорості у діяльності держорганів.

Разом із тим, Греція й досі належить до країн ЄС із відносно високим рівнем корупції, хоча останні роки показують певний прогрес у реформуванні

антикорупційної системи. Це дуже сильно видно по законодавстві Греції, яке регулярно оновлюється відповідно до норм ЄС, зокрема Кримінальний кодекс доповнено новими положеннями щодо протидії корупції та хабарництву. Упроваджено заходи для заохочення викривачів, які співпрацюють із владою, а також їхнього захисту від переслідування [3].

Таким чином, ми вважаємо, що ефективна антикорупційна політика залежить не стільки від кількості створених органів, скільки від їх незалежності, професійності та рівня залучення громадянського суспільства.

В Антикорупційній стратегії України на 2021-2025 рр. корупція розглядається як ключова перешкода стабільному економічному зростанню і розбудові ефективних та інклюзивних демократичних інститутів [1]. Втім для України питання запобігання та боротьби з корупцією без перебільшень не втрачає актуальності з часів проголошення незалежності у 1991 році. Сьогодні основний показник для визначення рівня корупції в країні – Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), який розраховується міжнародною організацією Transparency International. У 2024 році Україна отримала 35 балів та зайняла 105 місце серед країн (для порівняння у 2023 році – 34 бали та 104 місце) [7]. Цей показник свідчить, що присутність корупції все ще становить пряму загрозу стабільності держави, що робить вивчення антикорупційної політики необхідним для пошуку ефективних механізмів протидії.

На сьогодні антикорупційна діяльність в Україні є сферою відповідальності низки державних органів. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) уповноважене розробляти проекти Антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації, здійснювати моніторинг, координацію та оцінку ефективності виконання цієї стратегії, а також готувати національні доповіді про стан реалізації антикорупційної політики та організовувати відповідні дослідження [8].

До системи антикорупційних органів також належать Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА). Проте їхня діяльність часто ускладнюється обмеженням фінансуванням, браком кваліфікованих кадрів і матеріально-технічних ресурсів, що уповільнює реагування на корупційні правопорушення та знижує ефективність контролю за посадовцями [9].

Актуальним викликом для антикорупційної політики країни залишається також забезпечення активної участі громадськості в протидії корупції. Залучення громадян до контролю за владними структурами, виявлення корупційних випадків та висунення вимог до їх розслідування та покарання сприяє підвищенню прозорості та відповідальності. Громадянське суспільство та ЗМІ важливі фактори, які дозволяють

створити у суспільстві негативне ставлення до корупції, атмосферу нетерпимості до відомих випадків корупції. При цьому ЗМІ можна розглядати не тільки як безпосередній засіб викриття корупційних правопорушень, але й як певний превентивний засіб проти корупції, інститут формування умов, в яких корупція має менше шансів на процвітання [10]. Більшість респондентів (близько 55 %) оцінюють вплив медіа як середній або високий, тобто останні відіграють важливу роль у контролі за діяльністю антикорупційних органів, хоча цей вплив далеко не завжди прямий або ефективний у вирішенні корупційних проблем [7].

Тому, за нашим переконанням, антикорупційна політика України залишається складним і багаторівневим процесом, який потребує постійного вдосконалення. Незважаючи на створення розгалуженої системи спеціалізованих органів та нормативно-правової бази, рівень корупції залишається високим, що підтверджують міжнародні рейтинги. Основними проблемами залишаються обмежене фінансування, політичний тиск і недостатня ефективність міжвідомчої взаємодії. Водночас активна участь громадськості та засобів масової інформації у контролі за владою формує суспільну нетерпимість до корупції, що є важливим чинником у побудові демократичної та прозорої держави.

Підсумовуючи все вищесказане, антикорупційна політика залишається одним із ключових напрямів державного управління в Україні. Незважаючи на створення спеціалізованих органів – НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС та АРМА – ефективність їхньої роботи часто обмежується недостатнім фінансуванням, кадровими проблемами та впливом політичних чинників. Водночас, залучення громадськості та медіа до контролю за владою сприяє підвищенню прозорості й формуванню нетерпимого ставлення до корупції в суспільстві. Досвід Європейського Союзу показує, що успіх антикорупційної політики можливий лише за умови поєднання інституційної незалежності, дієвого правового механізму та активної участі громадян. Для України важливо не лише вдосконалювати законодавчу базу, а й забезпечувати реальне виконання антикорупційних заходів, що стане запорукою підвищення довіри до влади та зміцнення демократичних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
2. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.
3. Антикорупційна політика ЄС: ключові елементи, орієнтація на сталий розвиток, уроки для України : навч. посібн. / Т. Мельник, В. Омеляненко,

А. Олійник, Л. Сєрова, Л. Гуляєва. Суми : Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань, 2023. 270 с.

4. Методичні рекомендації «Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування» від 16 жовтня 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13#Text>.

5. Кротюк О. М. Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1(21). URL: <https://lawjournal.com.ua/uk/journals/tom-11-1-2021/zarubizhny-dosvid-uchasti-gromadskosti-v-zapobiganni-koruptsiynim-zlochinam>.

6. Мініч Р. Боротьба з корупцією: чого вчить досвід ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/07/3/7083870/index.amp>.

7. Corruption Perception Index. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>.

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

9. Оцінка ефективності та незалежності антикорупційних органів: думка адвокатів. *Юридична Газета online*. 2025. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/ocinka-efektivnosti-ta-nezalezhnosti-antikorupciynih-organiv-dumka-advokativ.html>.

10. Ортинський В. Л. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 3(27). С. 1–6.

Діана ТЕРНОВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКЛИКИ ДЛЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Верховенство права є фундаментальною засадою демократичної правової держави та ключовим принципом Конституції України. У сучасних умовах його реалізація стикається з низкою викликів, зумовлених як внутрішніми проблемами розвитку правової системи, так і зовнішніми загрозами. Найбільший вплив справляє збройна агресія РФ проти України, яка спричинила запровадження воєнного стану, що обмежує окремі права і свободи громадян.

Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [1].

Верховенство права базується на законності, правовій визначеності, рівності перед законом і недискримінації, доступі до незалежного та неупередженого правосуддя, а також додержанні прав і свобод людини [2, с. 334-337].

В умовах воєнного стану принцип верховенства права набуває особливої актуальності, оскільки держава змушена балансувати між забезпеченням національної безпеки та дотриманням конституційних прав і свобод громадян. Тимчасові обмеження прав людини у воєнний період мають бути пропорційними, обґрунтованими та відповідати міжнародним стандартам, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини [3; 4].

Конституція України закріплює можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, визначаючи строк дії обмежень та перелік прав, які не підлягають обмеженню. До таких абсолютних прав належать рівність перед законом (ст. 24), право на життя (ст. 27), право на повагу гідності (ст. 28), свобода та особиста недоторканість (ст. 29), право на житло (ст. 47). Інші права можуть зазнавати обмежень на період воєнного стану, зокрема свобода пересування (ст. 33), що проявляється у введенні комендантської години та перевітках на блокпостах, та право власності (ст. 41), яке може обмежуватися для потреб оборони. Такі заходи спрямовані на захист прав людини та забезпечення обороноздатності країни, що відповідає принципу верховенства права.

У період воєнного стану в Україні ключовим обмеженням, яке стосується функціонування політичної системи, є тимчасова заборона на проведення виборів та всеукраїнських референдумів. Незважаючи на ці обмеження, фундаментальні права громадян, зокрема свобода думки, мирних зібрань та об'єднання, зберігають свою чинність. Водночас, держава зберігає свої міжнародно-правові зобов'язання щодо дотримання стандартів прав людини та норм міжнародного гуманітарного права [5].

У світлі верховенства права слід зазначити суперечливі тенденції у ставленні суспільства до інформації та свободи слова: 60% громадян хочуть більшого контролю держави за інтернет-інформацією, тоді як 32% підтримують можливість критики дій влади [6].

Як зазначає В. Лемак, обмеження прав людини під час війни можуть бути виправданими і цілеспрямованими, проте неприпустимим є різке протиставлення публічного інтересу та індивідуальних прав людини [7].

Отже, дотримання принципу верховенства права в умовах воєнного стану набуває критичного значення як необхідна умова для збереження демократичних інститутів та мінімізації негативних наслідків збройного конфлікту для індивідуальної, соціальної та державної стійкості. Сучасний досвід підтверджує, що для забезпечення розвитку та виживання суспільства стратегічним імперативом є не протиставлення сили та права, а пріоритет верховенства права як основи цивілізаційної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Теорія держави і права : підручник / Ю. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

4. Європейська конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

6. Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації. 29 червня 2022 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-UA.pdf>.

7. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-22#Text>.

Наукове видання

УПРАВЛІННЯ ЄС ТА ПІСЛЯВОЄННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

Національний університет «Львівська політехніка»

23 жовтня 2025 р.

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
кафедра теорії права та конституціоналізму
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3
(корпус No XIX, к. 311, 327)
контактний телефон: (032) 258-21-16
електронна пошта: tifp.dept@lpnu.ua; idp.dept@lpnu.ua

Технічний редактор Роман СВИНАРЧУК.
Підписано до друку 24.11.2025. Гарнітура "Times".
Ум. друк. арк. 11.04. Формат 30х42/8. Папір офс. Друк цифровий.
Тираж 10 пр. Замовлення № 35.

Видавництво ТОВ «4ФЕМІЛІ».
Виготовлювач ФОП Пастухова Л.П.
+38 068 68 35 800 • print35800@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8216 від 18.11.2024 р.